

Асен Христосков

ИМА
НЯРИ

МЕДИЦИНА И
ФИЗКУЛТУРА

АСЕН Г. ХРИСТОФОРОВ

ИМАНЯРИ

chitanka.info

ПРОЛОГ

I

Арангел се събуди внезапно, почти в уплаха и със същия тревожен копнеж, който го обземаше в утрото на всеки понеделник, когато тя идваше на пазар в Самоков и издебваше сгода да го навести в неговия жалък коптор накрай града. Скочи от одъра и трескаво се разбърза, вършейки всичко с привични движения. И сега посбута постелята, пълна с изсъхнала папрат, разстла чергата върху нея и излезе навън. Беше рано. Слънцето едва се бе подало над Ридо, а той знаеше, че то изгрява преди пет часа в тия дълги юнски дни. Първата рейсова кола от Искровец пристигаше в шест и половина. Гюргена понякога идваше с нея. И понеже не биваше да го заvari небръснат, той се върна в стаичката и остави вратата отворена, за да влиза повече светлина.

Лъхна го мирис на вкиснато мляко, останало от снощната вечеря, пък и в легена под мивката имаше застояла сапунена вода. Той се намръщи, сякаш предугаждаше неодобрителния поглед на Гюргена. И застана свъсен пред огледалцето. От стъклото го гледаха две бледосини очи, отколе хлътнали навътре от тежки мисли и честите болки в стомаха. Рядката ръждива брада като че подсилваше болезнения израз на лицето му, измършавяло през тия последни три години, откак бе станал иманяр. Беше напуснал дребната си служба в лесничейството, за да бъде свободен в понеделниците, когато тя идваше на пазар в града, и пак заради нея бе тръгнал по иманярство с припрения Влах.

„Те вече се събират на мегдана пред рейсовата кола, там горе, в Искровец“ — мислеше си той, докато се насапунисваше. Плаха радост просветна в очите му, сякаш виждаше Гюргена да слиза към площада с кошница в ръка, олюлявайки снага под синия селски бръчник. И всички я гледат! Дори момите завиждат на походката й... Как би искал да избърза, да отиде на автоспирката и да пресрещне тая първа рейсова кола! Тъй би съкратил и минутите, и часовете на тягостно очакване, пък и болките в стомаха нямаше да го заглождат още отрано, както се

случваше почти всеки понеделник. Искаше да отиде на спирката, но знаеше, че не бива.

Наистина трябваше да пазят благоприличие. Така казваше Гюргена и той се бе примирил. Винаги се бе примирявал. Криеха се и преди, когато и той живееше в Искровец и мъжът ѝ беше още жив, криеха се и сега — донякъде по навик и от стеснение пред хората. Все имаше нещо, което се изпречваше като стена пред пътя им. То идваше или отвън, или от тях самите. От дълги години двамата държаха любовта си в сянка и Гюргена можеше да ходи с гордо изправена глава, докато неговата все повече натежаваше към земята. И натежаваше от мисли по нея. Тя долавяше мъката му, но нарочно го задяваше, че се е попрегърбил от туй вечно виране в земята, гдето лежеше заровеното имане. „А и имането, мислеше си той, е като женското сърце — потайно и скрито.“

Ето, тя казваше, че го обича и сега, както го бе обичала преди години, като мома, както го бе заобикнала в ония първи дни, когато двамата извеждаха махленските говеда на паша към Преслапа и още по-нагоре, към Тънкия рид и Мечитите, и че само заради него работи с няколко дружки на блока и в неделни дни, за да може да се откъсне от звеното в понеделника и да дойде уж на пазар в града. Тъкмо за тия понеделници живееше той през останалите дни на седмицата. Стоеше в коптора и чакаше, напрегнат и изтерзан. А понякога тя изобщо не идваше. Случваше се да се заредят два-три понеделника, без да я види. И в навечерието на четвъртия понеделник никакви прахове не можеха да успокоят болките в стомаха му. Той пъшкаше, разкъсван от съмнения и лоши предчувствия. И едва дочакваше следващия понеделник...

Беше се порязал с бръснача и изпъшка от неудоволствие, сърдит и на себе си за ненужното, нервно бързане, и на бръчките по измършавялото си лице, невидими под тънкия пласт сапунена вода. Все ще се пореже в деня на нейното идване! Пък и защо да бърза толкова, когато рейсовата кола надали бе преполовила пътя до Самоков, а дори да речеше да тръгне още на слизане от автобуса, Гюргена имаше половин час път от спирката до неговата къщурка край Бельова църква. И като се избърса и скри не дотам чистата кърпа зад вратата, той сложи щипка тютюн върху порязаното място и се зае да накладе огън в печката, та да закуси. Трябваше да бъде сит, за да

отвърща на прегръдките ѝ с ласка подир ласка. Прежния ден Влаха му беше донесъл бучка сирене — щеше да го надrobi в попарата.

И докато чакаше да възври водата, мисълта му се пренесе от Гюргена към Влаха. Дали бе успял да придума слепия пастир, старейшината на куцовлашките овчари, които доскоро бродеха със стадата си по Рила? Слепецът упорито криеше тайната на заровените влашки пари. Имало на три места по триста парчета, все турски лири, заровени от далечните прадеди на слепия влах в размирното кърджалийско време — първият куп в Сухото езеро, което пресъхва веднъж на две-три години, вторият край Кобилино бранище и третият някъде по пътя към Урдините езера. За тоя трети куп мечтаеха Влаха и Арангел, тъй като слепецът твърдеше, че още дядо му бил изкопал заровените жълтици в Сухото езеро, а няколко поколения от иманяри бяха ровили и разравяли Кобилино бранище, превръщайки ту единия, ту другия край на голямата седловина в истинска орница. Вторият куп трябва отдавна вече да е бил вдигнат — влашките пастири не помнеха да са срещали иманяри по седловината през последните десетина години. Оставаше третият куп.

„Много пътища водят към Урдините езера“ — мислеше Арангел, докато закусваше на масичката под едничкия прозорец на едностайната си къщурка и погледът му се рееше през стъклото към синкавите очертания на Рила. Той се стремеше към ония жълтици с някаква отчаяна безнадеждност и с вярата най-сетне да намери твърда опора под краката си, да възстанови онова, което бе загубил заради Гюргена, отказвайки се от род, имот и служба в родното си селце. Тогава би могъл да се върне с открито чело в Искровец и да се събере завинаги с нея. И с нейното дете, вече поотраснало момиченце, ученичка в селската прогимназия. С детето на Иван Гулията, който му бе отнел Гюргена...

Закусил набързо, той пак поразтреби стаичката, излезе навън и седна на малката пейка под прозореца. Започваха дългите минути на очакване. Или може би не минути, а цели часове, защото Гюргена можеше да дойде с втората рейсова кола, която пристигаше към десет и половина, или дори с третата, идваща през обедната почивка, когато градът бе най-оживен и тя можеше да се промъкне незабелязано през площада, да тръгне по главната улица и тъй да излезе на шосето към Боровец. А случвало се бе да дойде дори с четвъртата кола, но тогава

все бързаше, беше неспокойна и нерядко го укоряваше, че няма поне един будилник при себе си — в тая къщурка, която не беше негова, а на един самотен старец, собственик на вилата в дъното на дългия двор. Старецът живееше в София и бе разрешил на Арангел да се настани в бараката, гдето някога бе държал дърва за огрев и разни градинарски сечива. И Арангел бе приел безплатно да наглежда вилата.

По шосето отвъд Бельова църква вече минаваха първите работници, запътили се към Държавното земеделско стопанство и същинската гора от прави циментови колони, колкото огромна, толкова и грозна, и вместо с клони, с изопнати телени жици, по които се виеше хмелът. Арангел ги наблюдаваше безучастно, с чувството на снизходително състрадание, защото те отиваха на работа, а той очакваше своята Гюргена. Тя щеше да дойде тоя път! Беше обещала да дойде, трябваше да дойде и щеше да дойде! И като опря глава в рамката на прозорчето, той примижа, отпусна се в блажено предусещане на радостта и скръсти ръце отпред. Струваше му се, че с тая пълна неподвижност сякаш убива времето. Сетне изведнъж ще дочуе леките ѝ стъпки по настланата със сгур пътека и пак ще остане още няколко мига прикован към пейката, преди да се надигне — тия незаменими мигове, в които съзнанието му сякаш поглъщаше частица по частица истината, че тя бе дошла.

Слънцето, отскочило високо над Ридо, бавно се бе извъртяло към него и килната му наляво глава, огрявайки и двете му страни, и носът, и устните. Той продължаваше да стои неподвижен, със затворени очи. Лек повей донесе лъха на цъфтящи треви и билки от близките ливади и той усети полъха като милувка по бръснатите си бузи, а когато ветрецът стихна и слънчевите лъчи заиграха по полуотворените му устни, слаб унес го обзе и той неволно разтвори ръце, сякаш чувствуваше топлите устни на Гюргена върху своите. В същия миг долови и някакъв познат мирис — мирисът на прясно обелена кора на кленово дърво, и вече бе готов да повярва, че Гюргена стои до него; защото тялото ѝ винаги дъхаше на клен. Сега устните му се разтвориха в лека усмивка и той съвсем отпусна ръце, щастлив и прехласнат, но тъкмо тогава сирената на големия гатер раздра тишината и го накара да отвори очи. Измамното усещане изведнъж изчезна.

Арангел знаеше, че сирената свири в седем часа. Рейсовата кола пристигаше в шест и половина, а Гюргена имаше половин час път от

спирката до Бельова църква. Тя трябваше да е някъде съвсем наблизо. Дали да погледне към пътя?... Не, не биваше! Знаеше от опит, че честото надничане към пътя прави минутите да текат още по-бавно и накрая така го разстройва, че все ще я посрещне смълчан, с укор и ням въпрос в очите: защо е закъсняла! Той би искал тя да бърза и сам би потичвал дори, ако тя не идваше към него, а той към нея... Какво да прави, когато в седмицата има един понеделник!... Пък понякога и рейсовата кола закъснява... А нима беше сигурен, че тя ще дойде тъкмо с първата кола? Силното желание подвежда мисълта, настройва чувствата само в една посока, играе си с тях, както свирачът настройва кордите на цигулката и понякога ги изопва до скъсване. Не, не биваше да гледа към пътя! Но защо ли се бавеше тя? В тоя ранен час магазините бяха затворени и Гюргена нямаше къде да разпилява тия ценни минути, освен ако бе срещнала някоя позната из улиците. Винаги ще се случи нещо непредвидено! И неприятно...

Врата хлопна някъде наблизо и го накара да трепне, сковавайки го върху пейката. Покрай тъмната стена на дългата едноетажна сграда пред Бельова църква се мярна сянката на тичащо момче, сграбчило ученическата си чанта в една ръка и фуражката в друга. Мускулите на Арангел се отпуснаха и той дори се усмихна в очакване момчето да замахне с фуражката за поздрав. Но то бързаше и отмина тичешком към шосето. Беше правнуче на клисаря столетник, който му бе изпратил по него паница череши прежната вечер — първите череши, влезли в жалкия коптор на Арангел тая пролет. Арангел не се докосна до черешите, макар стомахът да не го болеше. Сетне дойде Влаха и неспокойните му очи веднага забелязаха черешите, но ръката с костеливите иманярски пръсти, които бяха разравяли и жълтици, и плесенявали накити, и бели човешки кости, присегна към паницата само за да остави бучката сирене до нея. Сиренето беше увито в едри листа от лападец.

Арангел отпъди мисълта за Влаха и нададе ухо, защото му се бе сторило, че дочува стъпки по пътеката. Цялото му тяло се вдърви и той пак се скова върху пейката. Не, никой не идваше... Постоя още малко в същото напрегнато очакване, нехаен към стърчиопашката, която прелиташе с пърхане край него и пак отскачаше на керемидите, гдето бе свила гнездо, сетне не се стърпя, надигна се и направи няколко припрени крачки встрани, за да огледа пътя. Той бе пуст. Само

един камион бумтеше откъм града и бързо отмина нагоре, към Боровец. Докато гледаше натам, сирената на близкия месокомбинат изсвири рязко и продължително. Беше седем и половина. Някаква топла вълна пролази по шията на Арангел, разля се по страните му и сякаш проникна навътре, в самите гънки на мозъка му. Сега той знаеше, че тя не бе дошла с първата кола. Втората щеше да дойде подир други три часа. И той трябваше да чака, да стои и да чака, а нямаше даже един прост будилник, за да брои минутите! Сърдито се изви и тръгна към пейката, но още при сядането го жегнаха първите болки в стомаха.

— Знаех си! — изпъшка той и притисна юмруци към стомаха.

Опита се да стои неподвижен и с отпуснати мускули на тялото, дорде премине тоя първи пристъп, но парливата болка се повтори и потрети, в миг пронизвайки вътрешностите му като с нажежена игла, докато накрая ситни капчици пот избиха по челото му. Сега никаква мисъл не можеше да се застои в клетата му глава. Той стискаше зъби и чакаше да премине пристъпът.

Мина време. Парливата болка в стомаха се отдръпна нагоре, към гърлото му, гдето киселееше. Киселината вече напираше и в самата му уста. Той преглътна с болезнено усилие. Парливото усещане изчезна.

„Снощи забравих да накусна сиренето във вода“ — мина му през ума, когато болките стихнаха и тялото му се отпусна.

Нейде пак изсвири фабрична свирка. Осем часа! Откъм града до ушите му долетяха странни смесени шумове на хорска глъч, тропот на копита и скърцането на волски каруци — познати, привични шумове, свързани с пазарния ден. Нима Гюргена няма да дойде и този понеделник? С тази мисъл отново го жегна болката в стомаха — тъй рязко и изведнъж, както дошлият изневиделица облак бе засенил слънцето. Неволно вдигна глава и погледът му опря в насрещната Рила. Там вече валеше. Валеше гъсто, през облак, както превалява през юни в планината, сякаш да измие жълтия пращец на цъфналите борове и смърчове, който долиташе с ветреца чак до Бельова църква и дори се настилаше по керемидените покриви на града. Арангел почака още малко, но понеже и дъждът идеше бързо насам, пък и болките пак застъргаха стомаха му, той се понадигна и предпазливо потътри крака към стаичката, за да се изтегне върху одъра. Легна и се покри с чергата. Сега можеше да затвори очи и да лежи неподвижно, отдаден

изцяло на борбата с тия болки, едновременно сърдит и благодарен на тях, защото те отвличаха мисълта му от Гюргена и сякаш спираха хода на времето — на часовете и минутите до пристигането на втората рейсова кола от Искровец.

Той не дочака в съзнание пристигането на тая втора рейсова кола. Вцепенението от болките продължи по-дълго от друг път, потта му изникваше на едри капки, ту пак засъхваше на челото му, и ръцете, и вдървените му крака странно отмаляваха, като че не бяха негови, а пришити към неподвижния му труп, мътни кръгове се мятаха на пресекулки пред затворените му очи, хлътнали още по-надълбоко в орбитите си и прилични на склопените за молитва очи на навеки врекъл се постник. На края дори чувството за болка изчезна от изтерзания му мозък и той заспа. Заспа от изтощение и пълна немощ.

Когато се събуди, правнучето на клисаря столетник стоеше до него. Момчето го гледаше втренчено, сякаш се чуди дали да проговори и какво да му каже. Отвъд него, през отворената врата, Арангел видя мощния Мусаленски рът, целият окъпан в косите лъчи на слънцето. Значи и третата рейсова кола отдавна бе дошла! А може би и последната...

— Боли ли те? — плахо го запита момчето. — По устните ти има прах, прах като бяла сол...

— Вече не боли, Васко — с усилие отвърна Арангел.

— И затова ли не си изял черешите?

Момчето го гледаше изпитателно, но той не отговори и отново затвори очи. Не искаше да излъже, нито пък можеше да му каже, че бе запазил черешите за Гюргена, която не дойде. Нямаше какво друго да ѝ предложи. А тя обичаше тия сочни, червени плодове.

— Искаш ли нещо? — питаше момчето.

— Не! — прошъпна Арангел, без да отваря очи, защото те сега се бяха налели с влага. — Колко е часът?

— Трябва да има към пет...

„Свършено е“ — помисли Арангел и въздъхна, а момчето помисли, че той стене от болка, помая се безпомощно край него и тихичко излезе навън. Арангел дочуваше как се отдалечават стъпките му и пак въздъхна. Силите му бавно се възвръщаха, а с тях и мислите му.

... Дори да е в града, Гюргена не може да дойде при него в тоя час. Няма да има време да се върне. Жалко за черешите! Тя щеше да ги изяде на края, подир милувките им, когато станеше зачервена от одъра и след като наплиска лицето си с вода. Тъй правеше винаги... Ще наплиска лице, ще оправи и косите, и дрехите си, сетне ще седне на трикракото столче до масичката, ще го погледне полуусмихната и някак втренчено, сякаш едва сега го вижда, сякаш всичко до тоя миг е било някаква вихрушка, някаква силна буря, която е замъглявала погледа ѝ, и кротко ще изрече все същите думи:

„Говори ми! Искам да слушам...”

И той поласкан, защото долавяше и нежност, и покорство в гласа ѝ, ще почне да ѝ разправя как бе прекарал шестте дни до понеделника в мисли по нея, в спомени от последната им среща и в мечти за близкото бъдеще, след като двамата с Влаха открият заровеното имане; а тя го слуша — слуша го изпървом прехласната, докато руменината още стои по бузите ѝ, сетне все по-трезво, с някакво пресметливо равнодушие, което той не долавяше или пък отдаваше на притеснението ѝ да не би да закъснее за автобуса. А зад това пресметливо равнодушие се криеше грижата на жената майка за нейното дете, за бъдещето на това дете, което отново изплаваше на преден план в мислите и чувствата ѝ, след като тя бе утолила жаждата си за ласки. И докато го слушаше да говори, тя си даваше добра сметка, че той, мъжът и бездетникът, никога не ще може да проумее тази проста истина...

Сепна го дрезгав глас откъм вратата:

— Спиш ли?

Той отвори очи и видя Влаха.

— Или пак те е свила язвата? — рече Влаха вече над него. — Знаех си, че няма да тръгнем утре! И по-добре: вторник е лош ден, тъй знай аз... Ще тръгнем в сряда.

— Добре — съгласи се Арангел.

— И Костадин ще дойде с нас, твойт Костадин, червеният Костадин от Искровец.

Арангел изръмжа от неудоволствие.

— Аз съм стар, а ти си слаб — продължи Влахът. — Тогава кой ще носи инструментите? Само Костадин... Дошъл на пазар, сам ме

потърси. И ми даде ей това, та да го вземем с нас, но аз ще го дам на нашия слепец.

В разтворената длан на Влаха Арангел видя голяма, грижливо лъсната сребърна монета. Повдигна се на одъра и я взе в своята. Надписът не беше на чужд език.

— От 1660 година! — въздъхна Арангел.

— Тъй ми казваше и той... И тази е от ония, дето ги бил намерил в двора си. Уж били седем, но аз поразпитах някои хора — и Влаха се смълча.

— Е? — подкачи го Арангел.

— Не били седем, а сто и седем парчета, все като тая, от същата марка. А сега да вървя при слепеца, та дано го придумам. Утре пак ще намина.

Сух и много чевръст за шестдесетте си години, Влаха грабна монетата, махна с ръка и изскочи навън, без да затвори вратата.

„Сто и седем парчета! — мислеше си Арангел, загледан през отвора в аленеещия купол на Мусала. — А там, по пътя към Урдините езера, лежат не сто, а триста парчета, триста парчета от чисто злато...”

Когато ги изровят и той вземе своя дял, ще даде една дузина на Гюргена, за да ги окачи на шията си, връз белия нагръдник!

С тази мисъл дочака звездната юнска нощ.

II

Влаха не бързаше да отиде при слепеца. Искаше да провери колко струва дадената му от Костадин пара и се отби при един часовникар, който търгуваше с антикварни монети и имаше книга с отпечатащи на по-скъпите златни и сребърни пари, сечени през миналите векове. В една от страниците на тая книга часовникарят откри монетата като тази на Костадин. Зачете нещо в книгата и остана равнодушен.

— Не чини ли? — запита Влаха.

— Чини, как да не чини! — отвърна часовникарят. — Такива са намирани и на други места по нашите земи. Само някой музей би я откупил.

— И за колко?

— Ще ти дадат за нея до пет Фердинандови петолевки...

Влаха бе подпрял с ръка кривата си челюст и изпитателно се взираше в очите на часовникаря, скрити зад дебелия стъкла на очилата.

— Не те лъжа! — И часовникарят му подаде монетата. — Бащата на някоя от вашите куцовлашки моми може да ти даде и повече за нея, ако успееш да го излъжеш.

— Не я продавам — рече Влаха. — Тая пара ще ми донесе едно гърне с жълтици!

— А сведението, планът?

— Сега отивам за него...

Слънцето бе залязло зад Шишманов връх и обагреше краищата на бял пухкав облак, надиплен в небето високо над града, когато Влаха навлезе в тясна, неприветлива уличка. Той зърна отдалече слепеца, седнал на пейка пред дворната порта на къщата — сам, подпрян на тояжка, нехаен към припадащия мрак. От тая пейка старецът се прощаваше със замиращата глъч на пазарния ден. И напразно се силеше да долови хлопатарите на овни. Никой вече не купуваше овни...

Дочул стъпките, слепецът вдигна глава и сякаш се вгледа във Влаха през тъмните стъкла на очилата.

— Аз съм, Истилян — рече Влаха, спрял до портата. — И ти нося нещо скъпо, за най-малката ти внучка.

Тъмните стъкла го гледаха вторачено и нито един мускул не трепна по брадясалото лице на стареца. Така стояха няколко мига — единият прав, другият седнал. И седналият, въпреки слепотата си, сякаш долавяше напрегнатото очакване на иманяра. Сетне старецът поклати глава и тихо заговори:

— Остави се, Истиляне! Не те ли е страх от закleti пари? Намериш ли ги, ще умреш!

— Вземи това и ела вътре!

Истилян блъсна с крак дървената портичка. Тогава старецът се понадигна, някак колебливо протегна ръка и като усети едрата монета между пръстите си, пръв тръгна по пътеката. Вървеше умерено, но все потропваше с тояжката.

Влязоха в приземна стаичка с глинен под и миндер под прозореца, през който се промъкваше слаба виделина. В горния ляв ъгъл мъждукаше кандило под икона. Старецът побърза да седне.

— Не познавам такава пара, Истиляне — рече той, опипвайки монетата от едната и другата страна.

— Антика е — отвърна иманярът. — Има над триста години.

— И ти имаше над триста овце...

Старецът бе изрекъл тия думи с глух укор в гласа. Те му напомниха недалечното минало, когато куцовлашките пастири по Рила бързаха да продават овцете си. По това време навред никнеха кооперативни стопанства. Само Истилян не искаше да продаде дори една брава. Тогава по-старият му син неочаквано отмъкна сто овце от стадото и се запиля с тях някъде към Бургас, сетне и по-малкият грабна своя дял от сто овце и ги подкара като хайдук към Казанлък. И двамата ги бяха продали при първа сгода, за да строят къщи. А Истилян се бе поболил от мъка.

— После ти останаха сто овце — продължи слепецът, — но и тях ти ги взеха тъй, за едно нищо, нали, Истиляне? От тогава все мигаш, пък и ръцете ти треперят. Не е ли така?

— Та ти не виждаш! — смутолеви иманярът.

— Аз виждам без очи, Истиляне, тъй, с ушите ли, с пръстите ли, и аз не знам как, но дъхът ти стига чак до устните ми и познавам, че трепериш, че очите ти мигат, че душата ти се свива от страх...

Истилян мълчеше. Бе стиснал зъби и сега долната му челюст изглеждаше по-крива. Пръстите му припряно затърсиха кутията с цигари. Той запуши, но пак не седна.

— Взеха ти всичко и ти оставиха само една гола душа — продължаваше слепецът. — Една гола и болна душа, а ти искаш и нея да погубиш. Защото онези пари са заклет, Истиляне!

— Не ме е страх от заклет пари, пък и не ми е за първи път.

— Помня. Нали ми беше разправил... Но те е страх, Истиляне, още те е страх, та и сега дори ще подскочиш, ако някъде излае куче. Защото духът на кучето-курбан те преследва. И от куче ще умреш, запомни това от мене...

Истилян смачка недопушената цигара и я хвърли на пода. В стаята над тях тихо и на пресекулки проплака дете. Слепецът нададе ухо. Детето се смълча, мълчеше и Истилян и в настъпилата тишина се чуваше как пращи фитилът на кандилцето. Ставаше все по-тъмно.

— Ти казваше тогава, че между въглените имало кости от куче, нали?

Истилян не отговори. Мислите му го върнаха дванадесет години назад. Беше останал без овце и почти без пари, и като не искаше да се примири, се бе отдал с още по-голяма страст на иманярството. Тогава бе намерил заровения накит край един въртян камък близо до Карагьол. Накитът беше заровен дълбоко в земята под една плоча, а върху плочата имаше следи от пепел, недогорели въглени и тънки кости на куче. Онзи, който бе заровил накита, бе заклал в курбан най-вярното си куче и бе изгорил тялото му върху плочата, заклинайки духа на кучето да пази накита и проклинайки ръката на оногова, който би посегнал да го измъкне изпод почвата. Истилян бе измъкнал накита и ето вече дванадесет години нито ръката му изсъхна, нито го бе налегнала тежка болест. Само дето мигаше и трепереше понякога. И се боеше от кучета!

Сепна го глухият глас на слепеца, който казваше:

— Намериш ли ония сто парчета, дето са заровени по пътя към Урдините езера, върху плочата връз тях няма да видиш кости от куче, Истиляне, а кости от жив човек!

— Това сега ли го измисли? — процеди Истилян.

— Тъй казваше дядо ми, а той помнеше отдавна — спокойно продължи слепецът. — Когато да заравя този трети куп, който бил и

последен, неговият дядо, на когото кърджалиите били отвлекли и последната брава, заклал върху плочата едно моме, едно малко гърбаво моме, сестриче на моя дядо. И дорде изгарял тялото му, все клел и заклинал братята си нито те, нито децата им, нито техните деца да пипнат с ръка тези последни сто парчета... Но какво ти стана?

Истилян се бе отпуснал върху миндера и дишаше тежко, стиснал с ръка брадичката си. Очите му нервно мигаха, потръпваше и ръката му. Надеждата се бореше със страха.

— Сега знаеш истината. Пак ли ще ме питаш за плана? — запита го старецът.

— Ще те питам! — рязко отсече иманярът. — Той е заклел само братята си, и децата им, и децата на техните деца. Аз съм от друго коляно...

Слепецът мълчеше и сякаш го гледаше през тъмните си очила, опипвайки с пръсти едрата сребърна монета. Кожата на ръката му бе сбръчкана, с черни петна по нея. Те личаха и в гъстия сумрак.

— Размисли! — решително подзе Истилян. — Всички куцовласи сме бедни сега... Взеха ни овцете, а ние друго нямахме. Сега сме аргати! А онези пари, цели сто парчета, лежат заровени там... Те са наши пари, от наши хора оставени. За кого? Пак за нас... Дошло е време да ги извадим!

— Бедни сме — съгласи се слепецът.

— Хайде, дай ми плана! Все някой ще трябва да знае нишаните... А ти си стар, може утре да умреш!

Слепият старец трепна и сведе глава. Да умре тъй скоро? Не!... Дванайсет години бяха изминали, откак Истилян бе изровил заклетия накит с пендарите. Заклинание с курбан се бави до дванайсет години. Клетвата ще го постигне на тринадесетата. Скоро, още тази година.

— Давам ти тая пара, ще ти дам и три сребърни меджиета — упорствуваше иманярът.

„Той е обречен! — мислеше слепецът. — Обречен е да умре тази година. И ще умре от куче!“

— Ето и меджидиетата! — рече Истилян и протегна ръка към него.

Старецът взе монетите, позна ги още при първото опипване и бързо ги пхна в джоба на потурите си.

— Добре!

Гласът му отекна глухо. Той се надигна, отложи калпак, остави и тояжката до миндера и тръгна към насрещния ъгъл. Кандилцето под иконата прашчеше все тъй припряно. Спрял пред него, той се прекръсти три пъти и промълви нещо, сетне се обърна към Истилян и го подкани да запали свещта.

— Ела, седни тук! — рече му. — Имаш ли молив и лист? Слушай тогава.

Седнал връз трикрако столче до ниската масичка, Истилян се пренесе в ония далечни години, когато разбойническите шайки на Мехмед Али Каргалията открито се подигравали с властта на султана и укрепили се в Дупница, вилнеели от Самоков чак до Ески Джумая. Една такава шайка нападнала Рилския манастир, изпоклала доста калугери, подгонила и куцовлашките пастири. Всички стада останали в ръцете на разбойниците. Но те били алчни за злато. И в алчността си погнали пастирите нагоре по Рилска река. Някъде по стръмнините към Сухото езеро се завързал кратък бой, та домочадията на пастирите да могат по-спокойно да се оттеглят нагоре, към езерото, да превалят Кобилино бранище и да се спуснат с мулетата по Леви Искър към Самоков. Още посред боя пастирите започнали да се изтеглят по двама, по трима. Най-напред се изтеглили онези, които носели най-много злато. А Щерю, праждото на слепеца, тъкмо бил продал към хиляда брави на връх Дамга, над Пазар-дере, и имал най-много злато. То било общо — негово и на двамината му братя. Първия куп заровили в Сухото езеро, а втория малко по-нагоре, в западния край на Кобилино бранище. Но кърджалиите вървели по петите им. Тогава Щерю рекъл на братята си да се отделят от общия керван и да свият нагоре, към Мечитите, за да заблудят преследвачите си, и от Мечитите да се спуснат надолу, към долината на Черни Искър, но да не слизат в селцата, гдето уплашените селяни могли да ги предадат на кърджалиите и тъй да спасят къщите си от разорение, а да свърнат пак към заход слънце — наляво, към глухото поречие на Урдина река. Тъй и направили. Слезли до Овнарско, пребродили и Преките реки и се спуснали още по-надолу. Но тук гората започнала да редее и като преминали още една река, те поели нагоре по едва забележима пътечка, която щяла да ги изведе комай до Урдините езера. По пътя си стигнали до хубава поляна и понеже били много уморени и отчаяни,

пък и като не знаели какво ги чака занапред, решили там да заровят последните сто жълтици...

Скупчил ръце под брадичката си, с лакти върху масата, Истилян бе заслушал дългия разказ изпървом напрегнато, но с все по-нарастващо нетърпение.

— Къде е тази поляна? — запита той с явна досада. — Полянки в гората колкото щеш!...

— Между реките Малъовица и Урдина — спокойно отвърна слепецът. — Голяма, лична поляна, с два големи обли камъка наред нея, и тъкмо по тях ще я познаеш, защото приличат на два бели вола, полегнали в тревата.

— Два бели вола — замислено повтори иманярът. — Два бели вола в тревата...

— Сега нарисуй поляната, сложи и два кръгли знака в средата, на два-три разкрача един от друг. Пътечката минава под тях, но тя не влиза в сметката. Готов ли си?

Истилян изръмжа нещо в отговор и зачака. Мускулите на лицето му се бяха изопнали, той стискаше зъби до болка. Бе забравил историята с гърбавото моме.

— Като застанеш между двата камъка — продължи старецът, — ще отброиш трийсет аршина право към изгрев слънце. Там, в не голям камък, ще намериш нишан.

— Какъв нишан?

— Виж, това не знам... От тоя камък с нишана ще отброиш двайсет аршина право на юг и ще стигнеш до друг камък, пак объл като ония в средата, но много по-малък. Ще застанеш с лице към юга и ще копнеш няколко пъти вдясно от камъка, за да стигнеш до плочата. Под тая плоча е калаузът.

— Колко парчета? — трескаво запита Истилян, без да вдига глава от листа.

— За калауз те сложили накитите на жените и момите, а не жълтици. Жълтиците са на още десет аршина от тоя камък — добави старецът и се смълча.

— В каква посока? — изсумтя Истилян.

— Това съм забравил...

Истилян рязко вдигна глава, готов да се развика, дори да изхока стареца, но премисли нещо и веднага се успокои. Тия десет аршина

можеха да бъдат или към изгрева, или към залеза. Такива бяха правилата. И като прегледа написаното, той бързо скочи на крака.

— А сега да вървя...

— Бог да те пази, Истиляне! Приятели бяхме с баща ти, добри приятели... А ти се пази от куче!

Истилян не го слушаше. Грижливо сгънал листа на четири, той го пъхна в пояса си и бързо закрачи по пътеката. Дворната портичка беше затворена. Дръпна я, тя се отвори, пантите неприятно заскърцаха и в същия миг някъде наблизко излая псе. Иманярът трепна и се заозърта. Тъмно беше и само тук-там по уличката блещукаха бледи светлилки иззад замрежените прозорци на къщите. Кучето пак излая, стаи се за миг и започна да вие.

— „Навярно вие към луната — помисли Истилян и свърна в обратна посока по уличката. — Нищо, месецът не е на разсип сега!“

Тази мисъл го поуспокои, но колкото и да се отдалечаваше, воят на проклетото псе долиташе все тъй жален и зловещ до ушите му, носен от тихия ветреца, който стихваше за малко, сетне прошумоляваше в клоните на градинските дървета и отново го жегваше с воя на незнайното псе. И както често се случваше от години насам, той пак изпита чувството, че мравки лазят по вратните му жили, зад ушите и в тила. Забърза и нарочно насочи мислите си към заровеното имане. Силеше се да си представи калауза с накитите, лъскавите жълтици в гърнето под плочата, дори двата обли камъка, полегнали в тревата като два бели вола, но въображението му, сякаш победено от страха, трескаво ваяше други картини в изтерзания му мозък и той просто виждаше дребните кости на нещастното гърбаво моме сред недогорели въглени връз плочата. Въглените са разпалват още при първия допир и дъхат на влага и мухъл, пръстите му са изпоцапани, чернилката се размазва върху стъклото на фенера и той едва осветява ямата, а там някъде, само на няколко разкрача, като две огънчета блестят очите на зъл пес, раззинал паст, за да се нахвърли върху него и да си поиска онзи, другия накит с пендарите, намерен при въртяния камък край Карагьол. Кучето скача, той захвърля копача и хуква назад...

Няколко закъснели минувачи поспираха по за миг-два и проследяваха с поглед тъмния силует на тичащия край тях човек, сетне вдигаха рамене и отминаваха. Защото Истилян тичаше и не спираше да

тича, като че го гонеше песът с огнените очи. А в ушите му още бучеше зловещият вой на другото псе. И той продължаваше да тича. Изведнъж силна като мълния светлина го заслепи. Той се закова на място. Покрай туптенето на сърцето си долови и друг бумтеж, идещ откъм ослепителната светлина, и едва тогава проумя, че иззад завоя се бе задал камион. Само след няколко мига камионът мина край него и той отново потъна в тъмата. Огледа се и се досети, че се намира на шосето за Боровец. Нима бе тичал чак дотук!

Скрит зад тънки прозирни облаци, новият полумесец бавно изплава зад тях и обля околните възвишения с мътна, немоцна светлина. Само подстъпите към Рила още тънеха в мрак. Натам гледаше Истилян — зад крайпътните дървета, отвъд дългия равен гръб на Бельова църква и ниските сгради край нея, кротки и смълчани, сякаш сами потънали в сън. Гледката го успокои и той задиша по-равномерно, пък и ноздрите му вече не долавяха тежкия дъх на недогорели въглени. Пристъпът бе отминал, но докога? Не биваше да бъде сам тая нощ, за да не би да го споходи другият и още по-страшен кошмар, пълен с диви, животински страхове, когато съзнанието му се раздвояваше и той изпитваше ужас ту от едната си ръка, ту от другия крак, чувствавайки ги чужди и мъртви, а сетне, целият облян в ледена пот, отчаяно се бореше с усещането, че потъва в небитието и умира от упойката, която лекарят държеше под носа му на операционната маса, преди да му извадят сляпото черво. Бяха го оперирали отдавна, преди три години, но проклетото усещане се възвръщаше отново и отново при силна възбуда и превръщаше нощите му в ад. Не, не биваше да бъде сам тая нощ!

Изтерзан и още задъхан, Истилян приседна за отмора върху близкия крайпътен камък. Мислите му постепенно се избистриха. Усети глад и си припомни, че не бе сложил нито хапка в устата си подир пладне. В стаичката му имаше малко хляб и тахан халва. Представата за халвата възкреси спомена за покойната му жена, която обичаше тоя сладкиш, споменът събуди болката по избягалите синове, от синовете мисълта му отскочи към трите му дъщери, отдавна омъжени в далечни краища и забравили своя самотен родител. Пък и те му бяха станали чужди... А с какви старинни сребърни монети бе карал да обкичват краищата на сукманите им, когато се замомяваха една подир друга, и какви скъпи накити бе подарявал на всяка при

женитбата ѝ! Тия дарове бяха гордост за тях и гордост за него. Но сега беше сам... Нима трябваше да умре като болно, изоставено муле? Преди, когато имаше овце, никога не бе изпитвал ужаса да бъде сам. Всички го бяха изоставили. Само тя, самотата, върви по петите му и ще легне заедно с него в гроба.

Като понечи да запали цигара, Истилян напипа в пояса си сгънатия на четири лист и се зарадва, че не го бе загубил при тичането: човек не е тъй безнадеждно сам, когато има куп жълтици в кемера си! Към тази истина са се придържали и дедите му, и техните деди. Те винаги са носели златото със себе си не поради принудата да водят живот на чергари, а защото то носи сила, всява спокойствие и дарява утеха — утеха за безсмислено пропиляни дни и нощи, за много тревоги покрай несбъднати очаквания и за подлите подигравки на съдбата с хората. Кой би допуснал, че някога Истилян ще остане без овце?! Той е останал и почти без злато, но ще намери онова, другото, заровено в поляната по пътя към Урдините езера. Ще го намери и денем ще го носи в кемера си, а нощем ще спи с него. И вече ще спи спокойно!

Бараката на Арангел беше наблизо. За да не бъде сам, Истилян реши да нощува при него, както бе правил и друг път. И припряно се затътри натам през полето.

III

На другото утро слънцето изгря мътнопурпурно през воал от леки пари и пръсна снопове лъчи върху керемидените покриви на града, възвестявайки и на хората, и на добитъка в яхърите, и на щъркелите в техните гнезда зачатъка на един нов трудов ден. Петли пропяха, някъде мучаха крави, врабци зацвърчаха по градинските дървета. Раздвижи се и щъркелицата връз Бельова църква. Преди да отлети, тя дълго трака с клюн, за да подкани малките си към примирение с мъките на безпомощното детство. Клюнът ѝ тракаше дори по-силно от дървеното клепало на църквата и все пак не събуди двамата иманяри, спящи в близката барака. Техният трудов ден щеше да започне подир залез слънце.

След време, когато слънцето се извъртя по към Рила, няколко светли лъча близнаха прозорчето на бараката, с мъка проникнаха през него и се разляха върху разтворените страници на недочетена книга. Тя лежеше върху малката масичка редом с главата на Арангел, само на педя от газената ламба. Тялото му се бе изкривило като кука връз трикракото столче. А на одъра зад него спеше Истилян. Влаха се бе завил през глава с чергата, та очите му да не се дразнят от светлината на ламбата, когато след дългия им разговор Арангел бе отказал да си легне и отново бе заровил глава в книгата, в която се бе зачел при идването на неканения си гост.

Тая книга не беше като другите. Правнучето на клисаря често му носеше романи от училищната библиотека. Арангел предпочиташе книгите с любовна интрига и харесваше най-вече онези, в които съзираше прилика между преживелиците на героя и собствените си терзания. Понякога му се струваше, че авторите на тия книги описват все него в различни образи и с други имена, веднъж български, по-често чужди, ала прилягащи на чувствата му както няколко скроени по мярка костюми прилягат на човека, който ги е поръчал. Но в този роман, или поне в неговата първа третина, той съзираше не себе си, а Гюргена.

„Мечта“ — тъй се казваше романът, и той се зачете в него, макар болките през деня да го бяха изтозили и тялото му да жадуваше за сън. Пък и нямаше лесно да заспи, защото Гюргена не бе дошла. Тоя бе още един черен понеделник! Опитвал се бе в такива понеделници да си легне отрано с надеждата да заспи и чрез съня да пресече лошите съмнения; ала не заспиваше, и не заради съмненията — някакъв спасителен инстинкт сякаш му помагаше да ги преодолее. Освободил се от тях, той се впускаше в безкрайни догадки за причините, които са могли да я задържат на село. Накрая избираше не най-правдоподобната, а най-приемливата за него, най-успокоителната за накърнените му чувства. Едва тогава заспиваше. Навярно и тази вечер щеше да мине през същите терзания, ако не се бе зачел в книгата.

Всичко в малката шестнадесетгодишна героиня странно съвпаднаше с образа, който си бе създал за Гюргена от нейните собствени възпоминания за живота ѝ в навечерието на оня ден, когато тя, едва замомила се девойка с опинци на боси крака, подкарвайки десетина махленски говеда през мегдана, се бе спряла пред къщата им, за да повика дружката си. Тогава тя се бе стъписала като видя не майка му или болнавата му сестра да излиза през портата, а него самия, войника отпускар, метнал торба през рамо и с кривак в ръка. Беше ред на техните две къщи да изведат говедата на паша тоя ден и той сам бе пожелал да отиде, за да се поразтъпче из гората. И нито бе мислил с кого ще бъде дружина, нито пък щеше да я познае, ако тя не се бе обадила първа. Защото не беше я виждал цели две години и тя бе израсла. Така се случи, че животът на Гюргена от тоя ден нататък бе част от неговия живот, а за предишните ѝ дни, тъй пълни с вече осъзнатите копнежи на едно шестнайсетгодишно селско момиче, той знаеше от нея самата. И сега, като четеше за чистите мечти на героинята, неволно си припомняше някогашните плахи откровения на Гюргена. С избистрянето на тия спомени приликата между нея и героинята ставаше все по-пълна. Различни бяха само имената и обстановката. Нима незнайният автор на романа бе познавал девойка като неговата Гюргена? И възможно ли бе това? Любопитството му надделя, той прекъсна четенето и се върна към първите страници на книгата. В тях се разправяше за живота на автора. Бил французин, някой си Емил Зола, който живял преди стотина години и не пишел книги само за развлечението на читателите. Пишел за

предразсъдъците, които оковавали свободата, както веригите оковават затворника. Те, предразсъдъците, идели и отвън, от обществото — с неговите нелепи обичаи и бездушни закони, и отвътре, от самите хора, които, сковани от тях, примирително им се подчиняват и тъй преграждат пътя на щастието. Предразсъдъците спъват свободата, а окованата свобода убива щастието!

Тия слова, написани от съчинителя на предговора, просто разтърсиха Арангел. Те дойдоха като някакво прозрение през мътилката на собствените му мисли и чувства и той разбра, че те, двамата с Гюргена, подчинявайки се на установените обичаи, отколе бяха сложили пранги на свободата си и бяха убили щастието си. Сега се залъгваха само с малки радости, с трохи от онова щастие, което би могло да бъде тяхно. И живееха предимно със спомени за миналите дни. Той поне живееше така! Само преживяше спомените си както добичето преживя след сочна паша. Изведнъж се оприличи на жив погребан човек, който се обръща в ковчега не за да излезе от него, а да се намести по-удобно, та с по-голяма наслада да си припомни щастливите мигове на земята. И изтръпна от ужас.

Тъкмо в тоя миг някой бе блъснал вратата и пред замъгления поглед на Арангел се бе изправил Влаха — мигащ, още потен и с пепеляво лице, сякаш току-що бяха изровили тялото му от земята.

Изпървом разговорът им не потръгна. Единият бе твърде увлечен от прочетеното, другият бе още разстроен от преживяното. Сетне се поразговориха и за книгата, и за заровеното имане, но тоя път Арангел изслуша някак безучастно онова, което другият благоволи да му предаде от разговора си със слепеца, а Истилян, с двадесетина години по-възрастен от бившия горски служител, никак не се интересуваше от измислени любовни истории. Влаха бе дошъл тук, за да не бъде сам. И като гледаше в какъв унес Арангел разказва за оная девойка, колко блажено се усмихва и как блестят очите му, той започваше да го ненавижда. Защото въпреки болките в стомаха Арангел бе уравновесен, нямаше страхове и спеше спокойно. А той, Истилян? Беше як и жилав, без никакви други болки, освен присъщия на всички власи ревматизъм, ала и едно жалко псе можеше да го хвърли в полуда! Не всякога, разбира се, но той би дал едната си ръка, стига това вече да не се повтаря.

Влаха слушаше приказките на Арангел само с едно ухо и мислено се пренасяше в поляната с двата едри, заоблени камъка. Над плочата има пепел от гърбавото моме, принесено в курбан. Да заколят живо момиче!... „Хилаво е било, мисли си, не е могло да бяга и само е пречило, пък и едва ли някога е щяло да се омъжи, та затова са принесли него в курбан.“ Но такъв курбан влече сигурна смърт...

Истилян премисля нещо и гледа събеседника си с присвити очи. Заклинанието пада върху онзи, който повдигне плочата! Ако той се изхитри и остави Арангел да открие мястото на плочата или пък Костадин, прибързаният и алчен Костадин?! Плочата се намира на десет аршина или източно, или западно от калауза. Калауза ще открие той, Истилян, сетне ще накара Арангел да измери десет аршина към изгрева и Костадин още десет към залеза. Комуто от тях излезе късметът, ще умре... А той? В това време той ще отмерва десет аршина на юг от калауза, гдето няма нищо, и ще рови и разравя там, дорде един от двамата не изпищи от радост. Вярно, трябва да делят по равно — инак и не би могло да бъде. Но един от тях ще умре, а той ще остане жив!

— Не бях чел такава книга досега! — казва Арангел.

— Не бях виждал такъв глупак досега! — мърмори Истилян.

И двамата повдигат рамене и се гледат снизходително, всеки убеден в превъзходството си над другия, сетне Истилян се изтяга върху одъра и се покрива с чергата, а Арангел оправя фитила на лампата и заравя глава в книгата. Героинята все още мечтае зад решетъчния прозорец в оня далечен, непознат град. Така бе мечтала и Гюргена...

След време главата му клюмва върху масата. Гаста догаря бавно, с някаква неотвратима неумолимост. Фитилът помръква и загасва. Сега е по-тъмно в коптора, отколкото навън, под звездното небе. Пък и хоризонтът вече ръждавее. Още малко и таз ръждива ивица ще избледнее, над Ридо ще затрепти само една изумрудена звезда, но и тя ще угасне, както бе загаснал фитилът на ламбата. Защото новият ден иде! Иде и обсипва с жарави силуетите на планинските възвишения, сетне жаравата се надига, пламти и буйно припламва, раздвижена от огнения сърп, който неусетно се превръща в пламтящо кълбо. А вътре в коптора двамата още спят.

Щъркелицата се върна с влечуго в клюна, врата хлопна край Бельова църква, някакво момче припна с чанта в ръка към шосето.

Днес бе последният учебен ден и то тичаше от радост. Насреща по пътеката идеше селянин с чувал на гръб. То го позна и поспря за миг.

— При чичо Арангел ли? — запита го.

— При него и при всички архангели — отвърна Костадин. — Жив ли е?

— Наполовина! — И момчето се усмихна. — Много го болеше стомахът вчера.

То пак припна към шосето. „Всяко зло за добро“ — премисли Костадин, продължавайки нататък. Болен човек нито може да ходи по планините, нито има сили да копае ями... Тогава ще тръгнат двамата с Влаха, както се бяха уговорили, и намерят ли имането, ще вземат по половина дял! А на Арангел — дръжката на копача...

Той стигна до коптора и по навик надникна през прозорчето. Погледът му се взря в безпомощно отпуснатата глава на Арангел и в хилавите му рамене, прихлупили масичката.

— Умрял! — възкликна Костадин.

И докато стоеше така, с чувал на гръб, мисълта му бързо работеше: все така ще му се случи — бе тръгнал като за сватба, а идеше на погребение, при неподреден мъртвец... но пък с църква на две крачки оттук и със стар клисар, който можеше да извърши опелото, ако у Арангел не се намерят пари за поп... Пък за заравянето, може и сам да помогне — кирката и лопатата са в чувала!

Костадин тръшна чувала, инструментите издрънчаха, Арангел се раздвижи зад прозорчето. Сега вече можеше спокойно да влезе. И да разправи на бившия горски какво бе помислил и какви тъжни мисли го бяха налегнали. Но Арангел сам му отвори вратата.

— Я гледай! — провикна се Костадин, като видя Влаха бързо да отмята чергата. — И ти, уста Истиляне, и ти си бил тук! Тогава да тръгваме.

Другите двама мълчаха. Арангел бе твърде замаян от сънищата си, а Истилян още се оглеждаше, сякаш се чуди как бе попаднал тук. Припомни си прежната вечер и се навъси.

— Да тръгваме! — повтори Костадин.

— Във вторник никога не тръгвам! — процеди Истилян.

Арангел прибра чувала, взе една празна кофа и тръгна за вода. Като остана сам с Влаха, Костадин посбута едно трикрако столче към одъра и доверително подзе:

— Слушай, уста Истиляне! Ти си ми учител в този занаят, но сега дойде време и аз да помогна: намерих човек с чудна багета!

— Каква? — трепна Истилян.

— Желязна, с тънки жички — зашъпна Костадин, — и с нещо като компас отдолу, но не било компас. С този инструмент могъл и заровена мина да открие. И монета до метър надълбоко в земята...

— Къде го срещна?

— В Искровец... Дойде отгоре, откъм езерата, и спа в селото. Заприказвахме се в кръчмата. Питаше идват ли иманяри към нас!

Истилян бе седнал по турски връз одъра и се взираше вторачено в Костадин.

— Откъм езерата, казваш... Той ли пръв ти заговори?

— Аз! Нещо ме караше да го заприкажа. Седнах при него, той поръча по канче и от дума на дума дойде ред да му покажа една от ония монети. Тогава запита за иманярите. Качихме се горе, в стаята му, и той ми показва онзи инструмент...

Арангел се върна, остави кофата и се сепна.

— Ти си глупак, Костадине! — каза Влаха.

— Не съм! Взехме да се пазарим за тая желязна багета. А той излезе евреин, истински евреин...

— Евреинът е по-хитър и от най-хитрия шоп, Костадине — присмехулно рече Истилян.

— Истински евреин, но се покръстил през войната — някак неуверено додаде Костадин.

— Значи е по-хитър, отколкото предполагах! И с колко те излъга?

— С нищо, защото пазарлъкът не стана. Не искаше пари, а от ония монети, от антиките, дето бях дал и на тебе една, та да я дадеш на слепия влах — и Костадин машинално извади една такава монета от джоба на потурите си.

Арангел взе парата от пръстите му и я заразглежда със смътното чувство, че бе виждал друга такава монета някъде, преди време, и като че ли в гердан, в женски гердан.

— Три такива монети му дадох — поясни Костадин, — последните три, които ми бяха останали, но той не се съгласи. Сега е тук, в града. И двамата дойдохме с първия рейс...

Влаха потърка брадичката си и го изгледа с присвити очи.

— Ти лъжеш, Костадине! Нали казваше, че си намерил само седем парчета?

— Само седем! — троснато отвърна Костадин. — Първото дадох на жената, друго подарих, две продадох на доктора в Искровец и ми останаха само три от седем...

— От осем — тихо рече Влаха. — Нали ми даде едно за Слепия?

— От седем!

— Разбирам... Мислил си да подариш едно парче, но ти се е досвидяло!

— И подарих! — смутолеви Костадин. — На дете, на малко момиче.

Арангел трепна, престана да превърта монетата и се загледа през прозореца. Да, така беше, сега вече ясно си спомняше! Точно преди година, в оня понеделник подир света троица, когато селяните по стар обичай се стичат на Щипи-пазар в Самоков — весели и пременени, накамарени по седем-осем в каруци с нагиздени конски впрягове, той бе видял подобна сребърна монета под шията на малко момиче. Момиченцето седеше на първата пейка в една от каруците, между Гюргена и каруцаря. А каруцар беше Костадин.

Сега вече разговорът на другите двама не го интересуваше. И те, и думите им изведнъж му бяха станали чужди, сякаш нямат отношение към него самия. Той се питаше защо Гюргена не му бе казала досега, че е купила за детето си една от Костадиновите монети. Когато идваше при него, в коптора, тя бе виждала на няколко пъти разни старинни монети и винаги ги бе разглеждала с нескрито любопитство. Но защо не му бе казала досега, че е купила една сребърна пара от Костадин? Или може би е мислила, че това не е достатъчно важно? Всичко беше важно, всяко нещо има своето значение!

Наистина колко често се случваше дребни на пръв поглед неща да смутят мислите му, отвеждайки ги с невидими нишки към Гюргена!

По-скоро за да се разсее, отколкото от любопитство, той пак нададе ухо към разговора.

— Твоя работа! — казваше Влаха. — Първо ще опитаме на Кобилино бранище, сетне ще се спуснем към Урдините езера. И не тръгвам, дорде не зайде слънцето! Пък ти, ако щеш, върви при онзи евреин. Имаш време... Дай му тия три парчета, дай му и други три, но да знаеш, че не те взимам с такава багета. Носи я на село, ако я купиш.

— Той не я дава за тия пари, а други нямам — упорствуваше Костадин. — Но защо да бием път чак до Кобилино бранище?

— А как да намерим поляната? Поляни много между Мальовишкия поток и Урдина река. Ще се спуснем от Мечитите и ще вървим по някогашния път на бегълците. Тъй може по-лесно да я случим.

Влаха държеше на своето. Имаше свой план на действие и не бързаше да им разкрие подробностите, пък и приказките на Костадин за оная странна багета го бяха посплашили. С такава багета или без нея, те можеха да минат и без него, ако знаят всичко. Прежната вечер не бе показал плана на Арангел. Нямаше да го покаже и сега.

Започнаха нов спор, но Арангел не се намеси и не взе страна. Слушаше ги безучастен и сам не знаеше дали обзелото го равнодушие към начинанието им не иде от прочетеното в предговора на книгата и в самата книга. Разбира се, и той щеше да тръгне с тях въпреки болките от прежния ден, които бяха подсекли силите му.

— Ти какво мислиш? — запита го Влаха. — Нали си бил горски по тия места.

— И така може — съгласи се Арангел.

Костадин предлагаше да тръгнат привечер с последната рейсова кола за Искровец и да слезнат до моста отсам по-близкото селце, сетне, когато пътниците се разотидат, да поемат нагоре през поляните и тъй да стигнат до колибата му в гората, край потока Милчиница.

— Има ли сено в колибата? — попита Истилян.

— Има и сено, и борина, и сухи дръвца...

Идеята му беше да вечерят в колибата, да поспят няколко часа и да започнат изкачването към билото в ранина, дълго преди да се зазори, та да се скрият от любопитните погледи на овчари и говедари.

— И да ни видят, пак ще минем за билкари — каза Влаха, почти склонен да се съгласи. — Но тая твоя колиба...

Костадин беше съградил тая колиба, за да се крие в нея от дъжда, когато отиваше за смола. Имотите му отдавна бяха включени в кооперативните блокове, но той не работеше в стопанството — беше син на бивш селски бакалин и държеше да бъде независим. Затова береше смола. Събраната смола предаваше на лесничейството, което му беше определило тоя горски участък покрай Милчиница. Отиваше натам през ден, през два, с нож дълбаеше прави улеи в корите на

боровете, закрепваше тенекиена чашка под тях и се връщаше доволен. Докато се напълнят чашките, а смолата се стичаше бавно, много бавно, той беше свободен.

Предложението на Костадин беше прието — щяха да нощуват в колибата му край Милчиница.

— Значи довечера при спирката! — отсече Истилян. — И всеки да си носи хляб за три-четири дни, пък и нещо друго — и погледът му опря в Арангел. — А попита ли някой къде сме тръгнали с тия чували и къси кирки, знаете какво да отговаряте.

— За горчив корен и други билки — додаде Костадин и се ухили.

Само Арангел мълчеше. Горчеше в устата му, пък и сърцето му се присвиваше от някаква смътна тревога. Какво ли бе накарало Гюргена да не споменава нищо за оная монета?!

Когато другите двама се разотидоха, той се помая, скри книгата под възглавката, сетне взе голяма торба и излезе навън. В торбата имаше скубана вълна. Не беше я скубал от овцете, които пасяха в близките ливади и край поточето, пък и от две недели всички стада бяха вече остригани. Береше я по храстите и телените огради на дворовете зад неговия коптор. Сега бързаше с вълната към долната махала, гдето живееше стара циганка — една от малкото циганки, останали напоследък в града. Тя купуваше вълната от него и я купуваше почти на безценица.

Привечер, малко преди да потегли автобусът, тримата дойдоха от три различни посоки на спирката — Костадин предоволен, Истилян навъсен, с ветроупорен фенер в ръка, Арангел плах и попрегърбен, с торба през рамо. Отдавна не бе пътувал нататък, към Искровец, и затова оглеждаше пътниците плахо и стеснително. А в торбата му имаше три хляба, сирене и гаванка с чубрица.

Ако душата му получава само трохи от щастие, трохи щяха да стигнат и за измършавялото му тяло.

IV

Неспокойно бе тая нощ в усамотената колиба край Милчиница. И не защото бухалът се обаждаше навремени от гората. Той плашеше само Истилян. Но разговорът на тримата иманяри около общата им цел беше неискрен, прикрит, и всеки сякаш дебнеше друг смисъл зад думите на останалите двама. На края те долавяха, че дружбата им е била случайна и сега се руши и догаря, както догарят дръвцата в огнището — тихо, безпомощно, с глух съсък. Призори в огнището останаха да тлеят няколко въглена, спотаени и черни като самата ненавист.

Първата виделина вдигна Арангел от сламенната постеля и той отиде да се измие на потока, а другите двама пак подеха прекъснатия от съня разговор. Говореха за чудната багета на евреина. Той бе слязъл в Искровец откъм езерата и тъкмо това не даваше мира на Влаха. Дали не бе открил заровените пари към Урдините езера! И не лъжеше ли Костадин? Сигурно лъжеше!... Инак отгде тая веселост у него и как да си обясни пълното му нежелание да спори? Човек като него променя нрава си само от изгода. И за да заблуди другите!

Когато Арангел се връщаше от потока, той дочу съскащия глас на Влаха и неволно поспря край колибата.

— Какво прави твой евреин в Самоков? — питаше Истилян.

— Отиде в музея... Искаше да види старите пари, антиките.

— И ти отиде с него, нали? И той ти продаде багетата!

— Не ми я даде... Само ми каза, че с такава багета съм щял лесно да намеря... ония седем парчета в двора.

— Седем, без подарената — додаде Влаха. — Кому я подари?

— На едно дете — смутолеви Костадин. — Заради майка му...

Арангел влезе в колибата сив като мухъл и без да продума. Смълча се и Костадин, тъй като нямаше човек в Искровец, който да не знае защо бившият горски бе останал ерген до тоя ден. Мълчеше и Истилян.

Мълчанието тежеше и на тримата и ги накара да тръгнат нагоре, без да се нахранят. Арангел отбягваше да върви до Костадин. Крачеше

подир Влаха, последен в колоната, и мислено превърташе в главата си дочутите думи. „На едно дете... заради майка му!“ Да, тъкмо така бе казал — заради майка му. Но Костадин бе свидлив! Тогава защо? Или може би той грешеше и монетата само приличаше на изровените от Костадин... Беше застанал на моста в оня ден и изчакваше да отминат нагиздените коли от Искровец, а слънцето блестеше и в лицата на хората, и в пъстрите им дрехи, и в едрата сребърна монета под шията на детето. Монетата беше едра, по-едра от някогашните сребърни петолевки. Той не бе виждал друга такава...

— Нали си бил горски по тия места? — сепна го гласът на Истилян. — Къде ще се храним?

— Горе, при Студеното кладенче — машинално отвърна Арангел.

Някога, като горски, той винаги закусваше при това кладенче, особено през лятото и в началото на есента. Всички малинарки и боровинарки от Искровец минаваха край кладенчето. С тях понякога минаваше и Гюргена.

— А далече ли е? — пак питаше Истилян.

— Току под превала...

Пак закрачиха в мълчание по нагорнището. Въпреки болките от прежния ден Арангел не изоставаше и се стараеше да стъпва в стъпките на Влаха. Вървеше, премисляше и накрая реши, че бе сгрешил. Има толкова различни монети по света...

Слънцето вече огряваше гърбиците на двата Мечита. Когато излязоха на открито, и тримата едновременно забелязаха дим по отсамния, по-нисък връх. Там някъде личеше и егрек.

— Извели са кочовете горе — обясни Костадин. — Двамина овчари са. Няма да ни видят, ако се спуснем към Плочите, по Леви Искър.

Бившият горски се тъкмеше да каже, че пътеката към Плочите попада в забранената зона, но се смълча. Заговореше ли, за да поправи Костадин, щеше да попита и нещо друго. А се боеше да го запита.

Застануваха при Студеното кладенче. Арангел накладе огън, Костадин наниза на пръчка тънки късове сланина и почна да ги препича, Истилян се суетеше наоколо, търсейки див чесън. Така постъпваше винаги, когато биваше в планината с тях двамата — искаше да им покаже колко добре познава гората и затова береше див

чесън и киселец, лапад и коприва, с която подпържваше тлъстата овча саздърма, когато в торбите им нямаше лук. Береше и най-различни гъби, които те не смееха и да близнат. Сега пое резен препечена сланина и още след първата хапка лакомо загриза стръкче див чесън. И тримата се хранеха в мълчание, като повечето селски хора. Арангел си припомняше миналите дни.

Ветрецът идеше откъм долината и за миг-два до ушите им стигна далечен звън на клопатари. Навярно селските говеда възлизаха нагоре, покрай Милчиница. Но те бяха в долината и не се виждаха оттук. Не се виждаше и селото. За него напомняше само тънък пласт от синкав дим, застинал във въздуха нейде по средата на долината, току под стръмните насрещни скатове на Лакатишка Рила, цялата огряна от слънцето в тоя ранен утринен час. На Арангел му се стори, че долавя мириса на горящи дърва в огнищата на селските къщи и в миг го налегна отколешната тъга по селото, което бе напуснал по своя воля. Там беше Гюргена, там бяха протекли и най-щастливите му дни. И той неволно се вгледа в Костадин.

По едно време Костадин забеляза, че бившият горски бе спрял да се храни и го гледа замислено, някак изпитателно. Стана му неприятно от тия хладни, бледосини очи.

— Ти откога не си идвал в Искровец? — запита го Костадин, за да се освободи от неприятното чувство.

— Кажи ми, Костадине — бавно подзе Арангел вместо отговор, — кажи ми изневерявал ли си на невестата?

— Аз какво те питам, ти какво ме задяваш...

— Кажи ми, Костадине!

— Да си женен, да ме питаш, но на ерген не приляга! — троснато отвърна Костадин. — Ето, че се и опарих...

Истилян сякаш не ги слушаше. „Млади са, млади са и двамата — мислеше си той, изкривил брадичката в презрителна гримаса. — И не мислят като мене все за жълтиците...“

Арангел вече не хапна и съжаляваше, че бе продумал.

Решиха да се спуснат към Плочите. Загасиха огъня и пак пое нагоре, вече по едва забележима пътечка сред гъстия клек. Овчарите нямаше да ги видят, пък и да ги видеха, едва ли щяха да ги познаят от жълтия прашец, който се лепеше по лицата им от цъфналите клекови клони. Понякога прашецът ги обгръщаше като в облак и по-задният

виждаше само силуета на вървящия пред него. Клекът свърши при превала. Сега свиха косо към Плочите — тия гладки като огледало падове по Леви Искър. Ветрецът идваше отгоре, откъм Кобилино бранище, и можеше да отнесе думите им надолу по реката, чак до бента и къщата на милиционерите, които охраняват вододайната зона. Затова вървяха в мълчание, пък и красотата на падовете не предразполагаше към разговор. Бяха слезли далече под билото и сега отново им предстоеше изкачване по стръмна пътечка сред буки и други широколистни дървета. Боровете и смърчовете бяха по-нагоре, в подножието на стръмните, аленеещи от слънцето скали, които се възправяха като огромна стена вдясно от тях, с тъмни дупки по нея и островърхи грамадаци по гребена. В дупките открай време виеха гнезда черни орли. Няколко от тия птици и сега кръжаха високо над главите на тримата иманяри, дръзнали да нарушат покоя на заглъхналата пътечка, по която десетилетия наред бяха вървели поклонници от Самоков за Рилския манастир. Неведнъж по същата пътечка се бяха спускали и пастирите куцовласи, щом ранен сняг подгони стадата им от седловината на Кобилино бранище. По нея бяха преминавали и бягащите деди на Истилян, преследвани от кърджалиите.

След време пред очите им се откри просторът на небето, а с него и обширната седловина. Тук пътеката почти не личеше. Сега стъпките им отекваха глухо връз жълтата ланска острица, сплъстена от снеговете и прошарена тук-там от млада трева. Струваше им се, че земята е куха под тях и затова кънти тъй глухо, сякаш навред има покрити ями. В някоя такава яма лежаха заровени жълтиците.

Спряха за отмора в подножието на Мечитите, край пътеката, която се спуска от върха. По тая пътечка бе подирил спасение прародителят на слепия влах. Истилян измъкна дървена вилка от раницата си.

— Търсили сме и друг път — подзе той, — ще опитаме и сега, макар багетата по-трудно да показва на видело.

Багетата на Истилян представляваше разсоха от тънка лескова пръчка с гладка, вече изсушена кора по двете разклонения и надолу, по късата пета, дълга колкото човешки пръст, и с перпендикулярно извити връзки на разклоненията. Общата дължина на тая вилка не достигаше повече от две педи. Такива багети имаха и другите двама.

Доволен от прегледа на своя странен уред, Истилян извади ножа от пояса си, пхна го в раницата и я посбута към Костадин.

— Ще вземеш и нея на гръб, та да няма никакво желязо по мене!

— Бива! — съгласи се Костадин.

— И раницата, и фенера — добави Влаха. — Вземи и часовника ми.

Той се вгледа в циферблата, преди да го подаде на Костадин, и бързо се надигна.

— Време е! — каза им. — Навлизаме в чифт часове...

Защото иманярското време, както ги бе учил, се дели на цикли от по два часа и най-активни са тъкмо първите четиридесет минути. Тая първа третина на цикъла е активна, втората е неутрална, а третата, тегли назад — я кирка ще се счупи, я духовете ще ги нападнат, я казмата ще изхвъркне и удари някого. Сега беше точно осем часът. Истилян можеше да поработи през тия първи четиридесет минути все покрай пътеката, дорде стигнат до другия край на седловината. В тоя откъс от пътя лежеше вторият куп от заровените жълтици. Ще подирят, ще опитат тук-там, после ще седнат за по-дълга почивка и ще размислят. Имат достатъчно време. Циклите от по два часа вървят през целия ден, чак до полунощ, когато разумният иманяр спира да работи, защото излезлите ведно с тъмата духове-пазители на заровените съкровища, имат най-голяма сила тъкмо към полунощ. Трябваше да се пазят от духовете, а те изчезват едва към разсвет...

Лицето на Влаха беше напрегнато, очите му не примигваха и дори искряха от странна възбуда. Той им припомни със строг глас някои от правилата: да го следват отдалеч, поне на тридесетина крачки, тъй като Костадин носеше железните инструменти, пък и обувките му бяха подковани с налчета; да говорят тихо, само при нужда, и в никой случай да не псуват, за да не би псувните им да събудят дремещите духове. И докато ги наставляваше, Истилян извади от пояса си свilen конец, дълъг не повече от две педи, с кехлибарено зърно в долния край. Беше платил скъпо за това зърно, донесено чак от Божи гроб.

— Ще пробвам и с отвеса — поясни той, обглеждайки седловината. — Какво има тук? Само тая барака за туристите... Няма ни търнак нива, ни кьорави кладенци, ни някое засукано дърво, нито дори папратива поляна...

— Само равна, жълта острица — съгласи се Костадин. — Няма ни по-едър камък, нито някакъв друг нишан!

— Не виждам и трибратово дърво — сякаш на подбив добави Арангел, доловил с каква надпревара другите двама изреждат обичайните белези.

Истилян се тъкмеше да тръгне, но Костадин го поспря и с укор го запита защо не му е показал отвеса до тоя ден.

— Защото няма смисъл — рязко отвърна Влаха. — Такъв отвес помага само на много надарен човек...

— Как? — упорствуваше Костадин.

— Разиграва се от силата на предмета и от магнетизма в тялото на надарения — самодоволно обясни Истилян, повтаряйки заучената фраза. — А сега да вървя!

„Върви по дяволите, но първо намери жълтиците!“ — помисли Костадин, загледан в своя учител, който пак го бе накарал да носи целия товар.

Скоро и Костадин, и Арангел се увлякоха в играта. Защото Истилян не вървеше спокойно, в права линия, а криволичеше ту от едната страна на пътеката, ту от другата, вдигнал багетата високо над главата си — с късата пета право нагоре и ръце свити около извитите дръжки. Влаха поспираше на места по за миг-два и примижваше като в транс, сякаш се мъчи да долови трептенето на разсохата, но пак тръгваше със ситни стъпки по тревата, леко попрегърбен и с тръпнещо тяло. Изцяло се бе отдал на своя странен танец. Все ситнеше, все поспираше и се ослушваше, сетне отново продължаваше нататък. По едно време спря и изтегли отвеса. Спряха и другите двама. Истилян стоеше като закован, стиснал единия край на конеца между палеца и показалеца си, в очакване да се разиграе махалото. Постоя тъй, отмести се, бързо тръгна встрани, спря на десетина крачки и пак пусна отвеса. Сега се побави повечко. Беше застанал с гръб към помощниците си и те не можеха да виждат израза на лицето му, но напрегнатостта на Влаха се предаваше и на самите тях. Все още с чувала на гръб, Костадин стискаше мишци от болка. Арангел също бе затаил дъх. Ето, още един-два мига и щастieto може да им се усмихне.

Истилян бавно отпусна ръка и седна в тревата. Когато дойдоха при него, Костадин забеляза ситни капчици пот по лицето му. Това го накара да стовари чувала крайно внимателно.

— Да копая ли? — почтително запитва Костадин.

— Не знам! — уморено отвърна Влаха. — Едва трепна, но и отвесът се разигра. Разигра се като при желязо...

С няколко удара на късата кирка Костадин отмахна горния тревист пласт. Още при следващия удар кирката удари в желязо. Той се наведе и изпсува. Защото кирката бе пречупила на две стара ръждива подкова.

— Що ще тая подкова под земята! — викна той.

— Не знам! — отвърна Истилян, видимо въодушевен.

Арангел се досети, че билкари може да са прихлупили подковата с някой чим, когато са копали горчив корен по тия места, гдето и дивите свини понякога разравяха тревата със зурлите си. Досети се, ала не се обади. Влаха бе предугадил железния предмет и подковата бе налице! Всички други съображения отпаднаха. Силното желание на Арангел да открият заровеното имане подведе здравия разум и той пренебрегна случайността, забрави и истината, че десетилетия наред по тая обширна седловина бяха пасли безброй волни коне, от чиито копита са могли да изпаднат стотици и стотици подкови. Важното бе, че на Истилян му върви този ден. Търсенето трябваше да продължи.

Влаха продължи да ситни насам-натам с вдигната багета, ала нито веднъж не накара другарите си да разравят тревистите туфи. Бяха приближили западния край на седловината, когато на пътеката откъм Сухото езеро се зададоха четирима туристи. Влаха бързо скри багетата, но друго привлече вниманието на излетниците.

— Гледайте колко говеда слизат от Мечита! — викна един от тях.

— Вярно! — обади се втор. — Трябва да има към триста! Плъзнали са като въшки надолу...

Те поспряха, за да се полюбуват на говедата, които се спускаха в привидно безредие надолу по стръмния скат, примамени от петната свежозелена трева в подстъпите към върха. И се вглеждаха със затрогващо умиление и в говедата, и в самия връх, и в синевата над него. Приличаха на деца, заслушани в чудна приказка.

Туристите отминаха, а иманярите насядаха в тревата с клюмнали глави. Яловите селски говеда идеха да стануват в Кобирино бранище, а с тях и любопитните говедари. Трябваше да отложат търсенето до свечеряване, ако не искат да привлекат вниманието им със странните си действия и да имат излишни свидетели в случай на успех. Инак

подир някой ден разни служебни лица в Самоков щяха пак да разпитват Истилян...

Отбиха се на юг, вляво от пътеката, към дългия и равен гръб на Водния чал, обрасъл донякъде с нисък клек. Там щяха да намерят и вода, и сянка, за да дремнат подир обед. И докато вървяха, на Костадин хрумна ценна мисъл.

— Уста Истиляне — подзе той, — ти казваше, че дедите ти са бягали право нагоре, към превала, нали?

— Тъй ми думаше слепецът — потвърди Влаха. — Нали кърджалиите вървели по тях!

— Тогава парите са заровени ей насам, накъдето вървим!

— Защо?

— Кой ще заравя пари по дирите си?! Оня, който го гони, ще ги открие по пресната копан. Затова тоя, който носи парите, ще кривне от пътя. И накъде? — сам се запита Костадин. — Не по тая стръмнина — и той кимна с глава към Купените, — а насам, по равното, ей към оня клек!

— Така е! — съгласи се Арангел.

Истилян мълчеше и тръгна нататък, без да продума. Бе намерил подковата и това стигаше до тоя час, а думите на Костадин сякаш оправдаваха безплодните му усилия. Не, не беше глупав тоя бакалски син!

Дорде стигнат до Водния чал и да изберат по-закътано място за стануване, слънцето вече грееше високо над главите им. Нарочно решиха да не кладят огън и да обядват със сухоежбина. Тъй се и укриха от любопитни погледи. А подир обеда дойде дрямката — мъчителна и на пресекулки; слънцето прижурияше, мравки пълзяха по телата им, дребни мушици прелитаха на рояци край тях и не им даваха покой. От такава дрямка идат лоши помисли. И като лежаха недалеч един от друг, всеки потънал в мислите си, Арангел считаше деня за загубен, но се радваше, че бе издържал дългия преход, Костадин се питаше дали роднините му в Самоков няма да се досетят какъв е оня уред, който бе оставил на съхранение у тях, след като бе наброил шест старинни сребърни монети на евреина, а Истилян, полегнал малко встрани от двамата, гледаше клюмналите им глави, взираше се ту в полуотворената уста на Костадин, ту в едва притворените клепки на Арангел, зад които се провиждаше само бялото на очите, и изпитваше

все по-нарастваща ненавист към двамата. Те не бяха надарени като него, не притежаваха природен магнетизъм и верен усет, но затова пък спят спокойно и нямат страхове. Само той, надареният, се измъчваше до полуда! И защо? За да дели наравно с тях куп жълтици, заровени по тия места от дедите му. Каква бе тая зла орис, която го караше да се плаши от нощта и да съзира духове там, гдето другите виждаха само прозрачен въздух? Ето, и сега трябваше да похабят светлите дневни часове в дрямка...

Денят бавно преваляше. Други туристи прекосиха седловината, говедарите дойдоха наблизко, за да отбият няколко щукнали говеда, но и те не забелязаха иманярите. Сетне подухна ветреца откъм югозапад и той стопи задухата. Когато захладня, тримата се раздвижиха. Пръв стана Истилян.

— Набери сухи клони — каза той на Арангел, — пък аз ще ида за гъби. Можем да накладем огън, като се стъмни.

Наистина станът им беше в малка падинка, закрит от погледа на говедарите, а и ветрецът щеше да разсее дима на огъня.

Като остана сам, Костадин измъкна своята багета и тръгна към далечната пътека. Сега никой не го гледаше и той искаше да провери силите си. Вдигна разсохата и заситни като Истилян. Никакво трептене, пък и върхът на багетата не се наклоняваше! Сигурно не държи дръжките достатъчно хлабаво... Пак опита, сви край незасъхналата локва и излезе на по-твърда почва при няколко по-едри камъка. Те лежаха в тревата по на един разкрач един от друг. Мина досам тях с примижали очи и вдигната багета, но единият му крак хлътна, той се спъна и едва запази равновесие. Сега забеляза, че на това място сухата ланска острица беше израсла по-нависоко. Тъкмо тя го бе заблудила, защото теренът бе неравен. С крак усети лека вдлъбнатина, сетне друга. Поспря, пак вдигна багетата и замижа. Бе затаил дъх и долови ударите на сърцето си, но не и трептене в дръжките. Изведнъж върхът на разсохата се наклони надолу. Нима бе сполучил?!

„Глупости! — мина му през ума. — Трябва да съм отпуснал дръжките...”

Той повтори и потрети опита, но петата на разсохата вече не се килна. Разколеба се и се отдалечи от това място. Неусетно обходи доста голяма площ все с вдигната багета, като поспираше ту при някоя

тревиста туфа, ту при по-личен камък, ала никъде не долови очаквания знак. Накрая изпсува и тръгна назад.

Свечеряваше се, когато Костадин се върна в привременния им стан. Другите двама седяха край огъня, готови да се хранят. Истилян печеше гъби в жаравата. Посбутваше ги ту с ръка, ту с пръчка, и накрая ги извади с нескрито задоволство. Арангел бе почнал да усеща болки в стомаха и отказа да вкуси от гъбите, а Костадин направо се боеше от тия диви горски плодове. Само Влаха яде до насита от тях.

Изведнъж захладня. Ветрецът се бе усилил. Тъмен облак затуляше небето откъм югозапад и от него идеше хладината. Арангел стана, за да се поразтъпче. Подир малко стана и Костадин. Бяха решили да дочакат последните два часа преди полунощ и едва тогава да започнат диренето. Пък и луната нямаше да изгрее преди тоя час.

Една мисъл не даваше покой на Костадин, докато се бяха хранили. Не приличаха ли на надгробни знаци ония три камъка с вдлъбнатините между тях, при които върхът на багетата му се бе наклонил? Тогава защо да не опита? Още се провиждаше, а щеше и да се посгрее...

Истилян го изпрати с гъгнив кикот, като го видя да тръгва нататък с кирка в едната ръка и фенер в другата: нека да опита, нека пак да се увери, че те двамата не могат без него. Тайни, невидими нишки привличат надарения човек към имането! Костадин не е от надарените. Нито Арангел. Взел ги е за помощници, за да носят кирките и да копаят при нужда. И за да не бъде сам!

Успокоен, Истилян запали цигара и се загледа в първите звезди по небето. Сам бе дал имена на много от тях и сега ги гледаше с плаха радост, откривайки ги една подир друга. Беше си вгълпил, че две-три такива звезди му носят щастие. Откри ги, но лек облак скоро ги затули. Сетне над Водния чал глухо прогърмя. Истилян трепна. За щастие, гърмът не се повтори. Сега до ушите му долетяха глухи удари на копач в твърда земя. Скоро затрептя и светлинката на фенера. Истилян се понадигна, огледа се и видя, че и Арангел бе отишъл натам, към приведената фигура на Костадин, за да му свети с фенера. Пак полегна и затвори очи. Мислеше за утрешния ден и за пътя към Урдините езера. Нека копаят сега ония двамата! Кой ли от тях щеше да стовари кирка връз плочата с овъглените кости на гърбавото моме? Или Арангел, или упоритият Костадин... Ще стовари кирката, ще напипа

плочата и ще викне от радост, без да знае, че скоро ще умре! Защото върху него ще легне проклятието...

Силен вик го извади от унеса.

— Уста Истиляне, уста Истиляне! — дереше гърло Костадин. — Идвай бързо!... Тичай!... Нишан намерих, чуваш ли?

Нов тътен разтърси небето и отзвуча като прокоба по стаената планина.

V

Още като се надигна, Истилян усети тъпа болка в стомаха. Изправи се на крака и за миг се олюля. Догади му се от вълнение. Гръмотевичният тътен отмина, той пак долови тържествуваният вик на Костадин, прехапа устни и припна към светлинката на фенера. Влага изби по челото му след първите десетина крачки. Когато стигна до ямата и пое златната монета от ръката на Арангел, нещо го резна в стомаха и припари в гърлото му. Не бе тичал дълго, а целият бе в пот.

— Ингилизка лира! — рече Костадин откъм ямата. — А нямаше плоча над нея, като за нишан!

— Ни плоча, ни камъче дори — добави Арангел. — Тъй си лежеше на цял аршин под земята...

Светкавица блесна зад Водния чал и освети ямата. Истилян затвори очи, очаквайки грохота на гърма, ала светкавицата бе няма. В краткия ослепителен миг той бе успял да разгледа ямата с Костадин в нея, потънал до хълбок в лъскавата влажна земя, която се лепеше по кирката. Наистина, не се виждаше нито едно камъче, сякаш пръста на това място е била предварително пресята.

— Това е гроб! — рече Истилян и седна на камъка пред лмата. — Копайте на дълж, не на дълбочина! Единият да копае, другият да разравя пръстта...

Той взе фенера, за да им свети. И докато Костадин копаеше в отвъдния край, Арангел обръщаше пръстта с лопата, пресяваше я през пръстите си и я изхвърляше към краката на Влаха. Светкавици често раздираха небето зад Водния чал, пък и вятърът се усилваше, но до ушите им долиташе само ехото на далечен гръм. Сега тъмният облак затуляше цялата южна половина на небето и само няколко звезди блещукаха над тях и отвъд, към Мечита и мрачните Купени.

Кирката удари в твърд предмет, Костадин се наведе и пхна ръка в рохката пръст.

— Кост! — каза той, изправяйки снага. — От пета на човек... И се рони, като вар се рони!

Както седеше върху камъка, Истилян се понаведе напред и вдигна фенера. В същия миг ги ослепи нова глуха светкавица. Костадин неволно затвори Очи. Когато ги отвори, Истилян се бе сгърчил на две и повръщаше в разровената от Арангел пръст. Фенерът едва жумеше в тревата.

— Какво ти стана? — обърна се Арангел към Влаха.

— Гърбавото моме! — едва продума Истилян, разтърсвайки снага. — Виждам го! — И той се изправи с усилие на крака. — Ей го тук!... И него, и кучето! — почти изкрещя той. — Не го ли виждате?

Другите двама го гледаха в почуда. Дорде да се опомнят, Истилян скочи в ямата, изтръгна копача от ръцете на Костадин и взе да удря с него все на едно място в разровената пръст.

— Чиба! Чиба! — крещеше Истилян. — Махай се, проклето псе!

Костадин го сграбчи през раменете, но Влаха не отпусна копача и продължаваше да вика, целият облян в пот.

— Няма никакво куче, уста Истиляне! — кротко рече Костадин.

— Ето го! Налита!... И очите му светят, светят!

Тялото на Влаха се тресеше и Костадин ясно долавяше тръпките, като продължаваше да го притиска. Истилян се поотпусна в ръцете му, нов гърч го разтърси и той пак повърна. Арангел бе вдигнал фенера към лицето му. То бе съвсем бяло и мокро от пот. Зъбите му тракаха, очите му сезираха все в едно място. Те бяха тъй пълни с ужас, че той не ги затвори, когато нова глуха светкавица проряза небето.

— Ей го пак! — викна Истилян. — И очите му светят...

— Светулка е — рече Арангел. — С вятъра е дошла отдолу.

Истилян сякаш не чуваше думите му. С рязко движение се изтръгна от ръцете на Костадин, отново грабна копача и заудря с дръжката по накамарената пръст, но захвърли копача подир няколко удара, сам сграбчи Костадин и изведнъж захленчи.

— През него минава, през него, през него...

— Какво? — запита го Костадин.

— Дръжката... През тялото му... И нищо му няма!

Арангел бе оставил фенера в тревата, и като се наведе над ямата, хвана Влаха за яката и го измъкна навън с помощта на Костадин. Дорде да излезе и Костадин и още преди Арангел да вдигне фенера, Истилян хукна към загасналото огнище. Тичаше като пиан, спъваше

се, падаше, ставаше и все тичаше нататък. Другите двама гледаха натам в очакване да блесне нова светкавица.

— Понякога го прихващат такива — каза Арангел.

— Имаше пяна по устата! — замислено добави Костадин.

Те вече не виждаха тъмната сянка на Истилян, пък и светкавиците се бяха поразредили, макар огромният черен облак да прихлупваше и небето над Кобирино бранище. Помаяха се още малко и Костадин се канеше да поднови копането, когато дочуха страшен вик откъм огнището. Истилян викаше за помощ, и викаше отчаяно. Спогледнаха се, Костадин грабна кирката и лопатата и тръгна подир Арангел.

— Ще се върнем за другите два гроба — рече той.

— И аз мисля, че има още два — съгласи се Арангел.

Истилян пак изкрещя. Това беше кратък вик на ужас, който секна изведнъж. Те се разбързаха. И двамата съзнаваха, че не могат да помогнат на своя другар, но бързаха да стигнат при него. Като наближиха мястото на загасналото огнище, те вече ясно долавяха откъслечни, несвързани думи. Истилян говореше на своя роден език. Това се случваше с него само в моменти на крайна възбуда.

Пристигнаха. Арангел вдигна фенера и освети огнището. Наоколо нямаше никой. Не се чуваше нито говор, нито друг някакъв звук. Само раницата на Истилян напомняше за него.

— А до преди малко бърбеше оттук! — зачуди се Костадин.

Решиха да накладат огън с надеждата, че светлината на пламъците ще примами Влаха, който се плашеше от тъмата. Сега вече не мислеха за говедарите в другия край на седловината, нито се бояха да бъдат открити. И двамата имаха чувството, че са приключили с диренето за през нощта. Мъртвците нямаше да побягнат от гробовете си!

Кои бяха тия мъртвци и каква зла участ ги бе стигнала в тая долина, гдето почиваха костите им? Тоя въпрос занимаваше умовете на Арангел и Костадин. Покойниците едва ли бяха пастири. Умре ли пастир от болест, звяр или човек, той умираше сам, пък и другарите му щяха да свалят трупа в селото. Ако мъртвците край трите поредни камъка бяха загинали от ножовете на разбойници, кой би се погрижил да зарови телата им в земята? Не и самите разбойници, които не биха оставили оная златна английска лира в дрехите на първата си жертва.

Тогава тия три гроба можеха да бъдат само на хора от далечни краища на страната, тръгнали на поклонение в Рилския манастир и застигнати от снежна буря в Кобилино бранище. Такива бури често връхлитаха по тия места в края на август, към Голяма Богородица. Бурята е застигнала група поклонници в голата седловина, по-немошните са измрели, а другите са заровили телата им. Заровили са ги надълбоко, един до друг, и вместо кръстове са поставили трите надгробни камъка...

Така разсъждаваха Арангел и Костадин край лумналите пламъци на огъня, ала Истилян нито се връщаше, нито се обаждаше с глас или стон. Разтревожени за него, те се заеха да го търсят. Костадин пак тръгна напред с фенера. Излязоха от падината, претърсиха полянките между ниските клекове и неусетно възлязоха към самото било на Водния чал. Сега можеха да виждат огньовете на говедарите в другия край на седловината и се досещаха, че и говедарите скоро ще ги открият по светлината на фенера. Тоя фенер щеше да ги озадачи, тъй като туристи не бродеха нощем по Водния чал, който стърчеше встрани от техните пътища и пътеки и плашеше дори и най-опитните планинари с отвесния си южен скат, спускащ се като стена към дълбокото корито на манастирската река. И говедарите не отиваха нататък, защото не едно говедо се бе подхлъзвало в тревата, за да се пребие в страховитата бездна. Натам вървяха сега Костадин и Арангел — към западния край на каменистия връх.

— Трябва да сме над Сухото езеро — забеляза Арангел подир време. — Де да имаше сега една светкавица, та да видим, да се огледаме...

Нямаше светкавица, нямаше и звезди, а и вятърът бе стихнал. Гъст мрак ги окръжаваше от всички страни и те пристъпваха предпазливо, защото мъждукащата светлина на фенера стигаше едва на две крачки пред тях. Тъй стигнаха до няколко по-едри камъка по самото било. Изведнъж дочуха хриплив стоп и спряха. Костадин вдигна фенера над главата си и огледа мястото. Стонът не се повтори.

— Ето го! — прошъпна Арангел.

И двамата потръпнаха от гледката. Истилян легна по гръб близо до един от тия едри камъни и сега бе опрял лакти в земята, за да се приповдигне. Очите му се вираха с неизразим ужас във фенера, ръцете му се бяха впили в тревата, ходилата му стържеха ронливите

камъчета и постепенно се отдръпваха назад, към присвитото тяло. Той пропълзя заднешком, гърбът му опря в камъка, а коленете — в брадичката му, цялата обляна в слюнки. Изцъклените му очи не се откъсваха от фенера.

Костадин пръв преодоля отвращението си.

— Ето те и тебе, уста Истиляне! — кротко подзе той и тръгна към скупчената фигура на Влаха.

Истилян трепереше. Не бе отместил очи от фенера и с нищо не показва, че бе дочул думите на Костадин. Той не помръдна, когато Костадин се наведе над него. Само отвори уста като пред вик, без да отмахва поглед от светлината. Но щом Костадин го докосна с ръка по рамото, той диво изрева, изскубна се, чевръсто пролази край камъка, изведнъж се изправи и припна. Арангел стоеше по пътя му, но той очевидно не го виждаше. Беше хукнал с наведена напред глава и когато бившият горски разтвори ръце, за да прегради пътя му, Истилян врхлетя право в тях. Неочакваната прегръдка го хвърли в още по-голям ужас, той пак изрева, заудря с ръце на посока и се разрита, без да изправя глава. Арангел се поотмести за да го хване отзад, през раменете, но един силен ритник го улучи в стомаха, той се преви на две от болката и падна в тревата. Освободен, Истилян припна към пропастта отвъд билото.

— Ще се хвърли! — със сетни сили продума Арангел и опря лице в тревата, за да повърне блудкавата жидкост, изпълнила в миг устата му.

— Лирата, лирата е в него! — викна Костадин и хукна подир беглеца с фенер в ръка.

След тридесетина крачки той вече тичаше по петите на Влаха. Не искаше да се сборичка с беглеца от страх да не строят фенера и бе решил да стовари юмрука си във врата на Истилян когато нещастникът залитна, просна се по очи и остана неподвижен. Костадин бързо остави фенера встрани, разви пояса си, изви ръцете на несвестния Истилян и ги върза отзад. Беше го понатиснал с коляно в кръста, докато да свие възела. Тялото на Влаха потръпна, сгърчи се и пак се отпусна а из устата му отново бликнаха вонящи лиги. Погнусен, Костадин се изправи и викна към Арангел. Почака малко и пак се провикна. Арангел не се обади. Костадин вдигна фенера, размахва го наляво и надясно и още веднъж се провикна с пълен глас. След малко

дочу тих провлачен зов, който идеше отдалече. Зовът го изненада. Тъй викат овчарите и говедарите, когато се зоват от един баир на друг, но сега, в тая тъмна нощ и сред каменната пустош на Водния чал, викът долетя до ушите на Костадин като стенание на загиващи души. Той неволно потръпна и извърна поглед нататък. Далече пред него, някъде в подножието на Мечита, малък огън се червенееше както проблясва запалена цигара в тъмна стая. Далечният стенещ зов отново проряза тъмата.

„Говедарите! — помисли Костадин. — Скоро ще се дотърят...”

Преди да предприеме каквото и да е, Костадин пак остави фенера в тревата, наведе се над скимтящия Истилян, претърси джебовете му и с облекчение прибра златната монета в кесията си. Той знаеше, че монетата по право принадлежи на тримата, но искаше да я държи у себе си. Така щеше да бъде по-спокоен.

Влаха продължаваше да скимти и стене, а и Арангел не се обаждаше. Костадин отново долови провлачения зов на говедарите. Две подвижни огънчета се мерзелееха в тъмата. Някъде изцвили кон.

— Идат! — промълви Костадин.

Да се радва ли, или да съжалява? И той глупав Арангел, който не се обаждаше! Всичко се обърка тъй неочаквано...

Костадин пак претърси джебовете на Истилян, напипа някаква връв и стегна краката му с нея, сетне грабна фенера и тръгна да търси Арангел. Намери го там, където го бе оставил. Сега Арангел лежеше по гръб и очите му, отворени и неподвижни, сякаш се силеха да прозрат отвъд тъмния облак, който затуляше цялото рилско небе. Костадин се наведе с фенера и забеляза кръв по устните му. Забеляза го и Арангел и бавно извърна поглед към него — кротък, безучастен поглед, от който струеше дълбоко примирение.

— Боли ли? — запита го Костадин.

Арангел само присви клепки, вместо отговор.

— Разбирам да те беше ритнал кон, пък то... — и Костадин не се доизказа. — А сега какво?

— Нищо! — с усилие промълви бившият горски. — Кажи на Гюргена, кажи й...

От устните му пак бликна кръв, той се опита да извърне глава, ала не успя и затвори очи. Като не знаеше какво да прави, Костадин свали кожухчето си и го подложи под главата на Арангел. Кървавите

устни се изкривиха в някаква гримаса на усмивка. Сега и Костадин си спомни за Гюргена. И тихо изпсува. Псуваше и нея, и собствената си страст, и всичко в тоя свят, който винаги смогваше да го надиграе, след като го подведе и излъже надеждите му, за да го остави накрая с голи ръце. Ето, Влаха бе се побъркал, Арангел лежеше като труп до него и утре тримата нямаше да могат да изследват пътя към Урдините езера! Той се бе надявал, че Влаха ще му даде възможност да открие поне поляната, гдето лежеше заровеното имане. Предпочиташе сам да изрови имането с помощта на багетата, която бе купил от евреина. Но сега и този план се осуетяваше тъй неочаквано, в самото навечерие на събитието. Жалко за шестте старинни сребърни монети...

— Студено ми е — едва чуто рече Арангел.

— Тук няма клек — отвърна Костадин. — Потрай... Завий, се с кожухчето — и сам му помогна да стори това, подлагайки плосък камък под главата на бившия горски.

— А къде е Истилян? — пак запита Арангел.

— Лежи вързан наблизо...

— Доведи го!

Костадин остави фенера върху един по-висок камък и тръгна да прибере Истилян. Влаха лежеше на същото място и в същото положение. Вече не стенеше, но нито помръдваше, нито отговаряше на въпросите на Костадин и той се принуди да го изправи на крака тъй, както го беше вързал, да го вземе на гръб и да го пренесе до Арангел. Сега двамата лежаха един до друг и се гледаха. Очите на Истилян сякаш се избистриха.

— Вода! — промълви той.

Нямаше вода, а и станът им бе далече, но у Костадин имаше почти пълно павурче с ракия. Той го поднесе към устните на Влаха. Истилян отпи глътка, ококори очи, просто ухапа павурчето и го изцеди до дъно пред смаяния поглед на Костадин, сетне се опита да се понадигне тъй, с вързани отзад ръце, но изведнъж повърна изпитата течност. Костадин го гледаше с ненавист и Влаха сякаш догади това в погледа му.

— Отвържете ме! — простена Истилян. — И не ме оставяйте... Планът е у мене. Ще ви го дам...

— Тъй те искам, уста Истиляне — занарежда Костадин, докато отвързваше ръцете му. — Сега знам, че умът ти си е пак на мястото...

Но краката ти няма да отвържа, че много бърже припках!

Като се видя със свободни ръце, Истилян бръкна в пазвата си, извади изпомачкания лист с плана на поляната, разкъса го на три почти равни части, скри едната и им подаде другите две. Костадин пръв грабна своята, взе и другата и я подаде на Арангел, после отиде към фенера. Загледа се в хартийката и се намръщи.

— А где е тая поляна? — запита той отдалеч.

— При двата вола — отвърна Истилян. — Сега знам, че няма да ме оставите.

— На кучето ли? — злъчно рече Костадин.

Истилян в миг се преобрази. Главата му хлътна в раменете, той впи ръце в тревата и трескаво запримига с очи.

— Ето го! — изкрещя Влаха. — Иде! Очите му светят!...

Погледът му блуждаеше в тъмата далече отвъд Костадин. Арангел изпъшка, Костадин изпсува. Ето, че всичко започваше отначало! Дорде да се окопитят, Истилян пролази към коленете на Костадин и взе да вие от ужас. На виковете му отвърнаха други гласове.

— Конници! — смая се Арангел.

Костадин веднага позна говедарите. Те бяха двама и вече съвсем наблизко. Всеки носеше запалена борениста главня в една ръка, а с другата държеше поводите. Единият бе метнал пушка през рамо.

Истилян бе заровил глава в краката на Костадин, но сега се понадигна, зърна пламтящите факли и отново закрещя. Конниците сякаш изплаваха от тъмата и застанаха до тях.

— Какво му има? — запита първият.

— Сам виждаш — отвърна Костадин. — Побърка се...

— А другият?

— Кръв повърна...

Разбраха се без много думи. Говедарите познаваха и Костадин, и бившия горски. Те сами предложиха да им дадат конете си и едно момче, което да ги отведе до селото — били докарали част от багажа си с тия коне и момчето и без това щяло да се върне с тях на разсъмване. Но нетърпеливият Костадин не искаше да губи време и настоя да тръгнат веднага. Говедарите все поглеждаха към Истилян и се съгласиха от състрадание. Решиха да вържат Влаха за седлото на единия кон.

— А ти? — обърна се Костадин към Арангел.

— Ще язда, дорде мога...

— Ще можеш, Арангеле, ще можеш! — окуражаваше го един от говедарите. — И минете по царския път, а после през Говедарника, покрай хижата. Там няма да друса толкова...

Тъй и сториха. Скоро потеглиха в мрака, водени от верния усет на конете и момчето на говедарите. Само то мислеше за заровеното имане и поглеждаше ту към раницата на Истилян, ту към чувала на Костадин. Защото беше подразбрало какво са дирели тримата чичковци по Кобилино бранище. И вече бе решило да стане иманяр.

Призори странният керван излезе от гората и навлезе в дълбоката долина. Конете тръгнаха с бодър ход към селото. Арангел се вълнуваше. Така ли бе мечтал да се завърне в Искровец? За негово щастие по пътя откъм Овнарско се зададе камионетка и водачът се съгласи да ги откара до града. Арангел седна в кабината, а Костадин пак върза Истилян, метна го отзад и опря гръб в челната дъска. Развидели се и Влаха се поукроти. Само очите му шареха с мътен блясък на всички страни. По едно време Костадин посегна към пояса на Истилян, дори бръкна в него и напипа малката хартийка с третината от плана. Влаха го гледеше безучастен, той измъкна хартийката и я скъта при своята третина. Сетне запуши цигара.

Подир половин час спряха пред дворната врата на градската болница. Костадин развърза Истилян и с помощта на шофьора го довлече в приемната. Като изслуша разказа му, дежурният лекар вдигна рамене.

— Не е за нас! — отсъди той.

— Как така! — възмути се Костадин. — Човекът е за болница!

— Или за болница, или за лудница. Ще видим...

Истилян ги слушаше, без да разбира думите им, и само примигваше.

Оставиха го в болницата и пак подкараха камионетката, за да отведат Арангел до жилището му. Шосето край Бельова църква беше пусто, пуст беше и дворът пред църквата. Арангел едва тътреше нозе, прикрепян от Костадин и шофьора. Положиха го върху одъра и той веднага затвори очи.

— Тук му е добре! — рече Костадин на шофьора.

— А кой ще го гледа?

— Никой...

Костадин просто изблъска смутения шофьор навън и затвори вратата на коптора подир себе си.

— А сега ще ме откараш до мегдана — рече той на шофьора.

Младият човек сякаш се колебаеше и все поглеждаше към затворената врата. Тогава Костадин бръкна в кесията си, извади на слуки две монети и се намръщи.

— На ти това за почерпка! — рече той на шофьора и бързо пхна другата монета в кесията.

Тя беше златната английска лира...

ЖИВОТ И БЛЯН

I

Минава час, втори, трети, а Арангел все още лежи като мъртвец върз одъра. Той не спи, но и не мисли. Като в просъница е потънал в смътни усещания, сякаш е на синора между действителността и някакъв друг, отвъден свят. По-силно от притъпената му воля, едно чувство не го напуска: страдалческата му душа се мъчи да се отскубне от безчувственото тяло. Тя е още вътре в него и едва чуто трепти в сърцето и по-надолу, в прогнилия стомах. Свила се е там като птичка в клетка и плахо пърха. Крайниците му са ледени и той не ги усеща. Навярно така започва смъртта! Тя иде тихо и неусетно, за да сложи край на един дълъг сън за щастие. Иде тихо, за да не събуди спящия. Събуди ли го, той пак ще закопнее по своите несбъднати мечти и ще умре нещастен...

През стъклото на прозореца наднича засмяно момчешко лице, но Арангел лежи със затворени клепки и не го вижда. Васко, правнукът на клисаря столетник, боязливо откrehва вратата и влиза в коптора. Момчето е самотно, понеже наблизко няма други деца на негова възраст. Самотата го тегли към Арангел. То се колебае, пристъпва към одъра, гледа брадясалото и измършавело лице на своя приятел, бързо оглежда масичката и двата рафта встрани от мивката и недоволно поклаща глава. По тях няма нищо и Арангел пак не е сложил троха в устата си! Нека поспи, а то ще изприпка до леля си в града и ще изпроси паница мътеница за него. Ще го завие с чергата и ще излезе.

Но Арангел отваря клепки, вижда надвесеното засмяно личице, за миг-два спира поглед в двете светлокафяви очи, които топло му се усмихват, и отново замижава. Той познава тези топли, кафяви очи, които се усмихват с любов и нежност. Това са очите на Гюргена. Би ги познал между хиляди други очи, както би познал и устните ѝ само по допира им до неговите, дори ако лежеше с вързани очи. Защото и устните ѝ са топли и меки като кадифените ѝ очи. И като пръстите на ръцете ѝ. Значи Гюргена е дошла. Той никога не се е съмнявал, че тя ще дойде. Бил е нетърпелив и в нетърпението си е бивал несправедлив към нея. Но тя не му се сърди, щом е дошла.

— Ти поспи, пък аз ще ида за мътеница! — казва нейният глас.

Той дочува тихи стъпки, усеща и свеж полъх, сякаш полите ѝ са раздвижили въздуха в стаичката. Вратата се затваря и той вече ясно съзнава, че е отново сам. Но тя бе дошла и сега самотата не му тежи. Нима бе понеделник? Той не може да си спомни, пък и изобщо не помни другите дни в седмицата, до един безлични и скучни. Помни само понеделниците — ония, когато е с нея, и другите, когато напразно я чака. През останалите дни живее със спомена за нея.

Този спомен и сега изпълва цялото му същество. Той е единен и неделим. Като във фокус е събрал в себе си всички дребни и позначими случки, свързани с нея, и както стотиците дребни и по-едри късове на разбито огледало отразяват образа на лицето, което продължава да се вира в тях, така и тия разпокъсани, привидно несвързани спомени изграждат в душата му образа на Гюргена. Той грее вътре в него и сгрива душата му както слънцето топли с лъчите си всички живи същества. Всичко останало отпада от живота му, който започва с първия спомен.

... Пак беше понеделник. Но тогава понеделниците още нямаха такова съдбовно значение за него. Той бе млад, едва на двадесет години, и се бе върнал в родното селце като войник отпускар, за да помага при коситбата. Баща му бе жив, жива беше и болнавата му сестра. В къщи се разполагаше снахата. Брат му, с три-четири години по-възрастен от него, го бе оставил на мира през първите няколко дни на едномесечния отпуск, пък и още бе рано за коситба. В селото бяха дошли и други войници отпускарни. Те служеха в различни части, не бяха се виждали цяла година и често се събираха в кръчмата, за да се хвалят с отличията си и да се оплакват от фелдфебелите. И Арангел се отбиваше в кръчмата, но не се заседяваше при тях. В Искровец имаше много офицери, и български, и немски, и войниците отпускарни трябваше час по час да застават мирно пред тезгяха или край масата. Това не се нравеше на Арангел. Службата в конния полк му бе дотежала и той бързо напускаше кръчмата. Привечер пак се събираше с отпускарите, разхождаше се с тях по мегдана и главната улица, за да се среща и разминава с момите, тръгнали под ръка на групи от по две-три и пременени дори в делничния ден. Те сякаш не обръщаха внимание на отпускарите и кокетливо поглеждаха към военните коли, които минаваха край тях и бързаха нагоре, отвъд крайните къщи на

селото. Там, в големия почивен дом, се бе настанил Главният щаб на войската и в щаба имаше много подофицери от различни краища на страната. Имаше и български, и немски офицери, но селските моми не въздишаха по тях.

В първия неделен ден Арангел игра на хорото, водено от войник отпускар. Хвана се до една мома, но скоро ги разделиха. Отпусна се, изпуши цигара, поогледа играещите и се вряза между две стройни моми с везани поли. Искаше да заговори едната, но сякаш изпод земята изникна наперен ерген и откъсна ръката му от нейната. Сетне две помалки девойчета се врязаха между него и ергенина. Малки бяха и той не ги познаваше. И двете носеха копринени чорапи и бяха навлекли обувки с доста високи токчета, а по-едричката бе заменила селския бръчник с неприлично тясна басмяна рокля. С такива рокли играеха и няколко по-възрастни моми. Това не му хареса. Момите подрипваха, скъпите копринени чорапи се късаха, те виждаха това и се смееха. В тия военни години картофите имаха добра цена и срещу пълна престилка селският бакалин щеше да им даде нов чифт чорапи. Арангел гледаше с укор тия моми, но скоро забеляза, че нито една не поглежда към него. С болка разбра, че се бе отчуждил от селото през времето, прекарано в казармата и през годините, когато бе завършил долните два класа на гимназията в Самоков. Почувствувал се чужд в родното си село, той заигра без настроение. След хорото се отдели с другите отпускарите в горния край на мегдана и запуши с тях, заслушан в приказките им и в ония дребни клюки, които те бяха изтръгнали от словоохотливите ергени и девойки. Няколко по-лични селски моми безсрамно се бяха любили с подофицери от щаба на войската! За тях говореха отпускарите. Уязвен в целомъдрието си от мръсните им кроежи, Арангел се бе прибрал отрано в къщи.

— От утре се хващаш на работа! — му бе казал брат му още на прага.

Паметно утро! И сега, както лежи връз одъра, Арангел ясно съзнава, че истинският му живот започва от това утро. Тогава срещна Гюргена...

... Още с изгрева на слънцето снахата изведе двете им крави от обора, а брат му рече, че било ред на тяхната къща да прати човек с махленските говеда. Арангел искаше да се поразтъпче из гората и с готовност прие поръката. Дорде да се приготви, снахата изведе

кравите. Когато и той мина през дворната порта с торба през рамо и кривак в ръка, пред къщата им се бяха насъбрали петнадесетина говеда. Чакаше го и малко девойче с тояжка в ръка и гумени цървули връз боси крака. Като го видя, страните му пламнаха.

— Гюргено! — викна снахата от горния кат. — Зълвата е болна. Той ще ти бъде дружина днес.

Думите ѝ стреснаха малката девойка, тя размаха тояжка и подкара говедата, а Арангел тръгна подир нея. Гюргена!... Трябва да бе израснала през тия две-три години, та затова той не можеше да се досети от коя къща идеше. Сукманчето ѝ бе дължко и поизтъркано, навярно носено от някоя по-голяма сестра. Ще я попита, ще разбере. А сега да избърза и да я настигне!

Говедата трмаво се изтегляха нагоре по улицата, която водеше към полето и гората отвъд него. Гюргена крачеше подир тях и току подвикваше към някоя по-мудна крава. Едва сега Арангел забеляза колко кръшно пристъпва тя. Щеше да стане хубава, стройна мома! Избърза, настигна я и тръгна редом с нея, а тя наведе глава, заситни и нито поглеждаше, нито подвикваше към говедата. Дълго вървяха така. Доловил смущението ѝ, Арангел нарочно не бързаше да я заговори.

— От кои си? — най-сетне я запита той.

— Не ме ли познаваш? — трепна тя, стрелвайки го за миг с очи. — Вчера играх до тебе на хорото!

Сега тя го измъчваше с неясния си отговор и нарочно се отлъчи, за да догони една кривнала от пътя крава. Подвикна към нея, подскокна и умело запрати тояжка по щукналата немирница. Подсетиха го самите ѝ стъпки и начина, по който бе подскочила. Тя беше една от двете малки девойки — не онази с изопнатата басмяна рокля, а другата, вляво от него, с везаното сукманче и аления елек. Колко по-голяма изглеждаше в ония дрехи! Но коя бе тя?

Бяха излезли от селото и вървяха по мекия коларски път към параклиса в крайнината на гората. Кравите се отбиваха в страничните ниви и те трябваше да ги отпъждат. Когато пак се събраха, тя първа го подкачи:

— Не ме помниш, но и друг път си играл с мене — рече му.

— Кога?

— Преди три години, у дома... Имаше седянка, ти надигра така Велика, после ме грабна, вдигна ме високо и като ме пусна, кавалът

пак засвири и ти ме накара да играя с тебе. Тогава беше ученик в града, а сега си войник!

— И ти си порасла много през това време — рече той, спомняйки си как бе играл с нейната сестра.

— Пораснах. Кака Велика се ожени тая зима. Затова ми направиха сукман и вече ме пускат на хорото...

Тя пак изприпка напред, за да вкара една крава в пътя, и вече не го доизчака, а когато отминаха параклиса и говедата навлязоха в гората, той дочуваше само подвикванията ѝ и много нарядко смогваше да зърне червеникавия ѝ сукман сред клоните на смърчовете. Сега говедата не вървяха вкупом, пръскаха се нашироко, едно избързваше, друго изоставаше, всяко тръгнало по своя пътечка към седловината на Преслапа. В тая седловина щяха да пасат до късно подир пладне и те сякаш знаеха това и бързаха по нагорнището. Арангел вървеше последен, за да не би някоя крава да изостане и да се върне в полето. Вървеше и подвикваше навремени, колкото да се обажда на Гюргена.

Подир час стигнаха до Преслапа. Идещи откъм гората, говедата заставаха неподвижно по за миг-два, полуприкрити зад клоните на крайните смърчове, сякаш се наслаждават на покоя в широката поляна, после едно подир друго навлизаха с бързи крачки в нея. Гюргена също изскочи от гората, припна към него и го поведе към една запустяла колиба. Тя беше малка, за сам човек и с огнище в горния край.

— Тука ще се храним — рече девойката. — Окачи си торбата. Ако искаш, легни да поспиш на тая страна, връз сламата, пък аз ще гледам говедата.

— Постой при мене! — подкани я Арангел.

— Не може...

Тя грабна тояжката си и изскочи навън. Арангел проследи с поглед прасците на голите ѝ крака, вече позаоблени и загубили момчешката си вдървеност, усмихна се като видя как се мята плитката ѝ изпод шамията, когато тя тичаше към едно отдалечило се теле, сетне излезе навън и полегна на тревата, за да я наблюдава отдалече. Слънцето препичаше, свежият въздух на смърчовата гора го замая, той се ослуша в сподавеното гугукане на двойка гълъби и неусетно се унесе в дрямка. Събуди се подир час от дрезгавото мучене на теле, дошло към колибата. Отвори очи и видя Гюргена. Тя бе седнала до

него, беше се понавела и сякаш изучаваше лицето му. Той само се усмихна.

— Ти се усмихваше и на сън — подзе тя. — Има ли хубави момичета там, гдето служиш?

— Има коне и войници, Гюргено...

— А в Самоков имаше ли хубави момичета? Ти имаше тъмносин костюм и жълти обувки — продължи тя, без да дочака отговор, — и фуражката ти беше изкривена наляво. Беше си оставил и малки мустачки... И носеше значка с еделвайс!

— Как помниш тия неща? — зачуди се той.

— Помня! — И тя повдигна рамене. — Всичко помня. И често си припомням всичко...

— Какво?

— Как игра с мене оная вечер, на седянката у дома, след като надигра кака Велика, и как ме подхвърли нагоре, след като свършихме да играем, и после...

Руменина отново изби по матовите ѝ бузи, тя сведе поглед и устните ѝ набъбнаха някак смешно, като пред плач.

— После какво? — подкачи я Арангел.

— После ме улови във въздуха — колебливо продължи тя, — улови ме ей тъй, под мишците, и ме целуна по бузата, там, пред всички.

— Това ли било? — и той се понадигна.

Искаше да я хване за ръка, да я придърпа и може би да я погали, както се милва дете, но тя се изскубна и пак припна към отвъдния край на широката поляна. Разтърва две крави, които бяха вплели рога едни в други, отпъди ги на различни страни и седна в тревата, без да поглежда към него. Арангел я наблюдаваше отдалече. Както бе седнала с подвити нозе и с гръб към младите смърчове зад нея, Гюргена смъкна розовата си шамия и заоправя косите си. Движенията на голите и ръце бяха плавни, дори грациозни. Като върза наново шамията, тя оправи и белия нагръдник, който се бе изместил при тичането. И стори това с привичните движения на млада жена.

„Тя не е дете — реши Арангел, — а израсла девойка с чиста душа!“

Той си припомни вчерашния разговор на войниците отпускари подир хорото, припомни си и дръзките им подмятания за ония селски

моми, загубили и срам, и чест поради връзките им с подофицерите от щаба на войската, и в миг се подаде на някакво особено чувство на страх за малката девойка в отвъдния край на поляната. Всичко у нея беше тъй естествено и непринудено, чисто и светло като очите ѝ, като белите ѝ зъби, като маргаритките, израсли високо над тревата край колибата! Собственото му целомъдрие го влечеше към чистотата на душата ѝ и затова изпитваше страх за нея. Ала тя беше далече и той не издаде чувствата си.

Към пладне запръска лек дъждец и той се прибра в колибата. Гюргена скоро доприпка, погледна го с открити очи, без нито една тъмна сянка в тях, останала от предишното ѝ смущение, и чевръсто заизважда сухоежбината от торбичката си. Изпървом се хранеше мълчаливо, подаваше му ту скалидка чесън, ту бучка сирене, и всеки път го докосваше излеко по ръката. Искаше да се държи като възрастна и затова потискаше бърливостта си. Сетне започна предпазливо да го разпитва за живота му в казармата. Питаше го често ли ги пускат из града, къде ходят, какво правят и с кого се срещат, дали си има там позната девойка и ако си няма, не пише ли на някоя бивша съученичка в Самоков. Той виждаше, че кратките му отговори я задоволяват, и нарочно я оставяше да го разпитва. Тя нито веднъж не се усъмни в отговорите му, нито се изненада от тях. Личеше, че не бе очаквала да чуе друго.

— А сега да ти разкажа за сватбата на така Велика...

Гюргена започна със жениха. Той бил връстник на Велика, докато мъжът на така ѝ Лазарина бил с две години по-млад от нея. Тя не харесвала нито единия, нито другия. И не би взела по-млад мъж, като Лазарина, нито свой връстник, като Велика. Искала мъжът ѝ да бъде с четири, най-много с пет години по-възрастен от нея, та да я гледа като дете и пак като дете да ѝ се кара; и да се е учил поне година-две в гимназията, та да знае повече от онова, което тя бе изучила в селската прогимназия; и най-важното — да е изкарал военната си служба, та да не го чака като млада вдовица подир сватбата...

— Всичко си премислила, а си още малка — подкачи я Арангел.

— Не съм! — И тя пак поруменя. — Кака Велика се ожени и сега е моят ред. Само дете не съм хубава...

— Защо мислиш така?

— Защото не съм бяла като така Велика.

Той се бе вгледал в овала на лицето ѝ и тя смутено извърна глава, скръсти ръце в скута и притаи дъх, очаквайки присъдата му. Арангел мълчеше. Беше се прехласнал в профила ѝ, погледът му се плъзна от откритото чело към правилния нос с тънки, почти прозирни ноздри, към устните, сега наистина набъбнали като пред плач, и по-надолу, към твърдата, но вече заоблена брадичка, и вместо да отговори, да похвали хубостта ѝ, той сам се питаше как не бе забелязал до тоя момент тия правилни, изваяни черти. Затова мълчеше, без да сваля поглед от нея, опрял коляно в нейното. Главата ѝ съвсем клюмна, тръпка премина по снагата ѝ, тя се разтнесе и изведнъж заплака:

— Защо плачеш? — кротко я запита Арангел.

Гюргена бавно вдигна глава и извърна очи към неговите — големи, мокри очи, които го гледаха виновно и се силеха да се усмихнат през сълзите.

— Кажи, защо плачеш? — повторно я запита той.

— И аз не знам — смутолеви тя, все тъй загледана в него. — Плача, защото ми е добре при тебе...

Арангел притаи дъх, притегли я с треперящи ръце, плахо долепи устни до нейните и замижа, очаквайки тя да се отдръпне със сърдито възклицание. Но Гюргена не се отдръйна дори когато той повтори и потрети целувките си. Беше се прикътала в него и не отваряше очи. Отблъсна го едва след време.

— Драциш ме — рече му усмихната. — И не мога да дишам.

И Арангел дишаше тежко. Хванаха се за ръцете и се гледаха с рейнали очи. Неиде зад колибата отново измуча теле.

— Хубаво е, нали?

Тя не отговори. Само се приповдигна и го целуна по устните, а в очите ѝ отново блеснаха сълзи. Тогава той я придръпна в скута си, а тя опря глава в гърдите му и притвори клепки. Приличаше на дете, което се готви да заспи.

Дълго стояха така. Дъждецът бе преминал, говедата се бяха спуснали надолу към реката, поляната пред тях бе пуста. Само врабци прелитаха навремени край отвора на колибата. Двамата стояха прегърнати и не си говореха. Арангел нежно я милваше с една ръка по косите, по челото, по тънкия елек около кръста ѝ. По едно време тя отвори очи, той долови лека тръпка по тялото ѝ, в същия миг усети ръката ѝ върху своята и се засрами — докато бе галил голите ѝ крака,

пръстите му неволно бяха плъзнали над коленете. Ръката му сякаш се вледени там и вече не помръдна. Тогава Гюргена отдръпна своята, усмихна му се и спокойно притвори очи. Тъй свенливостта надделя и у двамата.

Тя първа се разбъбри след дългите милувки. Разказа му как го бе чакала тия три години след оная първа целувка там, в тяхната голяма одая и в присъствието на толкова хора, как бе питала и разпитвала за него през двете години, когато той се учеше в Самоков, и после, когато замина да служи в далечния град. Тая първа целувка още не бе изветряла и тъкмо тя й бе помогнала да дочака втората в днешния ден. И винаги бе знаела, че той ще дойде и ще бъде неин...

— Но никому нито дума за това! — И тя вдигна пръст към нослето си.

— За какво? — зачуди се той.

— За сватбата ни! Когато те уволнят от казармата, тогава.

Не бяха разменили нито дума за женитба, но това не попречи на Арангел да подкрепи уверенията си с дълга, продължителна целувка.

После скочиха на крака, взеха торбите си и припнаха на различни страни да дирят пръсналите се говеда. Гората дълго ехтеше от бодрите им викове — радостни възгласи на тържествуващата любов. Не се виждаха, но се чуваха, и това им стигаше.

В селото навлязоха с говедата почти по тъмно и спряха на мегдана.

— Пак ти ще излезеш от вашата къща другия понеделник, нали?
— плахо прошъпна тя.

— Разбира се, Гюргено! Но дотогава?

— Дотогава няма да ме видиш...

Така се разделиха, възторжени и уверени един в друг, без да знаят, че няма да се видят дълги седмици и месеци. Още не влязъл в къщи, и Арангел научи от брат си, че прекратяват отпуската му. И неговата, и на другите войници отпускарите. Положението по границите било тревожно, царят щял да заминава за Германия, военните свикали нови запасни чинове! И тревата щяла да прегори по ливадите, като няма косачи, и зимата щяла да бъде тежка, щом няма храна за добитъка...

Арангел го слушаше като замаян, а в ушите му още ехтяха бодрите викове на Гюргена в гъстата смърчова гора...

... Друг вик го стреска, той трепва връз одъра и бавно отваря очи. В коптора влиза Васко с паница в ръка.

— Ето ти мътеницата — казва момчето. — Сега пий!

II

Свечерява се. Вратата на коптора е отворена, но вътре е душно. Одърът не поскърцва под неподвижното тяло на Арангел и само очите му блуждаят по тавана. Те тъпо проследяват тъмните сенки, пролазили като гущери в ъглите. Васко е пак при него и прелиства книгата. Той е недоволен от своя приятел, защото мътеницата е недоизпита и ще се вкисне от нощната задуха. Затова прелиства книгата тъй сърдито. Някаква фраза грабва очите му, той се зачита и дълго не вдига глава.

— Ще се оженят ли? — обръща се той към Арангел.

— Не знам — тихо отвръща болникът. — Още не съм стигнал, дотам.

Васко продължава да чете, а Арангел мисли за героинята от книгата. Дали ще се оженят? Едва ли... Едни се женят, без да се обичат, други само мислят, че се обичат, и бързат да се женят, трети наистина се обичат, а не могат да се оженят. Щастието е скрито като заровено имане. Но къде е разковничето?

— Искам и аз да я прочета — казва Васко и става от столчето. — Щом има любов, ще има и изневяра — продължава той с гърлен, мутиращ глас. — Ти как мислиш: той ли ще ѝ изневери или тя на него?

— Не знам.

— Тогава лека нощ!

Момчето излиза и замислено затваря вратата на коптора. Задало е един въпрос и той сякаш витае във въздуха, за да тормози уморения мозък на Арангел. Наистина кой на кого ще изневери?!

„Това зависи от природата на мъжа и жената“ — мисли Арангел, но мисълта му се струва неясна и той бърза да я уточни. Природата на човека е като почвата: от нея никнат и полезни треви, и непотребни бурени. Той трябва да изкоренява бурените и да полива билките. Такъв бурен в любовта е изневярата. Тя смучи сокове от низките животински страсти и задушават чистата любов, както дивите бурени задушават полезните треви. А бурените в човешката природа се изкореняват трудно, само чрез силата на волята. Понякога помага и горчивият опит, но помага половинчато и твърде късно, защото щастието все ще

нагарча занаяпред. Опитът е като мръсно, неизтриваемо петно връз снежнобяла постеля...

... И в живота на Арангел имаше такива мръсни петна. Той вече не си спомняше с омерзение за тях, защото те бяха избледнели с годините, изхвърлени от паметта му, както човек захвърля стари, ненужни дрехи. Но сега споменът сякаш възкръсваше из мрака. Възкръсваше без погнуса, сух и студен като скелет привидение, който се взира в него през очните кухини на черепа и раздрънква кости, за да му напомня истината, че ничия плът не е топла без обич. Няма ли любов, ръцете сякаш не прегръщат тялото на жената, а нейния скелет.

Той бе разбрал тая истина няколко седмици подир оня щастлив ден в колибата край Преслапа, когато бе обсипвал с целувки лицето на Гюргена. Горчивият опит връхлетя неканен връз него и връхлетя тъкмо в тия дни на преливаща радост от спомена. Беше край Марица, близо до Пазарджик, където бяха застанували цели три дни. В неделния ден те плъзнаха из града. Вместо да отиде с тях, Арангел тръгна надолу по реката, спря до един вир край гъсти върби и реши да се окъпе. Остави дрехите си на брега и потъна до гърди във водата. Наоколо нямаше никой. Той изплува до едно островче, легна гол в пясъка и се замисли. Не тъжеше за покойния цар. Войниците шушнеха, че не е щял да умре тъй неочаквано, ако не бил ходил в Германия. Това бе и възможно, и вероятно, ала не засягаше Арангел. Той знаеше, че ако царят изобщо не бе тръгнал натам, нямаше тъй неочаквано да прекратят и неговата отпуска, и тая на другите войници отпускари. И двамата с Гюргена щяха да отидат и втори, и трети път на Преслапа. Тогава не тя щеше да приказва, а той! Още не можеше да си прости, че бе мълчал тъй много и бе пропуснал да й каже хиляди дребни, ала важни неща, за които се бе сетил отпосле, след раздялата им. Но пък и ония кратки часове бяха отлетели тъй бързо, като шеметни мигове!

Сепна го гърлен женски глас откъм брега:

— Хайде бе, ще изгориш, като циганин ще станеш от това слънце!

Млада циганка в жълти шалвари, разгърден елек и жълта шамия на главата бе приклепнала до дрехите му на самия бряг и го викаше, а той беше гол! Засрами се и бързо скочи във водата. Вирът беше досам брега.

— Махай се! — сърдито викна той.

— Ти пък какво помисли? И друг път съм виждала гол мъж... Не ти ми трябваш, а цигарите ти.

— Вземи ги и бягай!

— Не пипам в чуждото — и зъбите й лъснаха в лукава усмивка.

Той се гмурна във вира, ръцете му опряха в дъното и затърсиха камък. Дъното бе песъчливо, дори тинесто, без нито едно камъче. А циганката все седеше там. Когато Арангел подаде глава над водата, тя изви снага назад, за да се подпре на ръцете си, и голите й гърди лъснаха с матов блясък пред очите му. Той извърна поглед. Сега слънцето грееше косо в очите му.

„Ще закъснея! — мина му през ума. — И ще ме накажат...“

— Не съм виждала такъв бял мъж като тебе! — отново го подкачи циганката. — На момиче приличаш и като момиче се червиш...

Тя долавяше притеснението на Арангел и разбираше, че то извира от неговата неопитност. Затова го гледаше с присмехулни, любопитни очи. И все му се усмихваше от брега.

На края наглото й безсрамие надви срама на Арангел, той изкочи на брега, прикривайки се с една ръка и готов да я удари с другата, но голите й гърди приковаха погледа му и го обезсилиха. Сърдито седна в тревата, прикри се с ризата и придръпна бричовете. В тях беше кутията с цигари.

— Ето ти цигара, и да те няма оттук!

— Не тук, а там!

Циганката в миг грабна и цигарата, и бричовете му, чевръсто рипна и хлътна в близкия върбалак, само на няколко крачки встрани. Там тя спокойно полегна в тревата. Шалварите й се жълтееха през редките клонки, няколко слънчеви лъча си играеха по тях и светлите петна го примамваха, както жълтите очи на тигър привличат жертвата. Той се надигна някак против волята си и покорно тръгна натам, без да се прикрива с ръка. Когато се провря през клоните, тя вече изхлузваше шалварите си. И сама го придърпа в тревата.

Всичко друго бе някакъв хаос от мисли и чувства и една странна мътилка пред очите му, през която той виждаше само дима от цигарата й. Защото циганката пушеше, докато той се червеше в неопитността си. И се смущаваше дори от дима на цигарата...

Арангел скоро остана сам. Беше натикал кутията с цигари в ръцете ѝ и тя го бе оставила с усмивка, кълчейки снага при вървежа. Той седна гол в тревата, още смаян и замаян, без да разбира защо изпитва такова неопределимо желание да бъде сам. Вече не го тревожеше нито напредналото време, нито неизбежното закъснение. Вълнуваха го други, смесени чувства. Беше станал истински мъж! И беше изневерил на малката Гюргена, макар нито веднъж да не бе целунал циганката през тия кратки минути. Наистина нито веднъж! Хвана се като удавник за тая смешна, глупава мисъл и тя го успокои, ала не за дълго — бе почнал да разглежда тялото си с ново, непознато любопитство, сетне потръпна от погнуса и в миг се хвърли във вира. Хвърли се с неясната надежда, че водата ще изтрие допира на каносаните ѝ пръсти по неговите гърди и бедра. Напразно! Чувството на отвращение към собственото му тяло не го остави и когато излезе на брега. Облече се още мокър, за да не се гледа гол, и дълго седя в тревата. Поиска да запуши и потърси кутията с цигари. Претърси и двата джоба на бричовете. Намери кибрита, но не и цигарите. Едва тогава се сети, че ги бе дал на циганката. И изпъшка от мъка.

Защо, наистина защо бе осквернил целувките на Гюргена! И целувките, и самия спомен за нея!

В лагера се бе прибрал късно, подир установения час...

... Полска мишка е влязла в коптора, гризе нещо под одъра и връща Арангел към действителността. Той бавно отваря очи. Изгряла ниско над Рила, луната свети право в прозорчето. Връз масичката е паницата с мътеница. Устните му са пресъхнали, той предпазливо се надига, пристъпва като замаян, отпива няколко живителни глътки и пак поляга. Лежи и отново мисли за циганката. Не, не бива да се оправдава със случайността! Защо да се лъже? Не мъдростта, а глупостта преобладава у човека и тъкмо тя го кара да търси лесни извинения за простъпките си. Чистотата на помислите и действията не може да зависи от случайността. Няма случайност в нравствеността. Най-често зад привидната случайност се крие безволие — онова странно, понякога сладостно безволие, което проправя път на бурените в природата на човека. Наистина само безволието му го бе накарало да тръгне покорно подир оная циганка при върбите край Марица...

И само тогава ли? Така беше и при втория му опит, дошъл година и два месеца подир първия. През тия дълги и тежки месеци конният

полк патрулираше край турската граница и той нито веднъж не се завърна в родното селце. На два пъти се вижда със земляци при границата, но не посмя да ги запита за Гюргена. От брат си не получаваше писма. Само една телеграма го извести за кончината на болнавата му сестра, но тя бе дошла късно, три дни след погребението, и затова не му разрешиха обичайния отпуск. Сетне дойде Девети септември. Нещо ново се раждаше и това личеше по лицата на хората. Ала вместо да бъдат уволнени, всички войници от ескадрона бяха оставени на свръхсрочна служба. Към тяхната част се присъедини друг конен полк, двата полка образуваха бригада, тя се изтегли към вътрешността, мина през столицата и се спусна надолу, към старата сръбска граница. През тази първа фаза на Отечествената война конната бригада трябваше да стигне до Скопие, в самото сърце на Македония, и да прегради пътя на отстъпващите немски части.

Преминала през Куманово, към средата на октомври конната бригада обходи градчето Свети Никола и застанува в село Винци. В душата на Арангел бе пусто, както пустееха голите македонски баири с техните прегорели ливади и недожънати ниви. Ескадроните се разквартируваха по селските къщурки, в училището и при запустялата воденица. Арангел попадна в малка къщурка, при двамина старци, младата им снаха и невръстното ѝ детенце. Трудно разбираше говора им, но веднага долови, че хората са гладни. Даде им и хляб, и кашкавал. Снахата преодоля страха си и му се усмихна. Немци бяха отвлekli мъжа ѝ още преди три месеца ведно с други млади мъже от селото и нито един не се бе завърнал до тоя ден. Те не знаеха дали той е жив.

Стъмни се. Старците разстлаха рогозки в едната стая и се приготвиха за сън. Подът беше глинен, в дъното се чернееше огнище. Снахата го въведе в другата стаичка. Кандилото светеше под икона в единия ъгъл, над тесен миндер. В другия ъгъл беше леглото.

— Тук ще спиш — каза снахата. — Отдолу има сламеник... Да ти помогна ли? — И тя се наведе към ботушите му.

— Остави! — смутолеви той. — Мога и сам.

— Добре! Аз ще почакам отвън...

Той се разсъблече и легна върху коравата постеля, удивен от беднотата на тия хора. Цели четири години войната бе вършала по техните земи, както градушка пречуква неожънати ниви, и те нямаха

нито добитък, нито кокошки в дворовете, нито чувал с ечемик в хамбарите. Затова и лицата им бяха изпити и сиви като пръст.

След малко вратата тихо се откряна и в светлината на кандилцето той видя снахата да влиза на пръсти със спящото дете в ръка — босонога, по бяла риза и с разплетени коси. Тя тръгна право към миндерчето и не погледна към Арангел, който мълком я наблюдаваше. Като положи детенцето, младата жена постоя няколко мига пред иконата, сетне се понадигна и загаси кандилцето, сякаш не искаше дори светецът да я гледа, докато спи в една стая с чужд мъж. Арангел се досети, че бе дошла тук заради детето, което не биваше да спи при старците, върху рогозките връз глинения под. Беше заел нейното легло, а миндерът бе много тесен.

— Защо там? — тихо я запита той. — Ти ела тук!

Тя като че ли бе очаквала тия думи: трепна, поколеба се за миг, после стана и тръгна с наведена глава към леглото. Приличаше на бяло привидение в тъмата. Арангел вече се готвеше да се надигне, когато тя отметна чергата и изви снага, за да легне до него.

— Не това! — извика той. — Ти ела тук с детето.

Тя се уплаши. Не бе разбрала думите му и затова седна на ръба с ръце в скута. Тогава той рипна, взе детето от миндера и застана прав пред нея.

— Ти ще спиш тук с него! — повтори той.

Положи белия вързоп в скута ѝ и побърза да се изтегне върху миндера, за да избегне трудните обяснения. Беше развълнуван и засрамен от недоразумението. А тя, прегърнала рожбата си, дълго седя неподвижна на ръба на сламеника ѝ все изхлипваше в тъмата, навярно по-засрамена и от него.

„Война! — умуваше Арангел, преди да заспи. — Мръсна, подла, жестока война!“

На утрото тя го чакаше на прага с леген и пълна кана. Беше свела очи и не го поглеждаше.

— На колко си години? — запита я Арангел.

— На двайсет — смутолеви тя.

А изглеждаше на тридесет от глад и неволя!

Арангел се върна за малко по пладне с книжен чувал на гръб, пълен с хлебни отпадъци, едър къс сланина и питомен гълъб, прострелян от офицерите край запустялата мелница. Смути го

благодарният ѝ поглед и той не можеше да изтегли навреме ръката си, когато тя се наведе, за да я целуне. Ръката го пареше чак до вечерта.

Нищо особено не се случи през втората вечер. Върнал се бе късно, когато всички си бяха легнали, и тихо се промъкна през стаята на старците в своята. Този път кандилцето не беше угасено и жената спеше с детето в леглото. Навярно бе решила, че светията може спокойно да ги гледа откъм иконата и затова бе оставила кандилцето да свети. Тази мисъл го развесели и той скоро заспа.

Присъни му се странен сън. Жена в бяло седи до него и го пита дали е женен, а той се смее и на свой ред я пита дали това е важно.

„Важно е!“ — отвърща жената.

Той признава, че не е женен, и изведнъж усеща топлото и тяло до своето. Тя го милва по лицето, по гърдите, по бедрата. Взима ръката му и я целува.

„Ти си добър!“ — шепне тя в ухото му.

Някакъв странен гъдел го разсънва. Той се събужда в мрак, защото кандилцето е загаснало, но пак усеща топлото ѝ тяло до своето и ясно чува нейния глас.

— Ти нямаш жена — говори тя — и само аз ще имам грях...

Арангел в миг идва на себе си. Тя е дошла сама, доброволно, и още вярва, че мъжът ѝ ще се върне някой ден! Той е смутен, мозъкът му трескаво работи, някакъв вътрешен глас му подсказва, че жената не е в леглото му от жажда за ласки. Да я отпъди ли? Ето, старецът покашлюва в отвъдната стая...

Не биваше да я отпъжда, пък и вече бе твърде късно. Тя му се отдаде кротко, с примирението на самарянка, и го целуна по потното чело, когато той се стаи успокоен в ръцете ѝ. Стаи се там и заспа.

На утрото конната бригада бе вдигната в тревога още по тъмно и той вече не я видя, защото немската част бе изненадала постове и всички кавалеристи трябваше да тичат през глава — едни без пушка, други с бричове в ръка, — за да спасяват конете, а с тях и себе си. Нямахме време да мисли за случилото се през нощта, пък и двамина негови другари паднаха убити пред очите му и смъртта им силно го разтърси. Пред това грозно и страшно тайнство всичко друго бледнееше и сякаш нямаше значение. Тогава смъртта му се бе сторила по-силна от живота.

Няколко дни по-късно, когато конната бригада напредваше почти без бой към Скопие, мислите му се връщаха отново и отново към младата жена от Винци. Странното в случая бе, че тоя път те почти изключваха Гюргена от своя обсег. Въртяха се само около него и жената. Между тях двамата и една още неосъзната нравственост, която щеше тепърва да се развива, за да се превърне на края в основен закон на неговия живот. Още тогава той беше строг към собствените си постъпки. Разсъждаваше върху случилото се във Винци и беше по-склонен да укорява себе си, отколкото нея, беззащитната майка на гладно и сирото дете. Решил бе, че жените често действуват не по разум, а по чувство. Но какви подбуди ръководят чувствата им? Единни и постоянни ли бяха те или противоречиви и крайно променливи? Не му достигаше опит, за да проумее загадката.

Имаше и нещо друго. Той се вълнуваше, тъкмо понеже не му достигаше опит. Още не долавяше у себе си странната способност на всеки мъж да забравя и чрез забравата да покрива като с пепел и недогорелите въглени на минали страсти, и спомена за волни или неволна простъпки. Извън забравата остава само истинската любов, чиста и безкористна като милосърдието. За него тя беше Гюргена.

Гюргена пак изплува в съзнанието му, щом бригадата пристигна в Скопие. Това беше няколко дни подир Димитровден, към средата на ноември, и още тогава войниците научиха, че конните ескадрони ще се разформироваат и те скоро ще се завърнат по домовете си. Вестта ги въодушеви и всеки закопня по родното селце, по близки и познати. Възкръснаха сподавени чувства и дълго потискани мечти. Сега отново брояха дните. Брояха ги и на връщане към старите предели на страната, и когато преминаха през разрушената столица, и на слизане към равното тракийско поле. И Арангел броеше дните. Беше наедрял и загрубял, но се чувствуваше по-здрав от всякога и уверен в себе си.

В Искровец пристигна едва в навечерието на новата година. Привечер срещна Гюргена на мегдана. Щом го зърна, тя се отлъчи от дружките си, но не припна към него, както си бе представял тая първа среща, а тръгна плавно, спокойно, с достойнството на израсла мома.

— Дочаках те — зашъпна тя, — и тоя път те дочаках, но сега беше по-тежко...

— И за мене! — отвръща Арангел, без да отпуска ръката й.
Да, така беше!...

Сега не мишка гризе отломка под одъра, а самият одър скърца под мършавото тяло на Арангел. Споменът го е развълнувал и устата му отново е суха. Трябва да отпие още няколко глътки! Мътеницата го подсеща за Васко, от Васко мислите му отскачат към книгата. Ако имаше електрическо осветление в коптора, можеше и сега да почете, но старецът, който бе собственик на вилата в дъното на двора и отколе живееше в София, не се бе сетил да прокара ток в тая колиба. Тук бе държал само градинарските сечива и те му трябваха денем, не през нощта. Идваше и сега по за ден-два, затлъстят и с треперяща глава, тръгваше из лехите с градинарска ножица в ръка и сам подрязваше розите, кастреше излишните клони и дори посипваше листата с някакъв прашец. Нито търсеше помощта на Арангел, нито, му позволяваше да се докосва до розите. Те сякаш бяха и смисъл, и едничката цел в живота му. Какъв ли спомен го свързваше с тия рози?!

Арангел не знае. Той само се досеща, че някакъв спомен свързва стареца с розите. Толкова спомени има в живота на всеки човек! И в неговия.

Луната се е вдигнала високо над града. Лукавите ѝ лъчи вече не хлуят през прозорчето, за да пораждат спомен подир спомен в уморената му глава. Той мисли за прогнилия си стомах и неусетно заспива.

Тихо е в коптора и мишката спокойно гризе твърдата коричка.

III

Отново е ден, светъл и безоблачен ден. В тия предобедни часове слънцето грее от юг, прониква в коптора и през прозорчето, и през отворената врата, и Арангел може да чете връз одъра. Той чете, за да не мисли, понеже мислите му са все тъжни. Друго е със спомените. При тях може да подбира, да прескача едни с мигновено трепване на клепките и да задълбава в други, както орачът дълбае права и дълга бразда. Но спомените пораждат мисли, а мислите не дават покой на изтерзаната му душа. Затова се е зачел в книгата. От ситните букви го наболяват очите, навремени и главата му се замайва, пък и нищо не е слагал в уста от три дни — нищо друго освен десетината глътки мътеница. Свикнал е да лекува болния си стомах с глад и лежане.

Тежки стъпки отвличат вниманието му от книгата. Някой иде по пътеката зад коптора. Иде и подсвирква, подсвирква и оправя крак, за да стъпва в такт с бодрата маршова песен. Арангел помни мелодията от казармените дни. Спомня си и началните думи на марша: „Ний ще победиме, всички дружно кат вървим“. Изведнъж става тъмно.

— Здравей! — провиква се Костадин и запълва отвора на вратата с едрото си тяло. — Жив и здрав, както си и мислех! Нося ти пари, парите от твоя дял... И много ти здраве от уста Истилян!

Арангел кимва, с ръка посочва трикрако столче и пита за Истилян.

— Направо от болницата ида... Добре бил, но викал, тичал, на два пъти искал и от прозореца да скача, та снощи го пратили в лудницата. Ето, че стана и софиянец, пустият му влах!

Тъпа болка прорязва прогнилия стомах на Арангел.

— А лирата продадох на часовникаря — продължава Костадин. — Ето ти твоят дял: цели осем лева! Както си свикнал по малко да ядеш, ще ти стигнат за осем пълни недели...

Костадин оставя парите до възглавката му, Арангел извързва глава, за да не ги гледа. Изведнъж му се присторва, че тъмна сянка е пролазила до прага на вратата и в миг се е отдръпнала назад. Нима и

той ще почне да вижда сенки и духове като нещастния Истилян? А нито изпитваше страхове, нито беше ял гъби.

— Кога тръгваме към Урдините езера? — пита с приглушен глас Костадин.

— Няма да е тия дни...

— Така си и мислех! — бодро отеква Костадин и отново снишава глас. — Сега слушай за какво съм дошъл: дай ми твоята третинка от онова планче!

— Нали уж тримата, заедно...

— Глупости! Влаха е в лудницата, ти лежиш с червясал стомах, а парите лежат там и чакат! Чакат да дойде някой евреин от София с истинска багета... Тогава? — И устните на Костадин доверително шъпнат: — Пак ще делиме, ти и аз, само ние двамата...

Арангел присвива очи, цъка с език и поклаща глава.

— Виждам, не ми вярваш... Тогава продай ми твоята третинка от планчето. Рискувам и плащам. Ще ти дам и моя дял от лирата, и дяла на Истилян. Ето парите!

Костадин тика банкнотите в ръката му, но той ги отблъсква. Да се откаже от последната си надежда само срещу няколко лева и завинаги да остане в тоя коптор? Не, три пъти не... Пък и редно е да дочакат Истилян.

— Ти си глупак! — отсича Костадин, грабва парите и бързо скача на крака. — Глупак си открай време, още като се върна от казармата, още когато...

Той не се доизказва. Прехапва език, гледа го вторачено, плюе на пода и изхвърква навън. Иззад бараката долита гнусна псувня.

Книгата бавно се плъзва от коленете на Арангел. Той мисли за предложението. Да делят какво? Зад гърба на Истилян да делят още неоткрито имане! Това не е нито редно, нито разумно. Нека Костадин да го счита за глупак. „Глупак си открай време, още като се върна от казармата..."

За какво ли намекуваше той? Навярно за делбата, която Арангел бе приел по настояване на брат си само няколко седмици, след като се бе завърнал от казармата. И спомените пак се занизват пред очите му като филмова лента, при която всяка отделна снимка води към друга.

Беше на Богоявление. Всички се бяха насъбрали край Искъра. Сняг покриваше земята, реката бе скована в лед покрай брега, а щяха

да хвърлят кръста. Двамата с Гюргена стояха един до друг и чакаха. Стояха гордо изправени, невъзмутими през завистливите погледи на моми и ергени, които се догаждаха защо Арангел изпраща Гюргена почти всяка вечер до дворната ѝ порта. Те се целуваха там, в мрачевината, зад високата порта, където никой не можеше да ги види. В целувките на Гюргена сега имаше повече сдържаност и от момински свян тя вкупчваше ръце отпред, връз нагръдника, щом той я притискаше по-силно до себе си. Дръзкото момиче от Преслапа се бе превърнало в свенлива жена.

Двамина полуголи смелчаги извадиха кръста от реката и тръгнаха да събират пари. Сега дойде ред да хвърлят младите булки и те се разписаха. Ергените ги ловяха и ги хвърляха за здраве в ледените води. Едни потъваха цели, други успяваха да запазят косите си сухи, но и те падаха и ставаха, дорде пролазят до брега, и сред общите викове и смехове бързо се затичваха към далечните си домове, за да се преоблекат и сгреят. Толкова студено бе в тоя ден, че тънки ледени висулки провисваха от сукманите им още след първите двадесетина крачки. Трябваше да търпят, защото такъв бе старинният обичай.

— Хайде, Гюргено, догодина и тебе! — подкачи я младата невеста.

— Да ще бог! — додаде друга и лукаво се усмихна на Арангел.

Поласкан от задявката, Арангел на свой ред се усмихна на Гюргена, а и тя го погледна с ликуващи очи. И двамата бяха толкова щастливи през тия първи дни! Чувствуваха се и по-добри, и великодушни. Любовта им сякаш преливаше навън, към окръжаващия ги свят, и все им се струваше, че и млади, и стари долавят тяхната тайна и скрито им се радват. Отвред виждаха само доброжелателство.

Затова и Арангел никак не се изненада, когато на връщане от реката трима познати селяни му предложиха службата на горски надзирател. Те бяха сдружени земеделци и го поканиха в клуба на дружбата. Длъжността била вакантна от първия ден на годината. Тя била тъкмо за него, изслужил войник. Другите възможни кандидати били още на фронта, някъде в подстъпите към Драва, а лесничейт бързал, не искал да дочака завръщането им. Наистина, имало един подходящ момък, предлаган от техните политически съюзници, комунистите, но лично те предпочитали него, тъй като баща му отколе членувал в дружбата.

— Разбира се, ще направим и тебе сдружен земеделец — заключи най-възрастният.

— Нека поне един от горските да бъде наш човек! — додаде друг и хитро намигна.

Арангел не се поколеба да приеме предложението. В къщи брат му бе почнал да го гледа накриво, снахата все се мръщеше, а старият, овдовял отпреди десетина години, мълчаливо ѝ се покоряваше. За три години тя бе родила две деца, и двете момчета, и бе сложила ред в занемарения дом! Дори не се сърдеше, когато той се връщаше пиян от кръчмата. Затова баща му я оставяше да се разпорежда и със стоката, и с имота, без да съзира колко привидна бе почитта на снахата и какво цели тя с грижите си по него. Нито тя, нито мъжът ѝ го караха да работи. Доволни бяха, ако нацепи малко дърва, ако постегне шейната или се залови да събира сеното, пръснато по заснежения двор от овцете. В края на краищата нали целият имот бе на името на стария? Нищо да не похващаше, пак щяха да го гледат добре.

Само подир няколко дни Арангел вече изпращаше Гюргена в стегнатата униформа на горски надзирател. Тя му прилягаше и Гюргена го харесваше в нея, но сега бе по-трудно и за двамата да се крият от любопитните погледи. Нямаше седенки както през другите зими, защото много селски младежи бяха на фронта и те можеха да се виждат само привечер — на мегдана и по разкаляните улици. Почти не ставаха и сватби, та открито да се повеселят редом с другите млади хора. А на гости у именници не беше редно да отиват заедно. Трябваше да се задоволяват само с привечерните разходки. И с кратките мигове зад портата.

Така изминаха и последните празници. Към края на февруари Арангел получи първата си заплата и я предаде почти непокътната на снахата. Тя не прие парите като дар, пък и брат му не спомена нищо за тях. Студенината им не го наскърби. Той беше твърде щастлив в любовта си с Гюргена и вече виждаше близък деня, когато щеше да се свърже завинаги с нея. Затова не обръщаше внимание на тяхното безпричинно недоволство.

Поради службата си Арангел обядваше в къщи само в празнични дни. В един неделен ден през март, когато снегът се топеше и близките орници вече се чернееха, напомняйки за пролетта, обедът премина някак особено тягостно. И брат му, и снахата ядоса малко, обзети от

странна възбуда. Още не привършили, и старият излезе. Прибра се и снахата при спящите деца. Тогава брат му го подкани да обсъдят важен въпрос. Бакърените му бузи лъцяха от пот.

— Ако е за сеитбата — превари го Арангел, — ще намеря начин, ще помагам в оранта...

— Не е за сеитбата — мрачно отвърна брат му. — Искам делба!

— При жив баща! — възкликна Арангел.

— Старият е съгласен. Всеки ще вземе по една третина от нивите и стоката. А къщата остава на него, на нас двамата с него. Затова ти даваме плевнята с горното селище...

Арангел бързо се окопоти и не издаде вълнението си. Това сякаш успокои брат му и той се впусна в дълги обяснения — старият щял да остане и занаят пред при него, по Арангел били похарчени много пари, докато се учел в Самоков, той бил прекарал почти три години и в казармата, без да помага на къра и около стоката. А тия години били военни, много тежки, с големи държавни наряди и при вълната и месото, и при сиренето и яйцата, и при сеното, ечемика и картофите...

Той продължаваше да говори, да обяснява и да се оплаква, а Арангел го слушаше с нарастващо съжаление, макар да съзнаваше колко силно брат му е свързан със земята и добитъка.

— Затова двете крави се падат по право на стария — заключи брат му, — но от овцете ще вземеш пълна третина, без тоя дял от нарядните шилета, дето ги дадохме през тия три години. Другото си е твое... Съгласен ли си?

— Съгласен!

— А за кокошките, виж, те са си на жената, зер тя ги е отгледала.

Арангел кимна в знак на съгласие.

— Отстъпваме ти и горната стаичка, дорде се ожениш, и нищо няма да плащаш за нея, но за храната ще внасяш по половин заплата.

— И с това съм съгласен — успокои го Арангел.

Баща му сякаш бе чакал зад вратата. Той влезе заедно с един съсед и стария кръстник на Арангел. Извадиха хартия и мастило, написаха всичко, разпределиха и нивите, и ливадите, сетне се подписаха. Подписаха се и свидетелите.

— Нищо! — потупа го кръстникът му. — Ти ще идеш на готова къща.

— На готова къща при млада булка и двама старци! — многозначително добави съседът.

— Дай боже! — рече баща му и се прекръсти.

Сетне се почерпиха. Снахата пълнеше най-напред неговата чаша, за първи път доволна от мъжовия си брат. Защото от четиридесетте брави в овчето им стадо на Арангел се бяха паднали само четири и нивите му бяха най-отдалечените, досам гората, винаги подяждани от говедата, пък и къщата щеше да остане на нейните деца. Усмихнатото ѝ лице само подсказваше колко великодушно бе постъпил деверът.

Когато гостите се разотидоха, Арангел грабна фуражката си, нарами и пушката и тръгна през снега към гората. Видял се бе чужд сред своите. Затова искаше да се поразтъпчи, петимен да се уедини сред високите смърчове и там да се отърси от неприятното чувство. Тръгна по коларския път край реката, вървя повече от час и неусетно възлезе на Преслапа. Някогашната овчарска колибка още се чернееше в горния край на заснежената поляна. Той се усмихна при спомена, прегази снега и седна връз оголен пън, загледан в прогнилите чимове на колибата.

Слънцето грееше откъм Лопушките върхове, топлите му лъчи бяха размекнали горния пласт на снега и той блестеше с ослепителна белота, младите смърчове отвъд поляната стърчаха неподвижни и притиснати един до друг, сякаш още замаяни от дългия зимен сън, дребни птички цвърчаха наблизко и току прехвъркваха край колибата. И в покоя на горската поляна Арангел разбра, че нищо особено не се бе случило тоя ден. Брат му имаше жена, челяд и държеше да има свое огнище. Не беше нито по-лош, нито по-алчен от съселяните си. Всъщност делбата между тях беше неизбежна. Животът я налагаше. Тя не оставяше никаква празнота в сърцето му, защото Гюргена бе там, в него, готова да обсеби чувствата му на детска привързаност към домашното огнище и със светлия си лик да засени отрудените образи на брат, баща и снаха. Той изведнъж почувствува, че занаят пред всички пътеки в живота му ще водят само към нея — светлия фар, който ще го изведе от тъмните води на самотата. Стана и тръгна надолу, решен да ускори деня на тяхното свързване.

Привечер в същия неделен ден Гюргена го срещна на мегдана със зачервени от плач очи, смутена и припряна, отново прилична на някогашното малко девойче от колибата в Преслапа. В предобеда

сестрите ѝ дошли на гости заедно с мъжете си уж да почетат старите, а всъщност да ги надумат срещу нея. Не било редно един ерген да я изпраща всяка вечер до портата, па макар и да бил царски син! Хората вече я одумвали, както били одумвали ония моми с подофицерите. Слава богу, щабът отдавна не бил в Искровец! Защото, както се помамила по униформи, могла била да се прехвърли от горските към военните и да тръгне от ръка на ръка...

— Не бях чула толкова лоши думи до тоя ден! — проплаква Гюргена, без да му казва, че те са били отправени предимно към него.

— Ще пратя сгледници! — успокоява я Арангел, сам обзет от лоши предчувствия.

Разходката им бе кратка. Гюргена се прибра отрано и стигна сама до портата. Прибра се и Арангел, решен да поговори с баща си.

На утрото в понеделника, когато той се готвеше да излезе, за да се яви на работа в лесничейството, брат му го задърпа за ръкава.

— Първо да дойдеш с мен в общината!

— Защо? — недоумява Арангел.

— За да сложат печат на ония листове.

Подбраха и стария, извикаха и съседа, и кръстника на Арангел и се отправиха към общината. Секретарят прочете написаното и се поусмихна, преди да сложи общинския печат със сила на нотариална заверка.

— Ние смятаме да събираме земите в няколко общи, големи блока — обърна се той към двамата братя, — а вие сте рекли да делите нивичките си...

— Не бързай толкова! — обади се кръстникът като най-стар между тях. — В блоковете ще вкарате най-напред вашите ниви!

— То се знае — съгласи се секретарят и пак се усмихна.

Тъй приключи краткият спор. Напуснаха канцеларията — старите сърдити, Арангел безучастен, брат му щастлив, грижливо сгънал документа на четири. Нима имаше селянин по това време, който да не вярва във всемогъществото на печатите? Дори на малкия селски печат...

Друга изненада очакваше Арангел, когато пристигна в лесничейството. Дошло бе телефонно нареждане трима горски надзиратели да тръгнат веднага за Боровец и да участвуват в шестдневен подготвителен курс във връзка с пролетната сеч.

Лесничеят настояваше да замине и Арангел, тъй като бил най-неподготвен между горските надзиратели. И Арангел набързо замина. Успя да се обади само на снаха си, преди да се метне в камиона.

В селото се върна едва на свечеряване в съботния ден. Беше небръснат, навън валише силен дъжд, разкаляните улици бяха тъмни и пуси. Нямаше как да се обади на Гюргена. Тогава потърси баща си. Поговориха си, извикаха и съседа и тримата отидоха у кръстника. Редно беше него да изпратят като годежар. И старецът прие да отиде в чуждия дом още на другото утро ведно със съседа и да поиска ръката на Гюргена от името на Арангел и неговия баща.

Арангел почти не спа през нощта. Още по-дълги му се сториха сивите предобедни часове. Той бе видял старците да тръгват натам подир черква и от притеснение се бе заел да сече дърва в двора. Но годежарите се върнаха скоро, дори твърде скоро. И се върнаха смутени.

— Почерпиха ни само по една гола ракия — сърдито подзе кръстникът — и побързаха да ни отпратят...

Той говореше на баща му и сякаш не виждаше посърналия Арангел, застанал прав край вратата. Говореше тъй, като че ли това засяга само баща му, а не него. Тъй бе говорил и неговият кръстник преди много десетилетия.

С една дума, не било редно тъй да постъпят! Щом не са съгласни, могли да кажат, че момата им е още малка, че ще почака година-две, дорде да се жени, че те не познават Арангел, но ще поразпитат и щерките си за него, и два мината си зетъове, пък и други роднини и съседи от махалата... А те? Навъсили се и двамата, старият току се покашлювал, а старата ги гледала като коза, кога се варди от пръчка... И какво им рекли? Не били отгледали щерка като цвете, за да живее в гола плевня! Защото вече били научили за делбата... Пък и какви ниви имал Арангел? На изежбина, досам гората, та и една кола слама да не може изкара от тях... Напразно ги увещавал кръстникът, че младите се искат и момчето е добро. Дори им напомнил приказките на секретаря — за общите блокове, в които щели да влезнат и подалечните, и близките ниви. Тогава старият казал, че не било само за нивите: който имал суха пара, могъл и в кемера да я носи и пак да ходи сит, па макар и без ниви. Парата на неукия била като науката за учения...

— На другаде гледат очите им — заключи кръстникът. — Ще им се или учен зет, или търговски син!

— За учени, няма ги в селото! — додаде съседът. — А търговци си имаме двама: бакалин и кръчмарин. И двамата си имат ергени... За кого ли я тъкмят?

Все тъй прав до вратата, Арангел слушаше приказките им с тъпо безразличие, сякаш старците не говореха за него и Гюргена. Нима любовта им можеше да се измерва с ниви и овце? Тук имаше някакво недоразумение!

— Има и други моми, сине! — казваше баща му и тия кратки, прости думи прозвучаха като погребален звън в ушите на Арангел.

„Няма, няма, няма!“ — биеше сърцето му в ответ.

То биеше и сега със същата настойчивост при спомена за тоя мъчителен разговор в един от най-черните дни на живота му.

Тъмна сянка прелита край вратата на коптора.

— Пак ли те боли, чичо Арангеле? — пита Васко от прага. — Имаш сълзи в очите...

— От четенето ще е — като в просъница отвърща Арангел.

— Имам един грях — продължава момчето. — Одеве подслушах разговора ви. Чух всичко и всичко разбрах... Сетне проследих твоя ортак до града. И знаеш ли къде отиде?

— Как ще знам!

— Отиде в клубчето на туристическото дружество, а и аз подир него, защото имам приятели там. И знаеш ли какво искаше от тях? Искане да му покажат голямата карта на Рила и ги питаше за една поляна към Урдината река, за някаква поляна с два едри камъка като два бели вола...

Арангел се е понадигнал връз одъра и гледа момчето право в очите, сетне изпъшква и пак се отпуска.

— Никак не ми харесва тоя Костадин! — казва Васко.

— И на мене — съгласява се Арангел. — Сега иди да ми купиш бели сухари и прясно мляко. Ето ти пари! Трябва по-скоро да оздравея...

Момчето изприпква навън и стъпките му кънтят по пътеката както отекват копитцата на волно сърне — там горе, в гората край Преслапа.

IV

Гората, Преслапа, колибата...

С тях бяха свързани всички спомени за срещите му с Гюргена подир отказа на родителите ѝ да го приемат за свой зет. На пръв поглед нищо не се бе променило между тях двамата. Нужно бе само да спазват известно приличие в угода на отдавна установените селски нрави и нито да се хващат един до друг на хорото, нито да се впускат в дълги разговори на мегдана или да се изпращат след привечерните разходки. Изменен бе дори редът на къщите при извеждането на махленските говеда в гората. Сега Гюргена имаше жена от друг дом за другарка. Така беше по-добре за всички — и за близките на младите, и за самите тях; защото Арангел беше горски надзирател и срещите му с Гюргена по пътеките към Преслапа можеха винаги да се отдават на случайността. Трябваше да пазят благоприличие пред външния свят и това като че ли бе всичко.

И все пак имаше известна разлика. След покрусата, разтърсила с еднаква сила душите им, Арангел бе станал по-плах, а Гюргена — по-дръзка. Дързостта ѝ се проявяваше и в приказките, и в милувките ѝ. Тя сякаш извираше от отчаянието пред решителния отказ на родителите ѝ и все по-нарастващата плахост на Арангел, който се провираше с чувството на браконьер през клоните на гъстата смърчова гора, за да стигне до нея. Идваше, пристъпваше блед, с хлътнали от безсъние очи, присядаше в тревата и дълго мълчеше. Винаги тя го изтръгваше от унинието. Нарочно си играеше с пушката му, сетне го милваше по ръката, първа поднасяше устни към неговите и вече не затваряше очи при целувките им, а се взираше в неговите с някаква странна, решителна настойчивост. Тъй се опитваше да възвърне вярата му в бъдещите дни.

— Няма да склоня за друг, докато ме искаш ти! — шъпнеше тя в ушите му и вече не сключваше ръце отпред, когато той я притискаше до гърдите си.

Тя имаше и други думи за него — думи гальовни, по-нежни и от ласките ѝ, премисляни ден по ден и нощ подир нощ в ония дълги

месеци и години, когато той бе яхал коня и рипал от него, когато бе тичал от сутрин до вечер с пушка в ръка, за да прескача трапове и да заляга в локви, връщайки се по тъмно в казармата с притъпени сетива и неспособен дори да мечтае, а тя, сама в стаичката си, се бе вглеждала през отвореното прозорче в бледия лик на луната, отдадена на сладостни мисли по него. Тия отколешни мисли, още тогава обличани в нежни, ала недоизречени слова, сега неудържимо напиреха навън, към него, обезверения, възвръщайки вярата му в дните, които идеха занапред.

— Никога няма да обикна друг! И да искам, няма да мога...

Той се връщаше в селото ободрен от тия срещи в гората, но още с припадането на вечерния здрач в душата му отново проникваха съмнения. Гюргена често бе повтаряла, че няма да склони за друг, и той вярваше в думите ѝ. Но тя никога не бе казвала, че ще пристъпи волята на родителите си! И безизходицата тровеше дори и съня му.

Гергьовден дойде и отмина. По това време Гюргена навлезе в деветнадесетата си година, около Гергьовден свърши и дългата, противна война. Скоро в селото се завърнаха и последните войници, стигнали чак до унгарските земи. Между тях беше и Костадин. Довчерашните войници сякаш бързаха да се навеселят и с песни в кръчмата и чрез потайни срещи край плетищата да заместят пропуснатите седенки и веселието при нестаналите сватби. И още посред лято, в разгара на самата коситба, се заговори за нови сватби. Сгледниците зашеата по никое време из селото. А подир сгледниците тръгнаха и злите езици.

Ония съмнения на Арангел, които се въртяха в затворения кръг на мислите му и не му даваха покой през самотните нощи, бяха само като досадни мухи в сравнение с новите, по-тежки терзания, подхранвани от случайно дочути разговори или мълви за сватосвания. Защото мухите само бръмчаха в главата му, а тия носеха отровно жило и то стигаше до сърцето. Подплашена от неговите думи, Гюргена почти не излизаше. И постъпваше тъй заради него. Не идваше и на хорото и нито веднъж не навлече новия ален бръчник и елека с везаните ръкави, а до бакалина отскачаше със стар сукман и избеляла шамия. Дори нарочно излагаше лицето си на слънце, за да погрознее.

И все пак в един от тия усилни дни през коситбата, към края на петровските пости, из селото се разнесе мълвата, че сам свещеникът,

който водеше сестра на бакалина, се тъкмял да поиска Гюргена за Костадин. Новината не зачуди никого, а най-малко Арангел. Той бе очаквал това. Още преди три месеца неговият кръстник се бе досетил защо родителите на Гюргена не искат и да чуят за Арангел и за кого гласят своята най-малка щерка.

„Търговци си имаме двама: бакалин и кръчмарин. И двамата си имат ергени...”

Беше дошъл редът на бакалския син!

На връх Петровден службата се извършваше в долната черква, гдето ставаше и обичайният курбан. На църква бе отишъл само старият, а брат му отиде с менчето за курбан. В къщи останаха Арангел, снахата и децата. Уверен, че Гюргена няма да бъде сред множеството в църковния двор, гдето се вареше курбанът, Арангел се залови да почисти пушката си. Беше приседнал в тревата, под сянката на сливата. Кокошки кудкудякаха под сайванта, прасето грухтеше в кочината, старото им куче се препичаше на тераската под дървеното стълбище, а откъм къщата долитаха плаحوвете на децата. И двете бяха болни от заушки и снахата се бе изнервила покрай тях. Затова Арангел седеше в двора.

Времето напредваше, а брат му още не се връщаше с менчето и Арангел, припомняйки си казармените дни, реши да разглоби пушката. Когато смазваше разглобените части, някой блъсна портата и в двора влезе Гюргена. Арангел изтръпна, а тя припна към него. Беше гологлава, с вехти дрехи и налъми връз боси крака, а очите ѝ, присвити и хлътнали навътре, го гледаха диво, със свиреп блясък. Той се бе изправил, тя го сграбчи с две ръце за ризата и бързо занарежда:

— Вземи ме, Арангеле!... Заклучи ме горе и не ме давай! С пушката стой отвъд, стреляй, ако щеш, но не ме давай!...

— Какво има? — сухо запита той.

— Дойдоха да ме искат за Костадин... Попът дойде, с попадията дойде, а аз подслушвах отвън...

— И?...

— И нашите дадоха дума! Дори склониха сватбата да стане на Богородица... На Богородица, Арангеле, подир шест недели! Чуваши ли? — И тя изхлипа, впила нокти в ризата му. — Вземи ме, Арангеле, прибери ме горе! Затова съм дошла...

— Добре! — смутолеви той, без да вниква в пълния смисъл на думата, защото мозъкът му бе скован от вълнение.

— Трябва, Арангеле! Аз и в къщи вече не мога да се върна...

— Какво има?

— Отворих вратата и тъй, боса, ей с тия дрехи, викнах по тях, че никога няма да ида за Костадин! Попадията изпищя, старият хукна по мене, а аз го преварих. Ей сега ще дойдат! — И очите й диво се стрелнаха към дворната порта. — Прибери ме, Арангеле!...

Гласът й се беше снишил до шепот, тя цялата трепереше и очите й, сухи до тоя миг, изведнъж се напълниха със сълзи.

— Добре! — повтори той и я прегърна през рамото.

Беше му драго да я гледа така развълнувана и разплакана и вместо да избърза, вместо да стори нещо, за да я успокои не само с думи, а и с дела, мислите му в миг го върнаха три години назад и той пак видя малкото девойче в колибата край Преслапа, което плачеше тъй, безпричинно, само защото се чувствувало добре при него.

— Да вървим! — подкани го тя и сама го поведе към дървеното стълбище.

Той пристъпваше като пиян. Никога не бе мислил, че развързката ще дойде тъй неочаквано. Вървеше без да вижда, доволен да държи ръката й в своята. И не видя снахата, застанала на площадката с ръце на хълбок.

— Да не си посмяла! — викна тя към Гюргена. — Всичко чух... Къщата е моя, наша, на мъжа ми и на децата...

— Снахо! — укори я Арангел.

— А ти да мълчиш! — засъска тя към него. — Тук няма място за махленски кучки!

Той се стъписа, Гюргена изхлипа и закри лице с ръце, старото псе се разлая и трмаво се спусна към дворната порта. Когато Арангел извърна глава и ги видя, вече бе твърде късно да действа. Бащата на Гюргена търчеше към тях с вдигната сопа, зад него бързаха двамината му зетьове с голи ножове в ръка, а подир тях още десетина мъже, жени и деца нахлуха в двора през зейналата порта. Гюргена изпищя. Сопата на стария щеше да се стовари върху гърба й, ако Арангел не бе вдигнал ръка, за да я отпусне като прекършена още в следния миг. Пред очите му притъмня от силната болка и дорде да усети, някой изви и двете му

ръце отзад. Старият бе блъснал Гюргена на земята и я теглеше за голите плитки.

— Вземете си я! — крещеше снахата от високата площадка и гласът ѝ се извисяваше над общата врява. — Казах и на него, и на нея: тук няма място за махленски кучки!...

Сега двамина държаха ръцете на Арангел, един от зетъвете стоеше пред него с нож в ръка и го ругаеше, без да щади псувните, а в това време старият и другият зет просто повлякоха ритащата Гюргена към портата. Олелията постихна, поизпразни се и дворът и някой хлопна портата. Снахата бе изприпкала натам и побърза да я залости.

— Пуснете ме! — викна Арангел.

— И да те пуснем, тук ще стоиш! — отвърна първият зет.

Отпуснаха го и се смълчаха, защото дясната му ръка увисна като прекършена, цялата посиняла от китката до лакътя. Той гледаше с ням ужас към празната площадка, откъдето бе крещяла снахата. Беше приbledнял и пот се стичаше по лицето му.

— Вече да не сме те видели да ѝ продумаш, защото...

Зетът не се доизказа. Той само вдигна ножа пред очите на Арангел. Вдигна го, подържа го тъй за миг-два и вече кимваше на другите двама да тръгват, когато Арангел внезапно присегна с лявата си ръка, изви китката му и изтръгна ножа.

— Вървете си! — процеди той през зъби и захвърли ножа чак към чешмата.

Те тръгнаха почти заднешком, а той бавно заизкачва по стълбището. Не след дълго любопитните съседи го видяха да излиза през портата с раница на гръб, стиснал завитите краища на платнището в здравата си ръка. В платнището бе сложил частите на разглобената пушка.

От тоя ден Арангел не прекрачи прага на бащината си къща.

Бе отишъл направо в дома на лесничея с молба да бъде преместен на по-ниска служба в привременния склад край Гьолечица, на час път от селото. Тогава там имаше малък горски дом с пристройка за добитъка. Пазачът живееше в къщурката. Той се бе оженил през зимата и на няколко пъти бе замолвал началника си да го премести в селото, па макар и като разсилен в лесничейството.

Лесничеят беше особняк. Не се трогна от разказа на Арангел, но обеща веднага да го настани в Гьолечица. Дори го задържа на обед при

себе си. Беше ерген на попреминали години, стремеше се да бъде независим дори от хазайката си и сам си приготвяваше храната, а със служителите се отнасяше нито много строго, нито прекалено дружески. Обичаше да им подхвърля думи и мисли, които те не винаги разбираха.

— Какво излиза от всичко това? — подкачи той Арангел по време на обета. — Влюбен си, а искаш да се махнеш от селото, та да не виждаш момата! Готов си още днес да се ожениш за нея, а сам молиш да ти дам служба с по-ниска заплата! Няма разум в това...

Арангел мълчеше и едва предъвкваше.

— Невъзможно е за влюбения да постъпва мъдро! — продължи лесничейт.

— Няма друга мъдрост извън щастието! — одързости се Арангел.

— Щастието ли? То не съществува... Ето какво искам да запомниш от мене: оня, който позволява на любовта да подрежда живота му, завинаги скъсва с мъдростта и докрай се обрича на бедност! Ти май си тръгнал по този път...

— Нямам друг път! — отвърна Арангел.

Лесничейт не искаше да спори и сам прекрати разговора.

Привечер в този ден Арангел седеше до лесничей в служебната бричка и двамата потеглиха към Гьолечица — единият искаше да се поразходи, а другият бързаше да заеме новата си служба. Пътят им водеше през мегдана, а той беше пълен с хора и те трябваше да карат бавно. Селяните ги гледаха с нескрито любопитство.

— За пристанушата отиват! — подхвърли съсухрена невеста.

— Окъснели са! — обади се друга на подбив.

Лесничейт нарочно подвикваше към конете. В присмехулните погледи и в злъчните задявки към седналия до него Арангел той виждаше прояви на прастарото безсърдечие на селските хора към всяка чужда мъка и беда, стига тя с нищо да не накърняваше материалното благосъстояние на пострадалият. Но при делбата с брат си Арангел доброволно бе приел неизгодни за себе си условия и докато лесничейт съзираше великодушието на своя служител, селяните виждаха само глупост в нея. Затова изпращаха бричката с подвиквания и задявки, за които предобедната случка с Гюргена бе само удобен

повод. А за момата, моми много на село — камък да хвърлиш по куче, мома ще удариш...

Тъпанът бумтеше, хорото се източваше към моста ведно с гайдарджията, двамината му помощници ситнеха подир него и непоносимият рев на зурлите им заглушаваше и пискуна на гайдата, и юнашките подвиквания на ергените. Конете в бричката трябваше да поспрат пред моста, дорде да отмине хорото. Водеше го Костадин и го водеше напето, в луда надпревара с музикантите. На ризата му блестеше военен орден. Като видя кой седи до лесничея в бричката, Костадин весело подвикна, подскочи с развяваща се кърпа пред конете и тоя път неговото бодро хоровадно иху-ху прозвуча предизвикателно и обидно в ушите на всички.

Хорото се изниза и бричката затрополя по моста.

— Този ли беше Костадин? — обърна се лесничеят към Арангел.

— Той! — смутолеви горският.

— И орден има! И пари, за да плаща на музикантите! И безсрамие, за да се весели в такъв лош за него ден... Но ти не бива да таиш мъст в гърдите си! Приятели ли бяхте?

— Да! — призна Арангел. — На един чин сме стояли в училището.

— Виж, това е друго! — замислено подзе лесничеят. — В библията пише да прощаваме на враговете си, ала никъде не е казано да прощаваме на приятелите си. Сега ще имаш един приятел по-малко, но не и един враг в повече. Това зависи само от тебе.

— Защо? И как?...

— Не бива да мислиш за отмъщение! Който таи мъст, сам посипва раните си със сол и те никога няма да зараснат.

Тези думи се врязаха дълбоко в паметта на Арангел, те го вълнуваха и през първата му нощ в горския дом край Гьолечица, отгдето лесничеят бе отвел предишния пазач. Още на излизане от селото Арангел бе почувствувал, че се отърсва от калта и мътилката, полепнали по него в тоя ден. Когато остана сам в малката къщурка сред гората, изопнатите му нерви се поуспокоиха. Самотата не го тласна към отчаяние. Огорчението му бе все още твърде силно, за да позволи на мислите му да се насочват към Гюргена, и пред очите му се мяркаше ту образът на снахата, застанала на площадката на сред дървеното стълбище, ту самодоволният лик на Костадин, когато

водеше хорото. Не можеше да проумее постъпката на снахата, нито да се примири с чудовищните ѝ думи. Затова инстинктивно отбягваше да мисли и за нея. Мислеше за Костадин и мислеше с неприязън за него. Виждаше го как подскача на хорото, виждаше усмивката по бакъреното му лице, виждаше и лъскавия орден връз ризата му. И сякаш не друго го гнетеше, а орденът! Костадин го бе получил след боевете при Драва, но другарите му шушнеха, че в ония трескави дни ордените се раздавали някак набързо, почти на слуки. Случайна мина бе затрупала Костадин в малка къщурка и той се бе измъкнал невредим изпод развалините. Това бе всичко! Арангел не бе мислил за нашивки и почести нито в казармата, нито на фронта, но сега мислите му отскачаха все към тоя орден и не от завист, а от ненавист. Тъй, вместо да се насочи към човека, ненавистта му се изливаше към неговия орден!

Защото дълбоко в себе си Арангел съзнаваше, че не Костадин е виновен за неволите му. Той беше син на бакалин и имаше търговска закалка. Решил бе да се жени и бе поискал Гюргена със същата хладна пресметливост, с която би спрял поглед върху една или друга юница на пазара, готов да купи най-якото и породисто добиче. Колко често се бе хвалил пред всички, че притежава най-хубавия кон в селото! И най-скъпия часовник с верижка от ковано злато... Такъв беше Костадин, така бе поискал и Гюргена. И Арангел разбра, че не бива да храни мъст към него. Разбра това в усамотението си през тая първа нощ в Гьолечица и отдаде право на лесничея, но само донякъде, защото чувствуваше, че раната в собствената му душа никога няма да заздравее. Едно бе да мисли, че Гюргена няма да бъде негова, по-тежко бе да знае, че Гюргена принадлежи на друг. Изчезнеше ли надеждата, оставаше само мъката...

Малцина нарушаваха покоя през следващите дни. Дори горските работници бяха пръснати по ливадите и далечните баири, за да косят, да пластят сеното и да го откарват с коли по домовете си. В привременния горски склад край Гьолечица пристигаха по няколко трупчийски камиона от Самоков. Те идваха с по двамина товарачи от селото, но товарачите бързаха и някак странеха от Арангел, а и той не смееше да ги поразпита за Гюргена. Не знаеше какво бе станало в нейния дом след страшния предобед на връх Петровден. Искаше да не мисли за това, но неизвестността го гнетеше повече от всичко.

Притисната от всички страни, Гюргена навярно бе склонила! И как да не склони, когато сама бе дотърчала в неговия дом с надеждата да остане завинаги при него, а той — повече от нерешителност, отколкото от несъобразителност, бе пропуснал ценни мигове и бе позволил на близките ѝ да я изтръгнат от ръцете му. Той се чувствуваше виновен и дори се срамуваше от себе си.

На петия ден пред новия му дом спряха двамина горски работници, впрегнали лесничейски волове в коли с ритли. Те идеха да приберат сеното от ливадите над Гьолечица. Поотрасло момиченце остана при воловете, а те влязоха при него. Донесоха му хляб и сланина, сирене, захар и други продукти, полагащи се на всички служители в лесничейството извън редовните месечни дажби по разпределителната система.

— Е, как я караш тук? — запита го бащата на момичето.

— Доволен съм — глухо отвърна Арангел.

— И брат ти е доволен — додаде другият. — Тъй било по-добре: да си е сам в къщата и да знае кое било негово, кое чуждо...

Арангел мълчеше, сякаш не бе чул тия думи, и те тръгнаха да си вървят. Когато колите заскърцаха по прашния път, детски глас го повика по име. Момичето само отвори вратата.

— Кака Гюргена ме праща — задъхано подзе то. — Праща ти много здраве и ми заръча да ти кажа, че е добре...

Арангел трепна и в миг се изпотн.

— Тъй заръча да ти кажа — продължи момичето, — но аз я видях и знам, че не е добре...

— Защо? — глуповато запита Арангел.

— Трябва много да са я били... Беше гола, само по една риза — и момичето се изчерви, — защото баща ѝ заключил всичките ѝ дрехи в сандъка. Но тя не плаче, а се смее!

— Защо?

— Защото няма да се жени. Сега пък Костадин не я искал... Тъй им обадил по попадията и тогава баща ѝ заключил всичките ѝ дрехи. Та това ми заръча да ти кажа...

Момичето се смълча, доволно от себе си, и го гледаше с грейнали от радост очи.

— Ти си добро дете! — рече Арангел и го целуна по челото.

Така бе целунал някога и малката Гюргена, когато бе надиграл сестра ѝ в техния дом, сега завинаги заключен за него.

V

Костадин се бе отказал от Гюргена, но сега идеше редът на Иван Гулията, по-малкия син на селския кръчмар...

... Този път бурята бе пощадила Арангел. Уединен в Гьолечица, той сякаш бе вкарал кораба си в тих пристан, без да подозира, че някъде зад него гемията на Гюргена едва се държи над вълните. И докато тя се бе борила със сетни сили, той бе живял в неведение. Нито можеше да види затворницата в нейния дом, нито научаваше нещо за нея при редките си слизания в селото. Всичко бе изглеждало тихо и спокойно през тези два месеца подир Петровден. Измамно затишие пред буря! Самата буря се бе разразила внезапно за него, но не и за Гюргена, която дълго дочувала зловещия тътен по небето, и затова в спомените на Арангел тези мъчителни дни и седмици оживяваха предимно чрез нейния преразказ.

Късно една вечер подир Илинден бащата на Гюргена се върнал силно възбуден в къщи. Постоял при майка ѝ в голямата одая и ту викал, ту снишавал глас, после превъртял ключа, влязъл при затворницата и я загледал с помътнели очи. Из стаичката се разнесъл остър дъх на ракия.

— На Кръстовден се готви за сватба! — рекъл ѝ, докато тя прикривала с ръце голотите си, защото пак била по риза. — Зет ще доведем в тая къща...

— Няма да ида за друг! — вече по навик отвърнала Гюргена.

— Ще идеш! За Костадин не рачи, но за Иван Гулията ще идеш, кучко проклета, или ей с тоя нож ще те заколя!

— Заколи ме! — И тя се поразгърдила. — Удряй, щом искаш щерка ти да легне до оня никаквец...

— Тъй ли? — изкрещял старият. — Ще те заколя и мъртва ще те сложа в леглото му, но пак ще идеш!

— Ти си пиан!

Това го вбесило. Той замахнал, залитнал и пак замахнал, сетне я блъснал връз одъра и дори ѝ рекъл, че сам ще легне с нея, щом не иска да дели легло с Гулийовия син! Дотърчала майка ѝ и ги разтървала...

Арангел и сега си спомня как изглеждаше Иван Гулията в ония дни. С три-четири години по-възрастен от него, едър, трмав, с непохватно отпуснати ръце, почти оголяла глава и белег връз челото от конска подкова, по-младият от двамината синове на кръчмаря ходеше разпуснат, почти бездействуваше и нито помагаше в кръчмата, отгдето баща му сам го пъдеше, нито взимаше присърце кърската работа. Военната си служба започна в гвардейския полк, гдето хитрият кръчмар бе успял да го настани чрез връзките си с видни столичани, но там даже и конете не могли да свикнат с непохватността му. Една кобила го бе ритнала, Иван дълго лежа във военната болница с пукната глава, а на излизане го препратиха в пехотинска част. В селото се върна само с ефрейторска нашивка. Наскоро подир това започна войната. Когато главният щаб на войската се настани в Искровец, рядко можеше да се намери свободен стол в кръчмата, а като надойдоха и немски офицери, ракията сякаш никога не достигаше. И Иван често отскачаше до столицата, за да купува каси с по-фини напитки. Застояваше се там по цели дни, безразсъдно прахосваше парите, които се лееха като вино в касата на баща му, и задиряше младите девойки в Искровец, настанени като слугини в богатите столични домове. Причакваше ги при площада край катедралната църква в неделни дни и ги канеше на разходка с наета лека кола, а те се плашеха от него и една на друга си доверяваха дочутото за разгулния му живот. Затова вторият кръчмарски син ходеше ерген и подир войната.

„Удряй, щом искаш щерка ти да легне до оня никаквец!“ — бе казала Гюргена на баща си.

От тоя час не я оставяли сама нито денем, нито нощем. Страхували се пак да не побегне или да не стори нещо още по-лошо в навечерието на така щастливо уговорената сватба. Затова ту едната ѝ сестра намирала сгода да поседи при нея, ту другата, и двете все я надумвали с приказки за селското тегло и за богатството на кръчмаря, а нощем майка ѝ лягала при нея в леглото. Дори из двора я пускали само по тъмно. Напразно се надявала Гюргена, че ще върнат и дрехите, и свободата ѝ с напредването на лятото. Зетъвете отменили стария, като дошло време да жънат ечемика, а после, подир Голяма Богородица, когато всички в селото заизваждали картофите, пак двете ѝ сестри превивали кръст на техните ниви, за да помогнат на майка ѝ.

А на съседите разправяли, че Гюргена била болна и затова не излизала. И никому не били казали нито дума за сватбата.

Веднъж, няколко дни преди Малка Богородица, старият превъртял ключа, с крак блъснал вратата и просто насила вкарал зетьовете в стаичката ѝ. Тя пак била само по една риза, къса до над коленете, и от срам не знаела где да дене очи. Дорде да се опомни, майка ѝ донесла шише с ракия и три чашки. Оставила подноса, без да я погледне, и излязла, а ключът пак щракнал в бравата.

— Какво те е прихванало! — викнала Гюргена към баща си. — Дай ми поне една връхна дрешка...

— Тъй ще седиш! — злобно отвърна той. — Ако трябва и ризата ще сваля от гърба ти!

— Защо?

— Да ти се пукне срамът пред мъжки очи, защото Кръстов ден приближава.

Зетьовете седели с наведени глави и от срам не поглеждали към нея. Пиели по-скоро от стеснение. Когато ракията развързала езиците им, Гюргена надала ухо и разбрала, че на Малка Богородица всички били канени да отидат с жените си на вечеря в дома на кръчмаря. А свекървата на сестра ѝ Велика щяла да седи при нея, за да я пази!

На другото утро тя издебнала сгоден момент, написала няколко реда на къс хартия и не се отдръпнала от прозореца към двора на съседите, докато не видяла момиченцето им да отива с чанта в ръка на училище. Извикала го, подала му писъмце и със сълзи го замолила в следобеда на тоя ден да изтърчи до Гьолечица и да го предаде на Арангел. То дало дума и припнало към портата, а Гюргена заживяла с надеждата, че Арангел ще дойде привечер в уречения ден, ще разбие бравата с приклада на пушката си и ще я измъкне изпод носа на Великината свекърва. И вече не поглеждала към чуждия двор, та да не буди подозрения у майка си.

Свечерило се, тя потръпвала от хлад и странна възбуда и за първи път не отвръщала със злоба на майчините си думи. Представяла си и уплахата, и гнева на старите след завръщането им от гуляя в дома на кръчмаря, когато те двамата с Арангел ще бъдат горе, в колибата край Преслапа, и дори била решила да се загърне само с една черга и нищо друго да не взима от бащиния си дом. Ще отиде гола при него и вече наистина ще бъде негова, изцяло и завинаги!

С такива мисли посрещнала баща си, когато той влезнал в стаята с куп дрехи в ръце и ги хвърлил връз одъра.

— Да се облече! — казал той на майка й. — Зетъвете ще дойдат на вечеря.

Облякла се Гюргена и зачакала. Навън съвсем се стъмнило, а никой не я викал за вечеря, макар да дочувала приглушените гласове на зетъвете си. Най-после вратата се отворила, баща й я огледал от главата до петите и я подканил да излезе. В голямата одая зетъвете я чакали прави до оджака.

— Тръгвай! — рекъл баща й.

— Къде?

— С мен ще вървиш, с мен и зетъвете!

— Къде ще ме водите? — изхлипала тя, уплашена от грозна мисъл.

— При твоя Арангел, къде другаде! — все тъй злъчно отвърнал баща й. — Защо го мамиш да те краде посред нощ, та пак да ставаме за смях пред всички? — И той й показал нейното писъмце. — Пощръкляла си като разпасана крава за оня хайдук и не искам да ми черниш другите дни. Хайде, тръгвай, колата чака навън!

Зетъвете гледали в опинците си, майка й изтривала ръце в пристилката, баща й я хванал за колана и сам я изтеглил навън. „Дали пък наистина не са решили да ме изпъдят?“ — минало й през ума и с тая искрица на надежда тя тръгнала подир него. На излизане дочула бодър детски глас зад плетената ограда.

— Како Гюргено! — викало съседското момиченце. — Взеха ми писъмцето, но ти не се плаши! Ето, с колата дойдоха. Ще те закарат чак до Гьолечица...

Лошото предчувствие не оставило Гюргена и когато се качила в колата. Седнала на пейката зад стария, между двамата си зетъве, готова в миг да скочи и побегне, ако баща й подкара конете по друг път. Селският мегдан бил пуст, когато преминали по моста. Пътят водел покрай къщата на кръчмаря.

— Ще те откараме до моста пред Гьолечица — рекъл баща й, извръщайки глава. — Там ще те оставим, че както ми е причерняло...

— И ние не искаме да видим Арангел! — добавил по-старият зет.

Миг по-късно мъжът на Велика запушил с ръка устата й, другият зет свил ръцете й отзад, баща й отпуснал поводите и я сграбчил за

коленете, а край каруцата израсла тъмната сянка на Иван Гулията.

— Тука съм, тука! — като през вода дочула тя първите му думи.

На ръце я отнесли право в стаята на старите, които я чакали, и тя вече не видяла нито баща си, нито зетъвете. Изчезнал бил и бившият гвардейски ефрейтор. И през първата, и през втората нощ спала в една стая със старите — тя и жената на кръчмаря в широкото градско легло, а той връз одъра. През деня я държали заключена. На третата вечер дошли двете ѝ сестри с вързоп хубави дрехи.

— При тебе ще спиме тази вечер — рекли ѝ, — но първо трябва да те изкъпем...

Гюргена се разплакала при тия думи, после се сетила, че до Кръстовден остават още седем дни и това я успокоило. Решила била да избяга дори от самата църква, когато я поведат към олтаря. И все се надявала на някакво чудо. Нали и Костадин се бил отказал от нея след острите ѝ думи? Такива мисли и люти думи напирали в главата ѝ, че с тях би могла да отрови и Иван Гулията, и цялото домочадие на стария кръчмар!

На другото утро, в деня на Малка Богородица, още отрана в къщата започнала трескава шетня. Залъгвана с едно-друго от сестрите си, Гюргена не обръщала внимание на приготовленията, обичайни във всеки по-богат селски дом при такъв голям празник. Скоро заприиждали и гостите. Глъч и врява долитали от долния етаж в стаята на Гюргена и Велика ѝ обяснила, че там нареждали голяма софра в нейна чест. После влязла майка ѝ и още от вратата се разплакала.

— Жива ме погребваш! — проплакала ѝ Гюргена.

— За твое добро, щерко! — занареждала майка ѝ. — Мъжът си е мъж: дойде, па замине, а жената е като котка и все къщата си гледа, и наредбата, и децата! А ти каквато си хубавичка и ячка...

Дорде говорила майка ѝ, пред къщата забръмчал мотор на лека кола. Всички притихнали в долния етаж, а и те надали ухо. Подир малко тежки стъпки отекнали по стълбището.

— Какво си се разхленчила! — укорила я Велика! — Я се оправяй, та да вървим при гостите!

— Тъй де! — обадила се Лазарина. — Като си рекла Арангел, та Арангел!... Мене питаха ли ме, кога да ме женят? Вече трети ден си в тая къща и цяло село знае, че три нощи наред си спала в едно легло с Иван. Тъй разправят и тъй ще разправят докле си жива!

Вратата се отворила и млад, непознат свещеник застанал на прага, поклонил се излеко и вдигнал ръка да ги благослови, а с нея вирнал и гарвановата си брадичка.

— Пригответи се, сестро! — напевно подзел той. — Женихът е долу, сватове чакат и пастирът е дошъл да отведе агнето...

Дотук спомените на Арангел са пълни и подробни. Той е запомнил всичко, що му бе казала Гюргена дълго подир оня злощастен ден. Помни и другите ѝ слова, изричани през сълзи и със срам в очите, но те бяха откъслечни, понякога нарочно неясни, понякога направо груби, и години наред те го тормозеха повече от всичко в нейния печален разказ. Защото възпроизвеждаха сценки на най-долна гавра с чистата любов.

... Заженили Гюргена като вдовица — не в църквата, отгдето би могла да избяга, а в гостната стая на големия кръчмарски дом, само пред двадесетина близки и познати. Свещеникът, с патрахил на шията и евангелие в ръка, стоял с гръб към иконата, а те двамата пред него — Гюргена отляво, с венче на главата и було пред очите, за да крие сълзите ѝ Иван отдясно, щръкнал с една глава над нея, в тъмен градски костюм и бяла риза с вече поизмокрена от пот яка. Зад тях се редели кумовете, шаферите, сватове, двете ѝ сестри, братът на Иван с жена си. Други стояли встрани. Най-назад, разкراчен като арнаутин пред вратата, пъчел снага баща ѝ редом до зетьовете си, и тримата със замръзнали лица и ножове в поясоците. Свещеникът каканижел неясни слова и уж четял от евангелието, а все попоглеждал към вратата. Най-сетне пристъпил към тях с венчални халки в ръка.

— Искаш ли тази жена за своя съпруга? — обърнал се той към Иван и след утвърдителния му отговор веднага задал същия въпрос и на нея.

Гюргена не продумала. Стискала устни и едва поемала дъх.

— Мълчанието означава съгласие! — обявил свещеникът и повторно задал обичайния въпрос на жениха.

— Искам я, отче, нали ти казах!

— Мълчи, на три пъти се пита! — скастрил го духовникът. — А ти, жено, искаш ли този мъж за свой съпруг?

— Не го искам! — ясно отговорила Гюргена.

— Иска ме, отче! — неочаквано се обадил Иван. — Тъй ми рече снощи, в тъмното, когато останахме сами...

Мъжете се позакашлювали, няколко жени гласно се изсмели, а Гюргена, засрамена от дръзката лъжа, само свела глава и нито продумвала, нито се възпротивила, щом той пъхнал венчалната халка на пръста ѝ и ги обявил за мъж и жена. Тя плакала при поздравленията, плакала и по време на дългата гощавка, а навън ръмьл ситен септемврийски дъждец и още отрано се стъмнило. С припадането на здрача секнали сълзите ѝ, и секнали от страх!

Стъмнило се и запалили електрическите крушки. Тогава вдигнали Гюргена от софрата и сред наздрависи и закачки свекървата я отвела в малка стаичка на горния етаж, използвана доскоро като килер и пригодена набързо за невестарник. Смутена, Гюргена едва хвърлила поглед към широкия одър с шкаф до него и нощна лампа с розов абажур. Малък прозорец гледал към двора, а на масичката под него имало леген и кана. Свекървата се заоправдавала за бедната обстановка.

— За три дни ще е — подзела тя, — после ще си идете у вас. Ще ви купим и спалня с гардероб, и ниска масичка с голямо огледало... А сега да ти помогна да се съблечеш!

— Остави ме, мога и сама! — с отчаяна решителност отвърнала Гюргена.

Свекървата си отишла. Не след дълго дошъл Иван и я заварил по риза. Помълчал, поусмихнал се някак глуповато и взел да се разсъблича, а Гюргена се отдръпнала до прозореца, уж да спусне пердето. Сърцето ѝ лудо биело и тя първа го заговорила, за да не издаде вълнението си.

— Няма ли да изгасиш лампата? — запитала го.

— Не! А ти да си свалиш и ризата...

— Защо? — И тя рязко се извърнала към него.

— Така съм свикнал!

Бил по фланела и дълги долни гащи, а в устата му димяла цигара, когато я придърпал към себе си. Гюргена се отскубнала за миг и сама угасила осветлението. Тъмнината не я успокоила.

— Запали лампата! — подканил я Иван. — Нали трябва да гледат?

— Да гледат! — възкликнала Гюргена, без да помръдне.

Той натиснал копчето, розовата светлина заляла стаичката и като вдигнал глава, Гюргена забелязала три дупки във варосания таван,

големи колкото орех.

— Три са — казал Иван, — но само готвачката ще гледа, готвачката и стара майка, ако може да се дотътри до тавана... А ти не се срамувай! — и той чевръсто смъкнал ризата й...

Арангел укорява само себе си за всички унижения на Гюргена. Напразно си припомня още по-древни обичаи, за които бе слушал като малък от дядо си, скрит зад някоя врата. На втората нощ подир сватбата булката трябвало да преспи с девера си! Поне тази обида е била спестена на Гюргена... Но тя е могла да се избави и от другия противен обичай и да не чувства, че чужди очи я гледат отгоре, докато ръцете на Иван са шарили по голата й плът, ако в богатския дом на кръчмаря не зачитаха тъй сляпо старите селски традиции. Ала Иван бе прехвърлил всяка граница, смъквайки ризата на Гюргена през тая първа нощ, и затова Арангел си спомня с такава ненавист за него.

„Само за това ли?“ — мисли Арангел и горчиво поклаща глава. Години бяха изминали от тоя ден, а той още си спомня живия разказ на Гюргена за изумлението на Иван Гулията.

— Та ти си била мома! — възкликнал той, когато светлината на лампата с розовия абажур била вече ненужна за очите, които гледали отгоре.

Обидно възклицание пред голото тяло на една разплакана, отчаяна жена, отдавна отдала сърцето си на друг! Обидно и печално както за Гюргена, така и за него самия, за Арангел. Той и сега чувства, че те, двамата с Гюргена, бяха запазили любовта си чиста и неопетнена като горско изворче, без да подозират каква свиня ще пъхне гнусната си зурла в него. Съзнава злощастieto и в мъката си пак не съжaliaва за чудните минали дни с Гюргена и за техните плахи милувки. Да би могъл, той отново щеше да ги изживее пак така!

Около Малка Богородица в оная година — втората подир Девети септември, той не се застояваше много в горския дом край Гьолечица. Нощите прекарваше там, но денем възлизаше нагоре, към сечищата в Прекорека, и не за да наблюдава извозването на трупите, което не бе пряката му задача, а да на пътствува неколцината българомохамедани, дошли с мулетата си чак от селата около Велинград. Те кастреха клоните на повалените смърчове, превръщаха ги в притки, свързваха ги с тел в тежки снопове и ги откарваха върху самарите на мулетата към временния горски склад при Гьолечица. Арангел обикновено се

върщаше привечер в своя дом и се грееше до късно край огъня на мулетарите. Те бяха все млади хора, чистосърдечни и добродушни.

На третия ден подир Малка Богородица той се бе върнал покъсно от друг път и двамина българомохамедани го бяха изпреварили с мулетата си. Те го гледаха смутено и нито единият, нито другият се решаваше да го заговори. Най-сетне се разприказваха. Някаква млада жена била дотърчала преди два часа откъм пътя, видяла ги, поспряла за миг и пак се затичала към неговия дом, сетне изпищяла и като луда заудряла с юмруци по заключената врата. Викала го по име, крещяла на всички страни и от мъка дори раздрала пазвата си. Когато отишли при нея, за да ѝ кажат, че Арангел бил към Прекорека и щял да се върне чак по тъмно, тя се проснала пред прага и неудържимо заридала. Уплашени, мулетарите се отдръпнали и не посмели да я поразпитат.

Те не чакали дълго за развързката. Подир малко край пътя спряла шарена каруца на яйове, теглена от два яки червени коня. Двама едри мъже и една жена скочили от каруцата и някак боязливо се приближили към жилището му. Жената първа зърнала проснатото тяло на другата и се сепнала, но уплахата ѝ преминала, като видяла как се друсат раменете ѝ от плач. Тя подвикнула към двоицата и сама се затекла при нея. Дошли и мъжете, а и мулетарите подир тях.

Жената от каруцата взела да милва другата по косите.

— Върни се, Гюргено! — замолила я тя. — Ето и Иван е дошъл за тебе — и с глава посочила оня от мъжете, който имал голям белег на челото. — И ние те искаме, и той... Бива ли на три дни булка да си, а да бягаш!

— Не мога! — проплакала нещастницата. — Душичката ми изгоря...

— За смях пред хората го направи, но дорде да дойдем, Иван все казваше, че те иска.

— Не селска мома е за него, а градска любовница, една от ония...

След тия думи младата жена пак се разридала и се отпуснала в ръцете на другата, а тя кимнала към мъжа ѝ, той я вдигнал и като дете я отнесъл в каруцата. Заминали си, без да разменят и дума с мулетарите.

„Не селска мома е за него...“

В оная вечер край Гьолечица само тия думи можеха да го подлудят. Първият му импулс бе да се втурне към пътя, да върви и подтичва към селото, дори да бяга, както бяга диво животно пред настъпващите пламъци на горски пожар. Ала това бе само в първия миг. Той се досети, че сега Гюргена е отново заключена в стаята си, пазена зорко и от Иван Гулията, и от брат му, и от зетъвете ѝ, и в мъката си за лишен път прокле случайността, която го бе накарала в она друг паметен ден да разглоби пушката си и с голи ръце да дочака разярените ѝ родственици, дошли да я отведат от бащината му къща. Мускулите му го боляха от напрежение, той едва се дотътри до своя дом и спря пред прага, гдето бе лежала тя. И дълго стоя с наведена глава, като пред мъртвец.

VI

Вали тих гъбарски дъждец, но прозоречното стъкло е сухо и Арангел вяло гледа през него, заслушан в камбаната на митрополитската църква. Тя бие на разпус и ударите отекват в миньорна гама, тихо и приглушено, като зов към примирение. Върху масата е разгъната голяма карта на Рила. Васко му бе донесъл картата рано в предобеда на тоя неделен ден с надеждата да открият лична поляна между реките Мальовица и Урдина, но Арангел знае, че даже в подробните лесничейски карти за отделни горски участъци не са отбелязани скали и по-едри камъни. Затова гледа навън с пълно безразличие. Тялото му е извито като питанка върху трикракото столче и от него лъха немощ и запустение, а и брадясалото му лице само подсилва общата немара. Неделя е, но той е свикнал да се бръсне само в понеделничните дни. Още е слаб и едва се държи на крака.

Главата му клюмва, очите за миг се плъзгат върху картата и той уморено ги затваря. Пътят към Урдините езера, личната поляна, имането... Всичко това лежи отвъд, в бъдещето. Той е твърде уморен сега, за да мисли за бъдещето, пък и за него миналото винаги е било много по-реално, отколкото сивото настояще и мъглявото бъдеще. И все пак картата е пред него, а тя сякаш олицетворява волята му за действие. Тази воля е вродена у всеки човек, но е дважд по-силно у хора с една страст и ясна цел в живота, упорито преследвана години наред. Беше бездействувал в дните, когато още можеше да действа, сетне обстоятелствата го бяха оставили с вързани ръце и той можеше само да чака. Така чакаше и понеделниците и чезнеше от мъка. После се бе заловил с иманярството и тази нова страст бе отприщила волята му за действие, внасяйки един светъл лъч на надежда в непрогледното бъдеще. Блянът на живота му лежеше в бъдещето, но отсам този предел се разгъваше целият му действителен, истински живот.

Пък и защо да надценява бъдещето? Беше му омръзнало да мечтае и нито можеше да гледа с надежда на идните дни, нито вярваше в призрачното щастие, изградено върху студения блясък на още неоткрито имане. Миналото е много по-действителна и осезаема

съставка на живота от бъдещето и затова натежава повече при всяка оценка. Бъдещето е по начало под съмнение, защото може изобщо да не се осъществи. Ето той можеше да умре там, на Кобилино бранище, само преди четири дни! Не бе умрял, миналото живее в него и никой не може да изтръгне спомените му — те са налице, и носят печата на истината, и оставят живи изображения на лица, случки, мисли. Как да затрие миналото с един замах и да се откъсне от спомените си, когато връзката му с живота е толкова слаба? Нима е без значение, че бе живял, че бе имал щастливи дни и дни, изпълнени с тежки горчивини, върху чийто фон щастливите мигове изпъкваха триж по-ярко? Тъкмо тези щастливи мигове бяха утехата и едничката му опора, за да дочака бъдещето. Бъдещето се възправя пред него като огромна непробиваема стена или като гъста мъгла, която скрива всичко от погледа, докато миналото е живо, пълно с лица, събития и местности — едни светли, другите мрачни, ала всички запазили неувяхващ интерес за него, тъй като представляват частица от собствения му живот. Не, бъдещето няма никакви предимства пред миналото, дори ако го разглежда отделно или като повод за мечтателно съзерцание! То натежава в оценката само като възможен простор на волята за действие. Ала болният не мечтае за действие. Нито умореният и обезвереният човек. Той търси спокойствие и го намира в уединението — не за да мисли, а да изчкава часовете в тъпо вцепенение, като болен звяр в хралупа.

В живота на Арангел има един мъчителен период от седмици и месеци, прекарани в тъпо вцепенение. Това бе през есента подир сватбата на Гюргена, та дори и през самата зима. Апатията му стигаше до пълно безволие. С есенните дъждове работата по извозването на трупите се бе прехвърлила към временните горски складове високо в планината, гдето пътищата бяха лоши и в сухо време, а снеговете и поледицата щяха да ги направят съвсем невъзможни. Извозвачи почти не идваха в Гьолечица и само нарядко при него се обаждаше някой закъснял секач. Арангел не го разпитваше, а и секачът обикновено мълчеше. Идваше да се погрее в горския дом и сварваше Арангел да седи на студено въпреки огромните камари от дърва за огрев край малката постройка. Секачът поседяваше две-три минути, колкото да изпуши една цигара, и бързаше да си върви. А огнището все чернееше. Опрям лакти върху масичката под прозореца, Арангел стоеше по цели часове напълно неподвижен, загледан към влажните стволи на

съседните смърчове. Дните с тих дъждец бяха най-тежките. Гората се разстилаше като мъртва пред погледа му, стеблата на смърчовете чернееха от влага, нито един клон не помръдваше, не прелитаха и птички, катеричките се криеха в хралупите си, сивите облаци почти опираха във върхарите на дърветата. Всичко го потискаше и нищо не нарушаваше страшното мъртвило. Само навремени някоя ланска шишарка ще се откъсне под тежестта на полепналите по нея дъждовни капки и глухо ще тупне в жълтата сплъстена трева. Тревата гниеше, гниеха и закъснелите есенни гъби, гниеха и ръждивите лански иглици на борове и гнилотата проникваше ведно с влагата в малкия горски дом, а той седеше все тъй замислен пред прозореца, потръпваше от студ и не ставаше да накладе огън, преглъщаше от жажда и търпеше, макар стомната да беше наблизко, не мислеше и за храна, сякаш и тя бе излишна в тези тъжни есенни дни, когато цялата природа край него се готвеше за зимен сън.

Тези черни дни възкръсват в неговите спомени и с едно друго зло, трайно и неотменимо като мъката му по Гюргена. Тогава се бяха появили първите болки в занемарения му стомах. Той се хранеше нередовно, по никое време и най-често със сухоежбина, и се хранеше по-скоро по принуда и навик, понякога седнал, понякога прав, разхождайки се напред-назад из стаичката. Секачи го бяха сварвали прав наред жилището му, със заключени отзад ръце и сух залък в устата, застинал между венците и бузата му. Някои се плашеха от разсеяния му поглед и едносричните, недомълвени отговори. Случваше се и той самият да се уплаши от себе си. Седеше с часове на столчето пред прозореца и уж не мислеше за нищо, доволен ненаситно да наблюдава мъртвата природа, докато почувствува, че се слива с нея и е част от нея, ако кръвта неусетно нахлуваше в главата му, биеше в слепоочията и тъй напираше там, сякаш подир още два-три мига самото му чело ще се пръсне от напрежение. Тогава той скачаше, грабваше шинела и пушката, изхвъркваше навън и не спираше да върви без път и пътека, докато не опираше в непроходимата стена на гъстия клек по Прекорека. Спираше на някоя височинка, открил лицето си за топлия югозападен вятър, който гонеше тъмни облаци над Купените и ги блъскаше в гигантските скали, преди да ги понесе отново нататък, към странно притихналите съседни върхове. Тоя топъл вятър идеше да докара и първия зимен сняг с натежалите от влага

тъмнопепеляви облаци, щом те се сблъскат в небето с горняка. Пристъпите на вятъра шибаха лицето на Арангел и сякаш уталожваха терзанията му. После той се връщаше потен и пребит от умора, но поуспокоен от бързия ход. И бързаше да си легне, ала не заспиваше. Защото стомахът го глождеше.

Веднъж, малко преди Никулден, когато сух студ бе сковал земята и той се връщаше привечер след едно подобно бягство към дивите джунгли на Прекорека, пред вратата на горския дом го чакаше брат му. Не се бяха виждали от деня на раздялата им и срещата беше мъчителна и за двамата. Брат му пръв преодоля смущението си.

— По работа дойдох — подзе той. — За овцете искат наряд и от тебе... Дадох от вълната, дадох и млякото. Сега искат месо!

— Ще дадеш! — отвърна Арангел.

— От това по-лесно няма: ще отведа две брави и толкоз! Но има и друго...

— Какво? — примирено запитва Арангел.

— Хак ще ми платиш за овцете, дето ти ги пасях до Димитровден, а още от Кръстовден твоите четири брави са по-малко на паша и повече на готово сено. Ако направим сметка, то комай ще излезе...

— Вземи ги! — прекъсна го Арангел. — Едни вземи за сеното, други дай наряд и нека парите да отидат за хака.

— Та за това дойдох — рече брат му и веднага се надигна да си върви. — То добре стана, че сам реши въпроса, защото жената...

— Не ми приказвай за нея! — пак го прекъсна Арангел.

— А ти какво? — подкачи го брат му от прага. — Няма довека да седиш сам! Ако си намислил да се жениш, казвай навреме, та и аз със време да вдигна друга плевня.

— Няма да се женя!

Брат му само повдигна рамене и си тръгна нито доволен, нито разочарован. С овцете бе свършено, ала оставаше плевнята! И плевнята, и двете ниви край гората, и ливадата досам училищния двор, която лекомисленият Арангел бе предоставил за игрище на децата. Жена му не го оставяше на спокойствие заради тях и все го подтикваше да измисли нещо. В края на краищата бащиният му имот не биваше да се разпилява от лудост по една никаквица...

Подир Никулден падна първият сняг и снежната постеля не се вдигна до края на зимата. Край Гьолечица зачестиха товарните камиони. Едни откарваха минни подпори, други товареха трупи за дъскорезницата, трети извозваха дърва за огрев. Арангел можеше често да отскача до селото, ала нито празниците го блазнаха, нито го тревожеха местните политически сплетни. Отчиташе се в лесничейството веднъж на месеца и в същия ден получавахе и заплата си. Понякога лесничейт идваше да го навести с шейната. Той му донасяше и хляб, и други хранителни продукти и от него Арангел научаваше по някоя оскъдна новина. Единствен между всички посетители в Гьолечица лесничейт дръзваше да го заговори за Гюргена.

— Иван Гулията май скоро ще става горски работник! — подзе той веднъж, ден-два подир новата година. — Взеха кръчмата на баща му и я превърнаха в Хоремаг...

— В какво? — запита недоумяващият Арангел.

— В Хоремаг, или в общинско питейно заведение. Сега старият ходи като муха без глава и все дрънка, все бръмчи, та наистина може и без глава да остане! Зер малко ли поеше немците...

От тоя ден Арангел все по-често надаваше ухо към приказките на товарачите и секачите. В селото вече пристъпвали към изграждането на кооперативна овцевъдна ферма и за членове основатели се тъкмели самите общинари и всички общински служители. Подир фермата щели да основат и кооперативно полевъдно стопанство.

— Ще запишат и тебе, Арангеле — каза му един от товарачите.

— Ще те запишат, щом си на заплата — додаде друг, — и вече няма да видиш нивичките си...

Не му трябваша тия ниви! Той ги бе намразил още от дните, когато родителите на Гюргена бяха отказали да му дадат щерка си за жена, отпращайки стария му кръстник с насмешливи забележки за делбата между двамата братя. Сам би ги дал при първо поискване.

След залиясията с товарачите през дневните часове настъпиха дълги самотни нощи, светли дори в безлуние поради белотата на снега и ясни почти като бял ден, когато пълният месец светеше над върхарите и снопове лъчи се провираха през отрупаните със сняг клони, за да чертаят светли кръгове в дебелия снежна постеля. Арангел беше привикнал със самотата и тя не му тежеше. Беше

свикнал и с мъката си, но тя продължаваше да гложди неспокойното му сърце и през часовете, отредени от самата природа за успокоителен сън. Спеше неспокойно, на пресекулки, събуждан от неприятни сънища или от болките в стомаха. Често се стряскаше, дочул насън нейния вик за помощ. Тогава сдаваше, наклаждаше огън в огнището и вече не лягаше до зори. Тъй живо си представяше брачната стая на Гюргена в нейния бащин дом с едрото, разгърдено тяло на Иван Гулията в леглото, че просто виждаше как е прихлупил глава връз възглавката, как похърква с полуотворена уста, усмихвайки се и насън някак глуповато, и как тъмнее дълбокият белег, врязан в челото му от подковата на недоволната кобила. И все му се струваше, че Гюргена не спи в тоя миг, че и тя като него се взира с изцъклени очи в тавана, потънала в спомени за минали дни и в мисли по онова, което би могло да бъде.

— Нещастната Гюргена! — прошъпваше той в мъката си.

За него нямаше никакво съмнение, че тя е по-нещастна, бидейки принудена да дели легло с противен мъж, докато той бе запазил свободата си и можеше да стане посред нощ, да излезете лопата навън и да рине сняг до премаляване или да тръгне по шосето с пушка в ръка и да дебне вълци по дирите им в снега. Понякога виждаше тъмните им сенки да прелитат край ниските хвойнови храсти и вдигаше пушката, ала не стреляше — хищниците вървяха в глутници към края на февруари, когато започваше краткият им любовен период. Защо да стреля и с гърмежа да осуети това природно тайнство?!

През март, когато почнаха да се топят снеговете, непредпазлив делач се изпусна пред него и Арангел разбра, че Гюргена е бременна. Вестта го потресе. Неизбежното най-сетне бе станало! Хиляди пъти бе премислял тази възможност и уж се бе подготвил да посрещне новината, но сега изведнъж му се стори, че с Гюргена се е случило нещо съвсем противоестественно. Остави делача при трупите край Гьолечйца и пак тръгна напосоки в снега към Прекорека. Далече над Овнарско видя орел да каца връз самотен бор. В миг се прицели и го простреля. Опомни се едва след гърмежа. Със свито сърце се запровира между гъстите клони и скоро стигна до простреляния великан. Орелът агонизираше. Бе паднал в снега с разперени крила, дълги повече от два метра, очите му гледаха право в неговите, якият му клон бе разтворен и езикът зловещо съскаше.

— Защо го убих! — простена Арангел.

За да скъси агонията на столетника, той гръмна още няколко пъти почти от упор в него и след всеки изстрел мощните крила се надигнаха и пак се отпускаха безпомощно в снега. Едва след четвъртия куршум орелът заби човка в снега и вече не помръдна. Из клюна му бликна топла кръв и пара се вдигна от нея. Арангел извърна глава. Искеше да се махне, но рязка болка го жегна в стомаха и го накара да приседне в твърдия сняг. От мъка и от болка очите му се навлажниха. Изтри ги с опакото на премръзналата си ръка и когато вдигна глава, видя друг орел да кръжи високо в синевата. Сега друга болка присви сърцето на Арангел.

„Орлицата ще е!“ — помисли той и пак се загледа в убития орел.

Нито бе имал право да стреля по тая рядка птица, покровителствувана от законите, нито можеше да се възползува от ловния трофей. Тогава защо бе убил орела? Нещо в подсъзнанието му казваше, че той всъщност бе искал да убие Иван Гулията, стреляйки по орела, и мисълта го накара да потръпне, защото в миг разбра, че някои неща са невъзвратими като самата смърт. Насилствената смърт на кръчмарския син щеше завинаги да издигне ледена стена между него и Гюргена. Тя вече нямаше да бъде негова в мислите си, пък и той нямаше да си спомня с умиление за някогашното девойче от Преслапа. Сянката на мъртвия щеше неотклонно да преследва и двамата. Тогава? Лесничеят бе прав: който таи мъст, сам посипва раните си със сол и те никога няма да заздравеят...

Арангел се завърна в горския дом без трупа на убития орел, но със силното желание да зърне Гюргена, макар и отдалече. Бяха изминали почти десет месеца откак не се бяха виждали! Десет дълги месеца... Сам остана поразен, понеже бе живял непрекъснато с нея в мислите си, приповтаряйки безброй пъти всяка нейна дума от първия до последния ден. Дошло тъй внезапно, желанието му да я види просто го хвърляше в треска. Той едва дочака утрото, метна се на първия трупчийски камион и пристигна в селото. Не се бави дълго в лесничейството. Излезе, поразтъпчи се из мегдана, отиде за продукти в кооперативния магазин и на минаване дори хвърли поглед към странната нова фирма на бившата кръчма. Хората го бяха позабравили, виждайки го тъй нарядко, и сега не един и не двама го спираха, за да разменят по някоя дума с него. Разговорите го отегчаваха, но той не се

сърдеше. Отговаряше разсеяно и все се озърташе на всички страни, ала никъде не видя Гюргена. На края се пресрами и нарочно застана да чака празен камион близо до нейния дом, дори попоглеждаше нататък, към замрежените прозорци и затворената външна порта, ала напразно. В Гьолечица се прибра с чувството, че се връща от погребение.

Желанието да я види не го остави. Секачите и извозвачите скоро разбраха, че с Арангел става някаква дълбока промяна. Той се бръснеше почти всяка заран, пред жилището му винаги съхнеше някоя прана риза, а гумените цървули беше заменил с подковани туристически обуца. И през ден, през два отскачаше до селото. „От пролетта ще е!“ — мислеха горските работници и вече не се бояха да го задяват, а той грижливо обясняваше на всекиго защо се отлъчва тъй често от горския дом. Веднъж отивал за заплатата, друг път за нов кочан, трети път за продукти, а ето, че бил забравил да уреди членския си внос в дружбата и пак трябвало да се качи на първия камион... Хитруваше като дете и пламваше при мисълта, че някой може да се досети какво го влече нататък. Всеки път отиваше с чувството, че ще я види, и все оставаше излъган. Отслабна и очите му добиха нов, особен блясък.

Най-сетне я видя! Беше на Връбница, към края на април. На прежния ден Арангел бе възлязъл до клековете на Прекорека и там бе намерил малък храст от див люляк, цъфнал сред снеговете. Местните хора го наричаха „вълча жила“ и тъкмо това название бе събудило любопитството на лесничея. В предобеда на Връбница Арангел пристигна с храста в дома на своя началник. Клоните бяха жилести, огъваха се и не се чупеха. Двамата го посадиха в градинката, макар да знаеха, че и най-жилавият храст не се прихваща по време на цъфтежа. Лесничеят искаше да задържи своя служител на обед, но Арангел отклони поканата и тръгна безцелно към площада, решил да се върне пешком до Гьолечица. От площада свърна към една странична уличка, за да не мине край къщата на Гулийови. Тази уличка водеше към черквата и близките гробища. Беше почти пуста в тоя час. И както вървеше, насреща се зададоха две жени. Навярно отиваха към гробищата, защото и двете носеха подноси, покрити с бели кърпи. Най-напред трепна по-младата. Трепна, поспря се за миг и сякаш се олюля, но пак тръгна редом с другата. Едва тогава Арангел я позна. Позна и зълвата на Гюргена, жената на по-стария син на кръчмаря.

Дъхът му замря, влага изби и по ръцете, и по тялото му и да би могъл, той би се върнал назад. Никога не бе мислил дали да се спре при срещата им, дали да ѝ продума и какво да ѝ каже. Сега бе твърде късно, за да мисли. Вървеше нататък с подкосени крака, вираше се ту в тялото ѝ, наедряло от бременността, ту в лицето ѝ, тъй различно от онова, което бе познавал и милвал, и целувал, И когато стигна на няколко разкрача от двете жени, Гюргена вдигна за миг очи към него, спря на място и смилено наведе глава. Поспря и другата жена, смутена като нея. От сведената глава на Гюргена и от цялата ѝ фигура лъхаше такова дълбоко примирение, че Арангел едва преглъщаше от мъка. Тя бе спряла, за да го почете на разминаване, и изчакваше с наведена глава той пръв да отмине надолу!

— Добър ден! — смутолеви Арангел, когато се изравни с тях.

— Дал добро! — отвърна зълвата.

Гюргена вдигна очи към него само за миг, без да продума и без да крие сълзите си, а той тръгна вдървено надолу и отмина като чужд човек. И това бе всичко!

Когато се добра до Гьолечица, Арангел дълго стоя пред прага на горския, дом, гдето тя бе раздрала пазвата си, преди да се хвърли разридана в отъпканата трева. Почти седем месеца бяха изминали от тоя злостен ден и той за лишен път се питаше как би постъпил, ако Гюргена го бе сварила в жилището му. Понякога му се струваше, че би побягнал с нея към Прекорека и отвъд, към Рилския манастир, гдето никой не ги познаваше. Нали тъкмо с тая надежда бе избягала Гюргена от дома на жениха? Друг път се впускаше в размисъл. Любов, нравственост и чувство за дълг се преплитаха в клетата му глава като три яки върви и тъй се заплитаха, че само ножът би могъл да разреже възела. А ножът, той добре знаеше това, означаваше смъртта на един от двамата. Или Иван Гулията трябваше да умре, или той самият...

Уви, сега бе твърде късно. Гюргена бе бременна и детето щеше по неволя да я свърже още по-яко с натрапения ѝ съпруг. Как инак да си обясни мигновения ѝ поглед, тъй кротък и пълен със сълзи? Ням, прощален поглед, по-ясен от всички думи!

Отново се занизаха тежки, непоносими дни за Арангел. Той се хвърли с жар в работата и нито жалеше сили, нито знаеше умора, готов да помогне и на товарачите, и на извозвачите, занемарил и себе си, и тъй спретнатото доскоро жилище. И вече не отскачаше до селото, нито

разпитваше горските работници за едно-друго. Така измина тази първа седмица. На връх Великден лесничеят дойде с бричката при него, понесъл и червени яйца, и козунак, и печено месо. Беше необичайно тих и замислен. Обядваха на открито, върху платнище връз тревата.

— Знаеш ли — подзе той на края, — че вчера Гюргена родила мъртво дете? Момче било, седмаче... А оня див храст, дето го посадихме в двора, май ще се прихване! Ще се прихване въпреки всичко, напук на цялата ботаника и на всички сродни науки. Ето защо човек никога не трябва да губи надежда...

— Да, човек никога не трябва да губи надежда! — машинално повтори Арангел, усетил как бие кръвта в слепоочията му.

VII

Арангел се усмихва при спомена за този нов светъл лъч на надежда. Всичко е отминало тъй отдавна и Гюргена не се бе върнала при него след сполетялото я нещастие. В онези дни той дори не знаеше, че тя не е в селото. Седеше в горския дом от сутрин до вечер и все поглеждаше към пътя, очаквайки да чуе тихите ѝ стъпки или да зърне аления ѝ бръчник иззад завоя. Секачите го притесняваха, а делачите отпращаше нагоре, към поляните пред Овнарско. Искаше да бъде сам и сам да я посрещне. Времето бе омекнало, снеговете бързо се топяха по високите върхове и те двамата щяха лесно да превалят билото и да слязат в Рилския манастир. Там щеше да се намери работа и за него, и за нея...

Тъй измина цяла седмица. Гергьовден дойде и отмина, а Гюргена не идваше. Беше си вгълпил, че тя ще дойде тъкмо на Гергьовден, та заедно да отпразнуват именния ѝ ден! И когато празникът отмина, той реши, че тя трябва да е болна. Родилките в селото прохождаха още на третия ден и сами се справяха с детето и къщната работа. Но дали бе така и с ония, които раждаха преждевременно? Той не знаеше и нито имаше кого да пита, нито искаше да издаде мислите си пред чужд човек. Затова седеше и чакаше. На десетия ден не издържа и тръгна пеша към селото, защото камиони почти не идваха по това време в Гьолечица. Отиде и се върна, без да я види или да научи нещо за нея.

От това страшно неведение го бе извадила Елена. Тя беше почти връстница на Велика, втората от двете по-големи сестри на Гюргена, нейна съседка и близка приятелка. Буйна още като момиче и с весел нрав, Елена не можеше да мине за хубава, но не беше и грозна и само уродливият ѝ брат ѝ пречеше да се омъжи. За нея разправяха, че се е любила с подофицерите от щаба на войската през време на войната, може би с надеждата, че като не познават брат ѝ, някой все би могъл да я вземе и да я отведе в родния си край. Този неин брат говореше трудно, с мъчително гъгнене, беше останал ерген и още от малък ходеше с овцете от ранна пролет до късна есен.

Елена дойде неканена в Гьолечица. Тя просто блъсна вратата и влезе усмихната при него, сякаш бе забравила нещо в жилището му на прежния ден. Не тъй постъпваха невестите и особено момите в селото. Сама жена не би влязла в дома на чужд мъж! Но Елена се държеше някак свойски, весело се разбъбри, подкачи го и за немитите съдове, и за неоправеното легло, дори се ужаси от отдавна неизмитите дъски на пода и изведнъж рече, че му носи новини от Гюргена. Той настръхна, а тя приседна на столчето пред масичката. И не спря да говори. Минавала насам, за да отнесе храна на брат си, който се бил залежал с овцете в кошарата под Надарица, та рекла да се отбие и при него. Едва тогава Арангел видя торбата до краката ѝ, обути в копринени чорапи и плоски градски обувки.

— Гюргена е на бани в Кюстендил — подзе тя. — Иван я отведе още на третия ден и си е при нея... С такси я отведе до Самоков, зер у Гулийови пари, колкото щеш, макар да им взеха кръчмата. Имат си хората, но за тях си! — И Елена свали шамията, уж да оправи косите си. — Но защо ли ти разправам тия работи?!

— Разправай! — подкани я Арангел.

— Не ѝ е толкова до бани и Иван комай насила я качил в таксито. Тъй ми рече Велика: надумали го да я махне от селото!

— Защо?

— Да не вземе пак да дотърчи при тебе...

Ако беше по-прозорлив, Арангел щеше да забележи колко изпитателно го гледа Елена и може би щеше да се досети, че тя не е дошла при него само по свой почин. Но тогава беше твърде смутен, за да обръща внимание на такива подробности. Слушаше я, посивял от мъка, и само сумтеше и мълчеше.

— Виждам, че още държиш на нея! — подкачи го Елена.

— Тя си има мъж — уклончиво отговори Арангел.

— А ти няма ли да се жениш? Време ти е, пък и служба си имаш, и никакъв кусур си нямаш... Не идва ли някоя тук, при тебе?

— Жена не е влизала тук! — някак против волята си рече Арангел. Ти си първата...

— Така ли? Тогава ще повторя и потрета! — И тя се засмя. — Или не ме искаш? Искаш ме, искаш ме и не заради мене, а за ония в Кюстендил... Пак ще дофтам, щом дойде друга картичка от Гюргена! Нека ти позамирише малко на жена, та белким...

Тя не се доизказа. Грабна торбата и си отиде. Отиде си, както бе дошла — неочаквано, без друга дума, все тъй весела, засмяна и насмешлива. И с думите си вля нова горчилка в душата на Арангел. Сега той знаеше, че ненапразно бе очаквал Гюргена през тези дни, но разбираше, че и Иван Гулията се бе привързал към жена си, може би тъкмо понеже тя бе толкова различна от другите жени, които бе познавал. И в непорочността си Арангел се досещаше с каква наслада кръчмарският син се е заел да развърта собствена жена. Нима внезапното заминаване за Кюстендил не бе само един благовиден повод да се отърве от опекунството на нейните родители и там, в чуждата за нея градска среда, да я превъзпита по свой вкус чрез чести намеци от негова страна и с примера на по-изтънчените градски жени пред очите ѝ? Един бог знае какви вонливи приказки ще има да слуша Гюргена от голите жени, надошли от всички градове на страната да лекуват безплодието си в прочутите минерални бани! „Не селска мома е за него!“ — бе изхлипала Гюргена пред прага на горския му дом още на третия ден подир сватбата си. Сега Иван Гулията щеше да направи от нея това, което тя не искаше да бъде!

Противна, отвратителна мисъл, която хвърляше Арангел в погнуса и отчаяние. Сам не знаеше дали изпитва ревност или се поддава на някакво диво, животинско озлобление към кръчмарския син и към самия ред на нещата, който позволяваше на Иван Гулията да прегазва като с валяк и волята, и чувствата на една невинна селска девойка и като пръска пари наоколо, безнаказано да опошлява чистотата на нейната душа. Бракът му с Гюргена бе по-скоро една прищявка, но тя просто убиваше и нея, и Арангел.

През следващите седмици Елена зачести с посещенията си в Гьолечица, макар нарядко да носеше новини на Арангел. Тя дори свикна да оставя торбата с храна за брат си в горския дом и овчарят я прибираще на минаване с овцете, обикновено привечер, а понякога и в ранно утро, преди да изкара шилетата от заградката. От гъгнивите му приказки и глупави подхилвания Арангел разбра, че Елена би била доволна да свърже живота си с него и колкото и неприемлива да беше тази мисъл, той започна да я наблюдава по-внимателно. Държанието ѝ се беше променило след първите няколко свиждания. Тя вече не го закачаше за Гюргена и с нищо не го предизвикваше, но Арангел долавяше желанието ѝ да му се хареса. Това пролича съвсем ясно,

когато му донесе вестта за намерението на Иван Гулията да преседи с Гюргена втори месец в Кюстендил, а подир това двамата да отидат за още толкова седмици в Банкя край София и дори да отскочат до Варна към края на лятото. Арангел не можа да скрие мъката си, понеже виждаше друг смисъл в това протакане. Мисълта му като че ли се предаде на Елена и тя пламна.

— Толкова ли държиш на нея? — запита го с огорчение. — И те е страх да не се върне бременна, нали?

— То си е тяхна работа! — смутолеви Арангел.

— И аз бих искала някой така да ме тачи...

Тези прости слова на лекомислената Елена му подсказаха колко дълбоко е стаено чувството на завист дори у безразсъдната в любовта си жена към друга нейна посестрима, трайно и искрено обикната от някой мъж. Елена бе пропиляла първите чисти пориви на любовта с някогашните подофицери и навярно осъзнаваше загубата си едва сега чрез допира си с Арангел. Доскоро готова да го осмива, той вече израстваше в очите ѝ именно поради силната си привързаност към Гюргена. И завистта на Елена бързо прерастваше в самосъжаление.

Пак бяха настанали дни на коситба и Арангел почти бездействуваше в Гьолечица. Горските работници денуваха и нощуваха в ливадите по Лакатица. Сега Елена влизаше незабелязана от никого в горския дом. И един ден, когато Арангел бе отишъл да оглежда едно старо сечище и да види дали има достатъчно боринисти пънове за терпентинената фабрика във Велинград, тя влезе в незаклученото му жилище, помая се малко и изведнъж реши да измие дъските на пода. Арангел я завари боса, със запретнати поли и голи ръце. На немия му въпрос тя отвърна с усмивка. Той се навъси.

— Жал ми е за тебе — рече му тя и продължи да търка дъските.

Арангел застана навън, на разкрач от прага, и мълком я наблюдаваше. Тя беше пълничка, с малко понадебелели прасци на краката, но с още тънки глезени за яките заоблени бедра, които се провиждаха изпод запретнатия сукман, докато тя кривеше снага насамнатам, жулейки дъските с яките си ръце. От усърдието ѝ лъхаше доброта, но не тя грабна очите му, а женствеността на привидно грубото ѝ тяло. В миг я пожела и на следния миг вече бе намразил себе си. Отдръпна се смутен и запали цигара. Елена скоро се показа на вратата с леген и мокър парцал в зачервените си ръце.

— Свърших! — подзе тя с усмивка. — А сега да ми полееш, та да се измия. И да не влизаш, дорде не изсъхнат дъските!

Докато ѝ поливаше с лейката, Арангел се стараеше да не гледа голата ѝ шия и не винаги насочваше струята в ръцете ѝ, а тя го мъмреше на присмех, шегуваше се с непохватността му, нарочно го поопръскваше и всячески се стараеше да му покаже колко щастлива се чувствува. Неприкрита радост излъчваше и лицето ѝ, зачервено от студената вода и грубата кърпа, с която се бе изтрила. Навярно си бе представяла, че е негова невеста и шъта в общото им жилище.

— Доволен ли си? — запита го тя на края с грейнали очи.

— За дъските да, но за другото не! — сухо отвърна Арангел. — И вече не искам да идваш тук!

Тя се стъписа пред грубите му думи, тъй се стресна и отдръпна назад, сякаш бе замахнал да я удари. Очите ѝ го гледаха със студен блясък, лицето ѝ се изопна и удължи. Приличаше на зла, настръхнала котка. Арангел извърна глава.

— Не ме харесваш заради оная!

Думите ѝ го жегнаха, ала той не продума.

— Няма ерген в селото да не ме задиря!

Гласът ѝ трептеше от мъка и накърнена гордост. Арангел бе готов да се смили над нея, но в паметта му в миг изплува образът на младата майка от Винци, седнала смутена на ръба на леглото, което той бе опразнил като оживен подир краткото им недоразумение. Припомни си и случилото се през следващата вечер, а също и ония други вечери, когато той, вече далече от нея, си бе задавал въпроса, как тя ще погледне мъжа си в очите, ако той все пак се завърне от немски плен. Арангел нито го бе виждал, нито имаше представа как изглежда, но ако съдбата си наумеше да ги срещне някой ден? Онзи с пълно право би могъл да го нарече подлец!

— Слушай, Елено — кротко подзе той, — аз няма да се женя, но ти все ще се омъжиш или тая зима, или другата...

— Може и да е по-скоро, отколкото си мислиш! — троснато го прекъсна тя.

— Ще се омъжиш някой ден и навярно ще вземеш момък от селото.

— Е?!

— Който и да е той, аз винаги ще мога да го гледам право в очите... А сега да си вървиш и вече да не идваш тук!

Тя го изгледа някак смутено, но не и сърдито. Присви рамене и тръгна замислена към шосето, а Арангел я отпрати с облекчение. Сега вече той знаеше как би трябвало да постъпи и с гладната жена във Винци, по пътя към Скопие. И с всяка друга жена, докато Гюргена е в сърцето му. Защото любовта сама кове своите закони.

Тревата край горския дом бе изпъстрена с билки и диви цветя. Белееха се и цветчетата на горските ягоди, близките шипкови храсти се бяха раззеленили, напъпили бяха и боровете. И докато седеше на пейката пред прага, все още в мисли по Елена, Арангел се заслушваше в гугукането на гълъбите, гледаше как прелитат пойните птички от един клон на друг, наблюдаваше и чудния зигзагообразен полет на три шарени пеперуди, които се гонеха из въздуха все на педя от първата, въпреки резките ѝ криволичения, и неусетно се поддаде на чувството, че всичко около него кипи от прилив на жизнени сили, едрее и набъбва през краткото рилско лято, за да даде плод преди първите есенни слани. С каква мъдрост природата бе подредила живота на всяка одушевена и неодушевена твар в просторния си двор! И нали пак тя насочваше и действията на хората? Беше отредила на жените да продължават човешкия род и затова ги бе направила по-дръзки от мъжете, които бяха склонни да съзират наглост и дори безсрамие в едва потуления матерински инстинкт на всяка по-млада жена. Така бе погледнал и той на дребните умилквания на Елена. За себе си тя бе права, но не и за него. Защото в живота имаше и нещо друго. Съществуваше любовта, която отличава хората от животните и онези птици, подтиквани от чуден инстинкт да образуват верни брачни двойки. Любовта е и висш дар, и върховен закон. Тя отминава побезчувствените, други пък сами я потъпкват чрез безверието си, дошло подир първите по-силни, ала измамни увлечения, и само малцина остават докрай верни на осенилото ги чувство, което се превръща в смисъл и цел на живота им. Арангел отколе бе разбрал, че няма друг път в живота, и бе готов да носи своя кръст. Рано или късно Гюргена щеше да дойде при него, за да бъде негова, и това бъдно щастие щеше да изкупи всички сегашни и минали страдания, всички безсънни нощи и горчиви мисли, които превръщаха дори светлите дневни часове в

непоносим кошмар. И той искаше да дочака тоя ден с чисти помисли и неопетнена душа.

Лятото отмина като избуял пламък на клада и само жаравата остана да напомня за него през пърдите, все още топли, есенни дни. Бе време да се вадят картофите, хората бяха в полето, селото бе почти пусто. И в един от тези дни, на излизане от лесничейството, Арангел зърна Иван Гулията. Отдалече го видя да се клатушка из мегдана с нехайно пъхнати ръце в джобовите на градските си панталони и с тъй обгоряла от слънцето лице, че дори плешивата му глава блестеше в светлия ден като моравочервена гулия. Арангел кривна по една странична уличка, за да избегне срещата, и неволно се заозърта за Гюргена. Вместо нея на завоя при чешмата срещна Елена. Поспря, за да спре и тя.

— Сърдиш ли ми се, Еленко? — кротко подзе той. — Вече не виждам брат ти край Гьолечица.

— И да го видиш, и да го не видиш, от него няма да разбереш сърдя ли се, защото и аз самата не зная — отекна тя с привично добродушие. — Пък и егрекът го вдигнаха на друго място... А пазиш ли чисти дъските, или чакаш някоя да дойде и да ги измие?

— Никого не чакам, Еленко.

— И няма да дочакаш, макар ония да си дойдоха още преди две недели: той в градски костюм, тя в тънка рокля! Горещо било във Варна, казваше ми Велика, та Иван я придумал да хвърли селския сукман. В рокля си дошла, ала още на вечерта навлякла бръчника...

— Ти всичко знаеш! — подкачи я Арангел, за да прикрие смущението си.

— И това знам, че тя няма да ти измие дъските! Тъй ми рече Велика: скоро щяла пак да издуе корем, а то под бръчника май по не личи, та може и затова да е хвърлила роклята. Но ти какво се разбърза изведнъж?

Арангел кимна и отмина. И наистина се разбърза, та час по-скоро да излезе от селото и да се прибере в Гьолечица. Имаше нещо церително в самотата и в самата тишина край малкия горски дом. И в дребните ежедневни домакински грижи. Беше се приучил да се съсредоточава във всяко действие при почистването на жилището или приготвянето на простите ястия, с които се хранеше. И най-малкият предмет имаше свое определено място, и най-дребният жест

бе обмислен. Така и работата му спореше, и мислите му не отскачаха в нежелана насока. От придирчивостта към дреболиите се раждаше образцов ред и веднъж установен, той трябваше да бъде поддържан ежедневно и ежечасно, а самите усилия се превръщаха от тежест в удоволствие. Минало бе времето, когато той седеше с часове пред прозореца, помръкнал от тежки мисли, които човъркаха мозъка му като със свредел и караха челото му да се пръска от напрежение. За да не подлудее, тогава той изкачаше навън и се втурваше през снега към Прекорека. Сега нямаше сняг, пък и мислите му не бяха тъй черни, понеже отдавна се бе подготвил да чуе жестоката вест. А предупрежденият е силен за двама!

Есента дойде тиха и тъжна с ранния септемврийски сняг по високите върхове и с първите октомврийски слани в долината. Пак настанаха оживени дни край Гьолечица. Понякога и лесничеят идваше в делниците да наблюдава извозването на трупите и подбирането на минните подпори, тъй нужни за доскоро занемарените държавни мини. И в един от тия дни ведно с лесничея при Арангел дойдоха двамина млади хора от общината. Поискаха му да даде нивите си, тъй като от първия ден на новата година малката скотовъдна ферма щяла да прерасне в кооперативно стопанство — първото в долината на Черни Искър. И го подканиха да стане член основател.

— Само две нивички имам. На изежбина са, досам гората — подзе Арангел. — И двете ги давам, но те за нищо не стават...

— Ще свършат работа! — рече един от общинарите.

— Пък аз ще ви кажа на кого да ги дадете — видимо доволен се обади лесничеят и се усмихна под мустак.

Тогава Арангел не бе обърнал внимание на тези негови думи, но няколко седмици по-късно, когато отиде в лесничейството, за да си получи заплатата и да оправи спора на неколцина горски работници около изсечените от тях кубици, той с изненада научи, че едната му нива се бе паднала на брат му, а другата — на Иван Гулията. Първият кооперативен блок започваше от крайните къщни дворове и обхващаше най-добрите ниви, които бяха и най-често наторяваните именно поради близостта си до селото. В блока бяха попаднали и голямата нива на брат му, и всички ниви на стария кръчмар. Те двамата, както и другите засегнати стопани, които отказаха да членуват в кооперативното стопанство, бяха получили в замяна по-отдалечени

орници и ливади. И ето, че сега брат му щеше да работи едната нива на Арангел, от която тъй нахално се бе отървал при делбата! А другата се бе паднала на родителите на Гюргена, сякаш да им напомня някогашните им присмехулни думи, изречени пред стария кръстник на Арангел.

„Лесничеят е свършил тая работа!“ — досети се Арангел и тъжно се усмихна.

Това бе първата му усмивка от деня, когато Елена му бе съобщила новината за новата бременност на Гюргена. Горските работници край Гьолечица бяха твърде улигани в работата си и в приказки по новооснованото кооперативно стопанство, за да забележат промененото държане на своя надзирател. Той приказваше малко, само при нужда, почти странеше от тях и все ходеше замислен. Понякога го срещаха да броди из гората подир първите зимни снегове и недоумяваха защо се застоява тъй дълго пред някоя малка фиданка, превила се под тежестта на снега, а секачите към Лопушница и Овнарско се удивляваха от майчинските му грижи към недораслите смърчета и борчета, притиснати подир сечта от някой повален гигант. Арангел отупваше снега от превитите фиданки, внимателно измъкваше притиснатите младоци и ги подпираше с отсечени чаталести клони. Тъй и едните, и другите щяха по-лесно да презимуват, а през пролетта жителна мъзга щеше отново да плъзне към връхчетата им. Горските работници гледаха съсредоточеното му лице, виждаха как мокри премръзналите си ръце и повдигаха рамене.

— Защо се престараваш? — запитаха го веднъж.

— Покълнало е, за да живее! — лаконично отговори той.

Въпреки мъката си той бе възприел като свое още нероденото дете на Гюргена и искаше то да живее, за да не посърне майка му както при първия мъртъв плод. И през тия месеци той не искаше да откъсне мислите си от нейната бременност. Затова гледаше с такава нежност всяка неукрепнала фиданка, застрашена от смърт през зимата, и дори му се струваше, че като изправя и подпира младите саморасли дръвчета, той помага на Гюргена по-лесно да носи бременността си. И тези грижи за дръвчетата му донасяха утеха в нещастieto. Колкото и да страдеше Гюргена от мисълта, че в утробата си носи плод от противен, необичан съпруг, Арангел разбираше, че появата на детето ще издигне още една трайна преграда между нея и него. Съзнаваше

това, но искаше детето да живее и пак продължаваше да се надява. Защото любовта сама подхранва надеждата.

На връщане от лесничейството в един дъжделив мартенски ден, когато Арангел прекосяваше разкаляна улица, за да излезе на шосето, към него изприпка поруменяло момиче. Беше същото, което го бе споходило в Гьолечица преди време по поръка на Гюргена. Някакво радостно предчувствие го обзе при спомена.

— Чичо Арангеле — започна момиченцето, — от вчера каква Гюргена си има бебе. Тази заран бях при нея и го видях.

Арангел не знаеше какво да каже и само помилва момичето по косите.

— Каза ми, че е искала да го кръсти на твоето име, но то не е момче, а момиченце...

„Момиче! Една малка дъщеричка... И може би някой ден тя щеше да заприлича на Гюргена! Едно малко мургаво девойче с тъмни очи, взели блясъка на среднощните звезди...“

— Защо мълчиш? — сепна го гласът на момичето. — Толкова ли ти е криво, че не е момче?

— Никак! Даже се радвам — окопити се Арангел. — А ти как се казваш?

— Веселка.

— Нека и нейното име да бъде Веселка! Тъй кажи на Гюргена от мене. Още сега, веднага.

Доволна, Веселка изприпка нататък, а Арангел дълго стоя наред улицата в дъждеца, слисан и печален.

VIII

Арангел е станал призори, за да разтреби и подреди коптора. Вратата е разтворена, прозорецът също и слънчевите лъчи свободно проникват в жилището му. Усилието го е изморило и сега той седи на пейката пред прага. До него е Васко. Момчето вече се чувства сътрудник на своя по-възрастен приятел иманяр и двамата за лишен път разглеждат малък неправилен къс хартия с нечетлив текст, изписан с молив, и два кръга под тях, свързани с точки. Това е третинката от плана на нещастния Истилян.

— Но ти си бил горски в Гьолечица и трябва да се сетиш къде е тази поляна! — сърдито казва момчето. — И карта ти донесох, и исках да ти доведе и моя приятел...

— Друг път! — казва Арангел. — Днес е понеделник и аз чакам един човек...

Васко стиска устни, за да не каже нещо неуместно. Момчето наистина недоумява пред упоритите хитрувания на Арангел и дори се чувства малко докачено, понеже знае, че иманярът не очаква какъв да е човек, а жена. Тази жена е селянка от Искровец и стъпва някак гордо. Тя идва само в понеделничните дни.

— Моят приятел от днес е в отпуск и е в отпуск до Петровден. Кога ще тръгнем? — пита Васко.

— Още съм слаб в краката от дългото лежане.

— Нека да го доведе довечера, късно довечера — упорствува Васко, — след като замине последният рейс!

— Какъв рейс? — И Арангел строго го поглежда право в очите.

— Знам кого чакаш! — пресрамва се Васко. — Тя няма да дойде... Сега мъжете косят, а жените пластят сеното. Толкова работа имат, че и в селото не ги пускат, а камо ли в града! Затова ти казвам, че няма да дойде...

Арангел въздиша. Хлапакът знае неговата тайна. Навярно знае и колко отдавна не бе идвала Гюргена. И си мисли, че тя няма да дойде!

— Остави ме сега! — мърмори Арангел. — Ето ти пари за още едно бурканче мед.

— Помага ли?

— Помага. Вече нямам болки... Но да го донесеш късно довечера, когато да залязва слънцето!

— Добре де, добре! — И Васко се усмихна. — Аз пак ти казвам, че тя няма да дойде.

Арангел го изпраща с поглед, сетне затваря очи и отпуска тяло върху пейката, но в ушите му още отекват последните думи на момчето. Имало е и дни, и седмици в ония години, когато и той бе допускарал, че тя никога няма да дойде. Но Гюргена бе дошла! Дошла бе веднъж и сетне не можеше да не идва. Идваше и в Искровец, идваше и после, когато той се бе преместил в градското лесничейство, идваше и след това, когато напусна службата си, за да бъде свободен от сутрин до вечер в тия понеделнични дни. Тя не можеше да не идва и занапред, защото милувките му бяха като комка за нея. Винаги бе знаел това! Долавяше го по хиляди дребни неща и беше доволен.

... Тя бе дошла сама, без той да я кани. Беше към средата на февруари, когато я срещна в една слънчева заран с детето в ръце. Не бяха се виждали от дните на първата ѝ бременност и се спряха смутени един срещу друг. Гледаха се и не знаеха какво да си кажат. Тя отви лицето на детето.

— Ето го! — рече му, сетне се намръщи и някак недоволно добави: — На него прилича... Същата глава, пък и брадичката, и неговите стиснати устни.

— Още ли го кърмиш? — запита Арангел.

— Не. Завчера го отбих. Тогава навърши единайсет месеца...

Тя се оглеждаше неспокойно, докато разговаряха сред улицата. Вече бе научила, че той се е преместил в селото от първия ден на годината и сега бе отговорник на лесничейския склад за хранителни и други продукти. Живееше сам в една стаичка до самия склад, беше привикнал със самотата още от дните в Гьолечица и не общуваше много с хората. Затова не знаеше, че Иван се е пропил.

Смълчаха се пред тези първи думи и се гледаха някак изпитателно. Тя се взираше в измъченото му лице и се опитваше да се усмихне, но очите ѝ бързо овлажняха, а той се силеше да познае някогашното девойче в чертите на сегашната Гюргена, тъй омекотени от майчинството. Усетила сълзите си, тя тръсна глава.

— Като да ни беше проклел някой, Арангеле! — рече му — И мене, пък и тебе.

Той мълчеше. Бе свел поглед към спящото детенце и се мъчеше да си припомни образа на Иван Гулията. Не беше го виждал отблизо вече трета година.

— Тежи ми, Арангеле, още ми тежи — все тъй тихо продължи Гюргена. — Покрай него намразих и детето си! Вярвай, бях го намразила още преди да се роди...

— Майка си и не бива да говориш така!

— Детето е негово. Той ми е мъж само пред закона и пред хората. И ти знаеш защо...

Старица някаква минаваше наблизко и Гюргена се смълча, сетне се усети, че той бе отронил едва няколко думи.

— А ти? — запита го.

— Нищо. Седях и те чаках.

— Зная! — възкликна тя. — И ще дойда, Арангеле, още довечера ще дойда, там, в склада. Сега поне мога да излизам и да се връщам, когато си искам — и очите й стрелнаха повитото детенце.

— Не преди шест часа! — едва успя да продума той подир нея, защото тя вече ситнеше нагоре по улицата.

Беше очаквал тоя час още от деня, когато кръстникът му се бе върнал посрамен от дома на Гюргена. Тя бе дошла веднъж, подир отказа си да се омъжи за Костадин, бе дошла и втори път на третия ден от сватбата си и той винаги бе знаел, че рано или късно тя пак ще дойде при него. С тази вяра бе живял цели две години и седем месеца — най-дългите месеци и години в живота му! Но сега дори те изглеждаха да са отминали като кратък сън в сравнение с тягостните, страшно мъчителни часове до свечеряване. Никога до тоя ден не бе изпитвал такава трескава възбуда. В следобед само няколко жени на горски работници го посетиха и той се мъчеше да убива времето с писмена работа, но беше напълно неспособен да се съсредоточи — трудно намираше списъците, взимаше едни вместо други, попълваше погрешни графи, пък и самите числа сякаш не бяха устойчиви и коварно се въртяха пред очите му. И макар да бе разтребил стаичката си, непрестанно минаваше от едната врата в другата и все оставаше с чувството, че нещо не е в ред. Късно се сети да запали печката и това го хвърли в тревога, защото Гюргена не биваше да зъзне. Печката се

разгоря и той влезе успокоен в склада, но се върна за шишето и изтърча до чешмата за прясна вода, сетне взе да прибира списъците от работната си маса и пак се втурна в стаята за немитата чаша. Често поглеждаше часовника, вираше се и навън през мътния прозорец и сърцето му се свиваше от това мъчително очакване. Тогава още не знаеше, че занапред животът му ще премине все в същото безкрайно чакане.

Гюргена най-сетне бе дошла нея вечер. Дошла бе с открит поглед, без никакво стеснение или колебание, без нито сянка от онова тревожно безпокойство, което го бе обзело. Разплакала се бе още след първите си думи и той не знаеше дали тя плаче от радост или от мъка. Говореше му за живота си с Иван и го милваше през сълзи. Понякога му се усмихваше, но след първите по-силни прегръдки усмивката изчезна от лицето ѝ, секнаха и сълзите, пресуши се и мътният поток на възпоминания, а лицето ѝ се изопна и очите ѝ го гледаха втренчено, с някакъв тъмен блясък. Толкова рязка бе тая промяна, че Арангел се бе смутил и дори се бе опитал да се отдръпне от нея в последния миг. Но тя го притискаше здраво към гърдите си и му се отдаде с поразяваща целеустременост.

Арангел не можеше да се освободи от смущението си и през следващите минути, докато лежеше неподвижен до нея. Той бе искал да вложи нежност в ласките си, а тя бе отвърнала с дива, гореща страст! Навярно в нея намираще отдушник за натрапения ѝ брак с Иван. По-късно той се досети, че животът на тях двамата'бе протекъл много различно след раздялата им — за него в самота и копнеж по нея, за Гюргена в близост с един противен мъж, алчен за ласките ѝ. Този мъж бе превил волята ѝ както ездачът обездва непокорно жребче, но сега тя се бе намерила на свобода и сякаш бързаше не само да даде воля на всеки доскоро потискан нагон, но и да търси отплата за нанесеното ѝ оскръбление. И бе сторила това без никакъв срам или угризение на съвестта, като че отдавна бе жадувала за тази възможност. Дошла бе да получи онова, което по право ѝ принадлежеше!

— Кога да дойда пак? — го бе запитала тя на прощаване, преди последната целувка. — Подир ден, подир два?...

— Още утре! — бе отвърнал той, понеже му се струваше чудовищно тя да си отиде тъй бърже, преди да се наприказват или да

се нарадва на присъствието ѝ, само в състояние да го направи щастлив.

Тя бе дошла и на следния ден и при раздялата отново сама го бе запитала кога да дойде пак. Идваше през ден, през два, понякога през три, в зависимост от задълженията на Арангел и собствените си възможности — всеки път по-смела на влизане при него и по-спокойна на излизане след бурните им прегръдки. И не виждаше как расте безпокойството му със зачестилите ѝ посещения!

Тормозеше го не толкова мисълта за Иван, колкото отношението ѝ към него самия. Странно наистина, но имаше моменти, когато се чувствуваше пренебрегнат. Странното чувство го обземаше дори в разгара на ласките им. За да го успокоява, Гюргена неведнъж бе повтаряла между две дълги целувки, че кръчмарският син ѝ е мъж само пред закона и пред хората, ала тя нито веднъж не му бе казвала, че тъкмо той е истинският ѝ мъж пред бога или в сърцето ѝ! Отначало си мислеше, че това се подразбира, че би било излишно от нейна страна да облича в думи тъй ярко проявените си чувства към него. Какво повече можеше да стори една жена, отдаваща се с чувство, без никакви задръжки? Но твърде скоро това вече не го задоволяваше. Още след първите им свиждания той започна да дебне всяко нейно изказване и да търси скрит смисъл зад словата ѝ. Понякога му се струваше, че тя не говори с безразличие за Иван. Особено на прощаване, когато бързаше да си върви. Тръгваше си усмихната и навярно пак усмихната се прибираще в своя дом — нейн по право, защото принадлежеше на родителите ѝ, но нали в него живееше и натрапеният ѝ съпруг! Тя си отиваше и го оставяше зашеметен от милувки, сам в стаичката си, за да приповтаря и премисля всяка нейна дума!

Тежеше му и нещо друго, за което изпървом се срамуваше дори да мисли. Тя бе много по-опитна от него в любовта и нито се опитваше да крие ловкостта си, нито щадеше вродената му свенливост, която го хвърляше в някаква непреодолима плахост тъкмо сред най-разгорещените ѝ прегръдки. Противно му бе да я сравнява с младата жена от Винци и особено с циганката край Марица, ала съпоставката бе неизбежна поради ограничения му опит. Винаги си бе спомнял с погнуса за циганката, но едва сега разбираше колко сдържана е била тя! Може би невъздържаността на Гюргена извираше от силните ѝ чувства към него? Той искаше да повярва в това, но не успяваше и се

тровеше от мъка. Защото допускаше, че Гюргена е същата и в прегръдките на Иван. Нали тъкмо той я бе направил такава? Отчаян от това безплодно лутане на мислите му все в същия затворен кръг, Арангел неволно си припомняше нощта във Винци и младата жена, която му се бе отдала с кротко смирение и с някаква почти майчинска нежност в ласките. Как би искал и Гюргена да бъде такава — поне в началото, при първите им свиждания! Една по-голяма вгълбеност тъй би прилягала на тихия му копнеж по нея през годините на уединение в Гьолечица...

С приближаването на късната рилска пролет дните ставаха все по-дълги и Гюргена вече не можеше тъй незабелязано да идва в жилището му. Тя не разреши посещенията си, ала все по-често се случваше да дойде с детенцето в ръце. Така поне нямаше да буди подозрения в случайно срещналите я хора. Предпазливостта беше неизбежна, но и тя тежеше на Арангел. Тежеше му и присъствието на детето. Гюргена го оставяше повито в другия край на стаята и то или спеше, или си гугукаше, но понякога се разплакваше и тя бързо рипваше от леглото, за да го умири. Някакво непознато дотогава чувство на вина изпълваше Арангел, като я гледаше да милва детето със същите пръсти, с които бе милвала и него допреди минута, и дори да го целува по страните с устни, още влажни от неговите целувки. Той се мръщеше, ставаше от постелята и бързаше да запали цигара. Гюргена сякаш не долавяше притеснението му. Щом смогваше да умири разплаканото детенце, тя пак го повличаше към одъра и вършеше това с неподправена игривост, наричайки го кръстник на нейната Веселка. Сега незнайният кръстник бе станал любовник на майката!

Присъствието на детето го измъчваше повече от мисълта за Иван Гулията. Арангел нямаше угризения на съвестта и не изпитваше ревност, защото вярваше, че Гюргена не е привързана към мъжа си, който я бе взел насила за жена, изтръгвайки я от собствените му ръце. Гнетеше го безперспективността на връзката му с Гюргена. А тя като че ли бе доволна от положението. Беше се разхубавила през последните два-три месеца, винаги идваше засмяна при него и се чудеше защо тъй често го заварва замислен и посърнал. И за да го разсейва, тя удвояваше ласките си и вече лягаше дори без риза до него, присмиваше се на свенливостта му и нарочно го разголваше, а той се

криеше, притискаше се като дете в нея и ѝ казваше с детинска наивност, че тялото ѝ лъха на кора от кленово дърво. За нея нямаше нищо непозволено в любовната игра. Арангел постепенно привикваше и с голотата ѝ, и с волностите, които сама си позволяваше, и с другите прищевки, към които тъй умело го насочваше. Но в самотата подир любовното опияние той си даваше сметка, че тя го въвлеча в тънкостите на любовта, както Иван Гулията бе приучвал нея през първите им брачни месеци. И вместо наслада от пресния спомен за ласките ѝ Арангел изпитваше омерзение. Не за тялото ѝ бе мечтал той, а за самата нея. Приел би и детето ѝ като свое, стига тя да бъде само негова и завинаги да остане при него. Бяха тръгнали по път, който щеше да окаля любовта им с лепкава тиня. Трябваше някак да придума Гюргена, да стори нещо с думи или дела, да се изтръгне от пасивността, която винаги го бе държала като окован в железни вериги...

Решен да действа, Арангел зачака сгоден случай.

Поводът дойде неканен. И дойде чрез една на пръв поглед незначителна случка. В предобеда на първия неделен ден подир Гергьовден, след други горещи прегръдки, когато Арангел увещаваеше Гюргена да поседи още малко в стаичката му и да не излиза, преди да изветрее руменината от пламналото ѝ лице, тя усмихнато му довери, че те двамата с Иван били канени на обед у неговите родители и трябвало да бърза, тъй като мъжът ѝ щял да я чака или в кръчмата, или на мегдана. А на излизане добави, че няма да го навести на следния ден, понеже щяла да помага на Иван да изоре някогашната нива на Арангел досам гората и да я засади с картофи. И си отиде, без да забележи огорчението му.

Арангел се помая малко, преди да излезе. Смутила го беше вестта за възстановените добри отношения между Гюргена и родителите на нейния съпруг, взели недостойно участие в насилствената ѝ женитба, но още по-силно го смущаваше мисълта, че едва-що станала от леглото му, тя вече се чувствава готова да седне на тяхната софра редом до своя мъж. И с каква лекота му бе казала, че те двамата с Иван се готвят да изорат неговата нива! Иван Гулията ще

изоре неговата нива! Неговата дълга и тясна нивичка, която се бе сторила тъй смешно малка на нейните родители преди време...

Въпреки тия мисли той заслиза надолу по уличката, строен и спретнат в новата си униформа и с празничното чувство на мъж, току-що станал от легло с хубава, обична жена. Макар да бяха изминали три месеца от първите му прегръдки с Гюргена, това чувство бе още ново за него. То го изпълваше и го караше да гледа на хората някак отвисоко. И сега дори, докато слизаше към мегдана, той още чувствуваше по тялото си топлината на меките й пръсти, а набъбналите му устни сякаш го пареха от нейните целувки. Вървеше надолу и се усмихваше като дете, получило хубав дар.

И изведнъж пред очите му се мярна аленият бръчник на Гюргена. И самата Гюргена до Иван Гулията. Като никоя друга жена в селото, тя бе хванала мъжа си подръка, ситнеше до него и кършеше снага, за да догонва едрите му крачки, а той се бе понавел към нея и сякаш й се усмихваше, та всички наоколо да завидят на щастието му. Арангел изтръпна и вече не помръдна. Такова смирение лъхаше от леко приведената фигура на Гюргена, както чинно бе прибрала лявата си ръка и с глава едва наклонена към рамото на нейния тромав съпруг, че той я гледаше в изума, сякаш не тя, а друга, непозната жена бе станала от леглото му само преди няколко минути. Обърна се и тръгна с бавни крачки назад, за да се затвори в стаичката си.

Тази вечер Арангел заспа късно, защото не можеше да преодолее чувството си на срам и погнуса. Срамуваше се и за Гюргена, и за себе си. И погнусата му бе по-силна дори от ония моменти, когато тя скачаше гола от леглото, за да примами с няколко целувки разплаканото дете, а той се мръщеше от нетърпение и гледаше здравите й гърди, които още дъхаха на мляко. Събуди се с убеждението, че любовта им отдавна е окаляна, и за сетен път реши да сложи край на тази срамна игра. Ще й каже истината! Нека да разбере, че след тази печална среща той вече не би могъл да приеме ласките й със същата чиста радост, с която сам бе отвърщал на тях до вчерашния ден...

Тя дойде едва на третия ден. Сама бе отворила вратата и се промъкна на пръсти в стаичката му, уж да го изненада, защото го бе видяла да седи замислен на стола пред масата. С такава весела

игривост прихлупи очите му с ръце, че Арангел се почувствува неловко. Бе решил да бъде сдържан, дори сърдит.

— Какво си се замислил така? — зачурулика тя. — Човек би казал, че вече мислиш где да намериш въже, за да се обесиш!

— Няма да се беся и друго съм намислил — кротко подзе той.

— Какво? — И приклепнала на колене, с ръце опрени в неговите, тя го гледаше с чисти, засмени очи.

— Ще се женя!

Гюргена не помръдна. Само лицето ѝ помръкна, очите ѝ се присвиха и сякаш хлътнаха навътре и докато той наблюдаваше тези промени, ръцете ѝ бавно се отдръпнаха от коленете му. Арангел беше доволен — изненадата ѝ бързо бе отстъпила място на огорчение, дори на дълбока печал. В тези мигове тя приличаше на измамено дете.

— Да, ще се женя! — вече по-смело повтори Арангел.

— За кого? — запита го тя с тих глас, все още приклепнала до него.

— За тебе, Гюргено!

Тя не се засмя и не отскочи от радост, както бе очаквал. Само въздъхна, сетне задиша дълбоко, с разширени ноздри, и белият ѝ нагръдник се издуваше от вълнението ѝ.

— Намислил си това, което не може да стане — бавно и отчетливо подзе тя. — Не може да стане, макар и аз да го искам.

Бавно и търпеливо му заобяснява тя какво би означавал един развод и за нея, и за родителите ѝ, и за нещастното ѝ детенце. И где биха живели? В неговата стаичка до склада, защото старите и сега нямало да го приемат... И как би гледал той на чуждото дете? Ще го намразва от година в година, а той не знаеше, че тя вече не може да ражда! Това заявила и акушерката, и лекарката в града... И какво бъдеще би очаквало Веселка? Вярно, свекърът ѝ вече нямал кръчмата си, взели му били и най-хубавите ниви, пък и част от парите се били стопили след недавнашната парична обмяна, но нали имал частна гора? Половината от тази гора ще остане на Иван. Колкото и да пиел, все щяло да остане нещо и за Веселка, та да се изучи!

— Аз ще я изуча, Гюргено! — едва продума Арангел, сетне повиши глас: — Давам ти дума да я гледам като свое дете, ако станеш моя жена! Инак...

— Какво? — подкачи го тя, защото не се бе доизказал.

— Инак вече няма да идваш тук!

Тя рипна на крака, сграбчи го с две ръце за куртката и тъй приближи лицето си до неговото, че той усети горещия ѝ дъх.

— Ти казваш това! — замълви тя в изума. — Ти казваш вече да не идвам тук! Ти! Ти!...

Сълзи я задавиха и тя млъкна, а той потръпваше от странен хлад.

— Помисли, Гюргено!

— Ти вече си го намислил — изхлипа тя и тръгна с наведена глава към вратата...

... Да, така беше! Гюргена бе излязла, без да притвори вратата и без да погледне назад, към него. А в тия тежки мигове той едва се държеше на крака. И да искаше, не би могъл да изтърчи подир нея, защото изтръпналите му нозе сякаш бяха пуснали корени в земята. Вратата дълго бе стояла отворена. Той се бе надявал, че тя ще премисли и ще се върне след първите десет, двадесет, тридесет крачки, докато бе още време и вратата зееше пред него. Не искаше да превърти ключа, за да не би тя пак да заудря с юмруци по коравата дъска, както бе удряла заключената врата на горския дом в Гьолечица още на третия ден подир сватбата си. Но оттогава бяха изминали не три дни, а почти три пълни години и много неща се бяха променили. Променила се бе и тя самата, неговата Гюргена. И тя, но не и той!

Уви. Гюргена не се бе върнала по стъпките си в оня ден! Тя не бе дошла и днес при него, макар да беше понеделник. Дали ще го навести подир други седем дни?! Тя знае, че той я чака...

IX

Спомените нахлуват като вълни на размътен, прииждащ поток, блъскат се в главата му и постепенно се избистрят, но той вече знае, че тогава бе постъпил правилно. Съвестта му щеше да го измъчва, ако не бе направил онзи отчаян опит да склони Гюргена към развод. Не искаше да живее в половинчатото щастие. Повече от година се бе държал далече от нея и през това време бе познал ревността. На края коварното чувство бе сломило волята му.

Гюргена бе идвала на няколко пъти през тия първи седмици, но Арангел държеше стаичката си заключена и я приемаше в склада. Тя идваше смутена и умоляваща, но той оставаше непреклонен. Понякога беше и преднамерено груб. И тъкмо когато му се струваше, че вече е на път да надвие упорството ѝ, тя сама бе заявила, че няма да го безпокои занапред.

— Напразно измъчваш и мене, и себе си, Арангеле!

С тия думи си бе отишла. И когато премина лятото и отново настана есен, той си спомняше за тях в непоносимата самота на стаичката си и все по-често му се струваше, че вече няма какво да чака от живота. Бе живял с някаква надежда в дните на половинчатото щастие, когато Гюргена идваше засмяна при него, а сега не можеше дори да се надява. Мъртвилото в стаичката му го подтискаше и той не се заседяваше дълго в нея. Ставаше и излизаше в дъжда. Стъпките му несъзнателно го отвеждаха към кръчмата, гдето часовете минаваха някак по-леко сред хората.

Но кръчмата го привличаше и заради обичайното присъствие в нея на Иван Гулията. Като го гледаше, той сякаш задоволяваше копнежа си по Гюргена. Сядаше до някоя маса в ъгъла, поръчваше си канче вино и пушеше с привидно безстрастие, ала очите му се стрелваха през дима към другия край на просторното помещение, към занемарения и небръснат Иван, отдавна заменил градските дрехи със селско сетре и потури. Той идваше отрано в кръчмата и си отиваше с последните посетители, почти винаги полупиян и нехайно разгърден. Седеше на масата без калпак и плешивата му глава лъщеше от пот

поради изпитата ракия. Понякога се надигаше от стола и нетърпеливо се завличаше към касата, за да получи отдавна поръчаното шишенце, а прислужникът го блъскаше, отговорникът го ругаеше иззад тезгяха и всички наоколо се подсмиваха, докато той се олюляваше от една маса на друга, преди да се добере до стола си. Потъмнелите му очи глупаво шареха навред, а дълбокият белег в челото му червенееше от алкохолните пари.

„И Гюргена предпочита докрай да дели легло с този човек!“ — мислеше си Арангел и пак усещаше да тлее незагасналото въгленче на надеждата. Затова зачести да идва в кръчмата и дори почна да вечеря там, носейки си сухоежбина за добавка към виното. Търпеше и дима, и врявата, само за да гледа Иван Гулията.

И една вечер подир новата година, когато в кръчмата бе шумно от друг път поради разговорите около новия закон за отчуждаване на всички частни гори, а край масата на полупияния съпруг на Гюргена се бяха насъбрали още неколцина засегнати стопани, вратата се отвори и Арангел я видя да влиза зачервена от студа. Той изтръпна, а тя се заоглежда, зърна мъжа си и тръгна със ситни стъпки към него, умело провирайки се между масите и нехайна към дръзките погледи на по-младите мъже. Защото в ония години сама жена никога не влизаше в кръчма! Хората край Иван Гулията се смълчаха, тя продума нещо в ухото му и той покорно се надигна да си върви, но първо бръкна в джоба си, остави няколко монети на масата и ги прихлупи с празната си чашка, Гюргена трябваше да го придържа на излизане, а снагата ѝ се блъскаше ту в един, ту в друг стол и чужд гръб. Всички погледи бяха обърнати към тях.

На съседната маса до Арангел седеше Костадин, винаги спретнат, пресметлив и в пиенето, както във всичко останало.

— Гледай! — обърна се той към него. — Гледай, та дано се нагледаш! На тебе не я дадох, а за мене пък тя не рачи...

— Но ти все пак се ожени! — издаде се Арангел.

— Стар мерак не пита женен ли си, или ерген... Я виж каква хубава невеста стана! — И Костадин поглади мустачките си. — Може и по-хубава да стане, ако си намери майстора, а зорът на жената е дорде легне за пръв път с чужд мъж...

— И на своята ли? — гневно процеди Арангел.

— Нищо не разбираш ти! — без сръдня отвърна Костадин. — Моята е стелна крава и такива ги има под път и над път. Но Гюргена е от друга порода...

Арангел само го изгледа, плати и побърза да излезе.

Празниците се нижеха един подир друг, но той вече не стъпваше в кръчмата. Беше се затворил в себе си. Неусетно си бе възвърнал спокойствието от последните месеци, прекарани в Гьолечица, и понякога дори му се струваше, че прегръдките му с Гюргена са били само един хубав сън. И в сънищата му тя се явяваше по-друга, най-често като малкото девойче от колибата край Преслапа. Но в един от тези дни, когато си въобразяваше, че ще може да мисли без болка за нея през идните години, в склада при него неочаквано влезе Иван Гулията.

— Дойдох за ватенки и за ръкавици — подзе той без поздрав, — пък и за цървули... Ето ти бележка от лесничея!

Не бяха си продумвали повече от три години и сега и двамата се чувствуваха неловко. Докато преглеждаше бележката, Арангел се досети по датата в нея, че наскоро се навършваше една година от деня, когато Гюргена му се бе отдала. Някогашното чувство на срам отново го обзе и той се извърна към рафтовете, за да не гледа мъжа й. Заставен от принудата, нещастникът бе решил да стане горски работник!

— А Гюргена е в болницата...

Арангел трепна и рязко се извърна. Нима той знаеше! Или може би само се досещаше? А можеше и случайно да е изрекъл тия думи, колкото да наруши тягостното мълчание... Синът на бившия кръчмар, останал тъй неочаквано без бащината си кръчма, без хубавите наследствени ниви и без своя дял от стотината декара частна гора, нарочно насочваше разговора към друга тема в момента, когато бе дошъл да се представи като начеващ горски работник. Той стоеше прав до масата, все тъй едър, но много по-слаб отпреди и очите му, посърнали от мъка и отчаяние, се взираха някак умолително в очите на Арангел. Съчувствие ли търсеше той от него или се боеше да не би някогашният му съперник да го подкачи за преходността на всяко богатство?

— От една неделя е в болницата и няма скоро да се върне.

— Какво й има? — тихо запита Арангел.

— С детето е там... То има менингит! Вчера бях в града, и докторите казаха, че ще ги държат поне четиридесет дни. Защото и тя спи в болницата, при малкото. Сега останах сам!

Арангел задиша по-свободно едва когато го отпрати с вещите в ръце. Дал му бе и едни наушници, но новият горски работник сякаш не забеляза добавката. Кимна с глава, въздъхна и излезе. И всичко се бе свършило тъй бърже, тъй простичко и някак естествено, сякаш и двамата знаеха колко пъти Гюргена бе лежала гола в леглото отвъд стената, но предпочитаха да мълчат, за да не охулят името ѝ.

„Сега останах сам!“

С тези кратки словца Иван Гулията навярно бе искал да му каже колко силно е привързан към Гюргена. Но в самота живееше и Арангел! И двамата се чувствуваха самотни без нея, а тя нито зачиташе съпруга си, нито държеше достатъчно за другия! „Гюргена е от друга порода“ — припомни си той думите на Костадин и пак посърна.

Отлетя привидното му спокойствие и сега дните пак се занизаха бавно, а нощите често го държаха буден с мъчителни усещания, защото дори допирът на хладния чаршаф до разголеното му рамо измамно наподобяваше докосването на гърдите ѝ до тялото му. Безсънието пораждаше странни, чудновати мисли. Неведнъж бе решавал посред нощ още на утрото да отиде при Иван Гулията и да му разкаже всичко с надеждата, че той ще го разбере и драговошно ще се оттегли от пътя им. Ала свежият утринен въздух разведряваше мозъка му и Арангел виждаше безсмислието на подобна постъпка. Всичко зависеше само от Гюргена!

Най-после тя се завърна с оздравялото дете. Арангел узна това и му се стори, че ведно с нея в селото бе дошла и пролетта. Слънцето грееше, топяха се и последните снегове, а хората, зажаднали за хубавите пролетни дни, не се застояваха по домовете си и гледаха да си намират работа навън. Не минаваше ден камионът на кооперативното стопанство да не откара селяни в града. Едни отиваха за по-едри покупки, други — да навестят учениците си в гимназията. И заран площадът пъстрееше от пътници и изпращачи. Свикна и Арангел да отива натам, колкото да се измъкне за малко от тежкия въздух в склада и да се поразтъпче на слънце. И една заран той видя Гюргена в камиона. Веселостта ѝ го смути. Не беше пазарен ден, а в ръцете ѝ

личеше кошничка с яйца. Везан сукман пристягаше снагата ѝ, косите ѝ се криеха под зеленикава копринена кърпа и тя тъй тръскаше глава, докато бърбеше с жените отляво и отдясно, че плитките ѝ игриво се мятаха на всички страни. Досади му самата отлика между неговото и нейното настроение и за да не го види тъй посърнал, Арангел бързо кривна в една странична уличка.

За какво ли отиваше Гюргена на пазар в такъв обикновен ден, и то само няколко дни след завръщането си в селото? Ако бе за лекарства, тогава защо носеше тия яйца? Пък и нали детето бе оздравяло!...

Оставаха две седмици до Великден и през това време Арангел я видя още на три пъти в камиона, на път за града, все тъй весела и пременена, веднъж с кошничка в ръка, друг път понесла шарена торбичка. Щеше дълго да недоумява какво я тегли натам, ако в навечерието на Великден няколко жени на горски работници не се бяха разбърбили пред него в склада. Те бързаха да получат извънредните дажби на мъжете си и по навик се оплакваха било за едно, било за друго. Мъжът на едната беше пострадал при злополука и лежеше със строшен крак в болницата, а тя се сърдеше, че лекарите искали да го изпишат без време.

— В гипс е и още пъшка от болки а те искат с патерици да ми го пратят в село! Много болни чакали да му вземат леглото.

— Така е! — додаде друга от жените. — Кой ти е крив, като не знаеш да въртиш очи като Гюргена, та някое младо докторче все по тебе да търчи?

— И в къщи да те кани — занарежда първата, — и ти уж на преглед да отиваш, а да се бавиш при него, дорде дружките ти се избанят! Детето ѝ оздравя, но да видим другото на кого ще прилича...

Когато жените си отидоха, той заключи склада и тръгна нагоре към гората. Искаше да се разведри, да прокуди противната мисъл, но мозъкът му работеше трескаво и изтласкваше към повърхността на възпоминанията ту едни, ту други нейни думи, изричани откъслечно в разгара на ласките им и пълни с неприязън към нейния съпруг. Тя му бе казвала неведнъж, че ласките му ѝ помагат по-лесно да понася покварения си мъж в леглото. Той ѝ вярваше, но думите ѝ неизменно го огорчаваха. Не искаше да бъде само един отдушник за Гюргена. Нима наистина е бил това за нея? Ако имаше нещо вярно в гнусливите

намеци на ония жени, излизаше, че е било така. И сега Гюргена бе намерила друг отдушник!

Същата вечер Арангел се размаиваше на площада, решен да дочака малкия автобус от Самоков — едничката рейсова кола до Искровец в ония години. И когато пътниците заслизаха един след друг, а с тях и Гюргена, той се потруди да се изпречи пред нея уж някак случайно.

— Много често отиваш в града! — бяха първите му думи.

— За лекарства! — в миг откликна тя.

— За лекарства се отива в аптека...

Преодоляла смущението си, тя го изгледа косо изпод забрадката.

— И в аптеката, и при доктора. Искях да му занеса малко пресни яйца... Да знаеш само колко грижи положи за Веселка! Но няма ли да ме поизпратиш?

Той тръгна редом с нея нагоре по улицата, а тя му заразправя колко мъчителни били онези инжекции в гръбнака на малката Веселка и как детето просто примирало в ръцете ѝ.

— Мислех, че ми е чуждо, но тогава го заобикнах, като истинска майка го заобикнах...

— А докторът? — нагло я запита Арангел, вече раздирян от ревност.

— По цели нощи седеше при нас, в стаята... Какво ли не му разправих тогава за мене и за Иван, та и за тебе, ако щеш!

— И за мене?!

— Ех, ти пък какво помисли! — И тя поспря насред път, с лице толкова близо до неговото, че той долови дъх на коняк от устата ѝ. — Разправих му за едно време, как нашите не ме дадоха за тебе... А за другото хич може ли!

Той искаше да ѝ каже, че тя навярно е забравила другото, но отнейде в мрачевината изплава набитата фигура на нейния свекър и двамата побързаха да се разделят.

— Обади ми се някой ден! — с хриплив глас я подкани Арангел на сбогуване.

— Бива, стига да мога...

Той тръгна назад, към кръчмата, повтаряйки си последните ѝ думи. По-рано тя намираще сгода да идва по всяко време, дори в предобедна на някой празничен ден, а сега бе отговорила тъй уклончиво

и равнодушно! И защо ли лъхаше на коняк, идвайки от аптеката?! Сама му бе казвала, че от отвращение към впиянчения си мъж не може да понася дори миризмата на силните напитки...

В кръчмата нямаше много хора. Арангел поръча половинка вино с овча саздърма и зачака, заслушан в разговора на селяните около една близка маса. Отвъд нея седеше Иван Гулията, сам пред две празни шишенца и с ватенка на горски работник. Беше подпрял глава с една ръка и мърмореше нещо под носа си.

— Защо ни е здравен дом? — припряно питаше един от селяните на по-близката маса. — И такъв голям, та да идват болни от другите села! Ние си имаме болести и не ни трябва чужда зараза...

— Пък и цели десет декара оградиха за двор! — сърдеше се друг. — Мястото беше от селската мера, а сега къде ще търсим паша за овцете?

— На ония овцете са в стопанството и не им трябва паша! — отсече друг и тупна с юмрук по масата.

Арангел вдигна глава и видя Костадин. Той бе изрекъл тия думи и бакъреното му лице лъщеше от пот и гняв. И другите около него бяха все частници.

Арангел неволно надаваше ухо и се питаше дали наистина тия хора нямат свои, лични тревоги. Докато слушаше препирнята, той вече дълбоко съжеляваше и за срещата си с Гюргена, и за поканата тя отново да го навести някой ден. Повече от година бе стоял твърдо на думата си, а сега сам бе преклонил глава, и то от ревност!

Донесоха му поръчката. Той напълни чашата, изпи я на един дъх и веднага наля втора. Изпи и нея на няколко глътки, без да се докосне до саздърмата. Запали цигара и се загледа в Иван Гулията. Той спореше с прислужника.

— Дай ми още едно двойно шишенце! — умоляваше го Иван.

— А пари?

— Нямам други... На вересия ми дай още едничко!

— То беше! — И прислужникът се наведе над него. — Вересия имаше едно време, когато баща ти наливаше вода във виното... Сега се плаща в брой!

Спорът бе привлякъл вниманието и на Костадин, и на неговите другари по маса. Едни се подсмиваха и Арангел забеляза злъч в

погледите им, други само поклащаха глава, гледайки смолистите ръце и изпоцапаната ватенка на бившия кръчмарски син.

— Само в брой! — вишеше глас прислужникът. — А наредено ми е на такива като тебе, дето лесно ги хваща, да не давам повече от три!

— Две съм изпил! — фъфлеше мъжът на Гюргена. — Защо не ми даваш третото?

Прислужникът махна с ръка и вече тръгваше да си върви, когато нещо подтикна Арангел да го извика по име и надигайки се от стола, да каже с глух глас:

— Дай му едно шише от мене и вече не го задявай!

Гласът му бе прозвучал неочаквано строго и за него самия и той вече сядаше смутен на стола, когато Костадин се надигна от съседната маса.

— Тъй ли било! — прогърмя гласът му. — Дай му тогава и едно шишенце от мене, та да не мисли, че само горските го поддържат!

Някои се засмяха, други засушукаха, а в това време Иван Гулията се изправи с целия си ръст и тръгна с несигурни крачки към Арангел.

— Ти си мой приятел! — провлечено засрича той. — Искam всички да знаят, че ти си мой приятел! — И ръката му изписа широка дъга във въздуха. — Затова седам при тебе...

Столът изпраця под тежестта на тялото му и за да запази равновесие, Иван трябваше да се хване с две ръце за масата. Очите му се спряха с мътен блясък върху празното канче и чинията с недокоснатата саздърма, сетне бавно се отместиха към Арангел.

— Не ядеш! Само пиеш, нали? — с усилие заговори Иван. — И ти като мене, и аз като тебе... — И той го тупна дружески по рамото. — Ти вино, аз ракия, но от една мъка прием... Затова сме приятели, нали?

Пиянски брътвеж ли бяха тия думи, или имаха друг, скрит смисъл?

— Затова сме приятели нали? — повтори Иван.

— Затова! — смутолеви Арангел въпреки волята си. — Но сега бързам!

Бързаше, защото отдавна се разкайваше за постъпката си. И Костадин бе почерпил Иван, но той бе дошъл при него, за да излее

мъката си, сродна с тази на Арангел, който не бе загубил ниви, кръчма и гори. Иван бе заобикнал Гюргена по своему и страдаше от нейната хладина, а мъката си удавяше в ракия.

Прислужникът вече поставяше на масата двете шишенца и Арангел побърза да се разплати.

— Къде? — викна Иван. — Ще пием!... Нали сме приятели?

Арангел с мъка откъсна ръкава на куртката си от ноктите на своя нов приятел и тръгна с невиждащи очи към изхода. Страшно му се пиеше, но не и с Иван! Бе готов дори да се напие тази вечер поради хладината на срещата им с Гюргена пред автобуса. В много потрогателни краски си бе представял той тази първа среща след последната им раздяла и още не можеше да се примири с мисълта, че някогашното малко девойче от колибата край Преслапа е изчезнало завинаги. Новата Гюргена бе силна, уверена в себе си и смело вървеше по своя път, докато мъжът ѝ бе станал пияница, а той, нейният любовник — мрачен отшелник. Тя сякаш бе знаела, че някой ден мъжът ѝ сам ще иска да се побратими с него, победен от любовта си към нея. Знаела е, че ще сломи и волята, и нравствените принципи на Арангел. И уверено е чакала той да се върне при нея...

Арангел бе готов да се върне, ала Гюргена не идваше. Чакаше я след работното време през следващите дни, чакаше я и на връх Великден, чакаше я и подир празниците. И всеки ден след свечеряване се чувствуваше колкото разочарован, толкова и унижен. Колко храбро се бе отказал от половинчатото щастие, издигайки принципите си като стена между нея и себе си, а сега бе готов да се примири, дори да пие на една маса с Иван! От ревност вече не излизаше заран на площада, за да види дали и тя е между пътниците в камиона. Предпочиташе да не знае, за да може да се съмнява.

Дойде и Георговден. В тоя ден се вареше курбан в едно параклисче досам гората, издигнато в чест на светеца покровител на овчарите. Неговото име носеше и Гюргена. Арангел не вярваше тя да дойде при него на имения си ден. Не беше излизал през последните две седмици, не бе стъпвал и в кръчмата от страх да не би Иван пак да седне при него и сега реши да се разходи към параклисчето.

Пристигна късно и влезе в малкото дворче тъкмо когато свещеникът благославяше курбана. Мъжете стояха гологлави, а жените, вкупчени в друга редица, бяха свели глави. Напевният глас на

свещеника се извисяваше към близките смърчове. И изведнъж Арангел забеляза Гюргена. Тя бе застанала малко встрани от редицата на жените до празнично пременения Костадин и шъпнеше нещо почти в ухото му, цялата пламнала, а той я слушаше, кимаше и се усмихваше. Така разговарят само много близки хора! Арангел в миг се изпотти. Непоносимо му беше да гледа усмивката на самодоволния Костадин, наклонил глава към зеленикавата ѝ забрадка, която почти го докосваше. И веднага реши да се измъкне от дворчето, ала нито помръдна, нито можеше да откъсне поглед от Гюргена и тъй алчно се взираше в нея, че и тя погледна към него. Сега Арангел цял се превърна в зрение. Гюргена трепна, промълви нещо и се отдръпна на крачка от Костадин, а и той се смълча и извърна очи към свещеника.

„Гузни са!“ — помисли Арангел и стисна зъби.

След благословията хората се раздвижиха и Гюргена бавно се приближи към него. Пристъпваше тъй леко и плавно, а зеленикавата забрадка така подчертаваше нежния овал на лицето ѝ, че Арангел неволно я оприличи на икона, носена като хоругва. В този момент той я мразеше, просто я ненавиждаше и бе решил да бъде твърд до грубост. Тя застана до него и го гледаше някак изпитателно.

— С Костадин ли дойде? — студено я запита той.

— Не! — И тя му се усмихна. — С Велика... А него тук го заварих.

— Каква случайност!...

— Тук го заварих и като се сетих, че едната ни крава е окуцяла, рекох да го придумам той да ни изоре нивата. Твоята нива, нали знаеш? — И тя пак му се усмихна.

Усмихваха се и очите ѝ, но не иронично, а с разбиране и с оная чудна съсредоточеност, тъй странно примесена с обещание за нежност. Гневът му в миг се изпари и вътре в себе си, той вече се проклинаше.

— Защо не дойде? — запита я донякъде сърдито. — Толкова те чаках!

— Не можах! — И като се смълча за миг-два, все тъй загледана в него, добави с по-тих глас: — Наистина ли си ме чакал?

— Чаках те! — мрачно повтори Арангел.

— Утре ще дойда!

Гюргена се отдалечи със същите плавни стъпки и застана край наредените съдинки. Той искаше да види дали нейният съд е до тоя на

Костадин, искаше да почака, дорде разлеят курбана, та по-дълго да ѝ се радва, но нямаше сили да остане. Излезе като трескав навън и тръгна из гората, все покрай реката. Беше се примирил с поражението си.

На другия ден Гюргена дойде със същите усмихнати очи, сякаш никога не се бяха разделяли, и първите ѝ думи бяха, че той трябва да я обича. Молеше го винаги да мисли с любов за нея, с радост да я посреща, а да я изпраща с нежност и вече да не ѝ се сърди. Говореше страстно, с някаква нова вгълбеност, която го порази, защото показваше, че и тя бе страдала през тая злощастна година.

Инак Гюргена не изглеждаше променена. Ала докато се разсъбличаха, тя го запита дали има нещо за пиене. Искаше вермут или коняк.

— Нямам! — смънка Арангел.

— Трябва да имаш! — глухо отекна гласът ѝ изпод ризата.

После всичко тръгна както преди.

Х

„Това беше през май, на шестата година от службата ми в лесничейството — спомня си Арангел, връщайки се към тия дни подир срещата им в параклиса. — Тогава бях на дваисет и осем години, а сега вече навлизам в четиридесетте... Колко бързо минават годините!“

Ето, подир две недели и няколко дни, на връх Петровден, и Гюргена ще навърши тридесет и пет години!

Напоследък тя често бе повтаряла пред него, че остарява, но може би казваше това от женско лукавство, тъй като знаеше, че той веднага ще възрази. И наистина Арангел не можеше да отсъди с чиста съвест дали тя бе по-хубава в ония години, например след завръщането си от самоковската болница, или още по-рано, когато се бе намерила Веселка. Тогавашната нежна закръгленост на снагата ѝ се дължеше на майчинството и в нея не се долавяше мощта на зрялата жена, която придаваше такава гъвкавост на походката ѝ и някаква недосегаема гордост на нейната осанка. Само погледът на Гюргена се беше променил. Очите ѝ гледаха все тъй съсредоточено, но в тях вече липсваше предишната топлина, която така го подкупваше със своето скрито обещание за нежност. Сега те гледаха някак остро и по-студено, може би заради едва забележимите бръчици в ъглите — единствени в цялото ѝ лице, запазило и до днес прозрачния си матов тен и овалността на мадона от старинна икона.

Нищо не се бе променило и в отношенията им през тия години. Само обстоятелствата бяха различни. И причините за ревност у него! Беше привикнал със самотата и тя не му тежеше, щом можеше да я очаква. Тежеше му неизвестността. От нейната мрачна утроба се раждаха уродливите съмнения, които го хвърляха в тревога и тъй ехидно удължаваха часовете на очакване, че смъртното му притеснение неизменно завършваше в нов пристъп на ревност. Само с това разяждащо чувство Арангел не можеше да свикне, нито искаше да се примири. Такава, каквато беше Гюргена, той не можеше да не я ревнува. Защото я обичаше и просто живееше за тази любов. Отърсеше ли се от ревността, щеше да се примири и със смъртта!

Поводите за безпокойство бяха все същите и все пак винаги различни. Още по-учудващо бе, че Гюргена винаги успяваше да разсее съмненията, му, доколкото той изобщо загатваше за тях. И то още от първата година на възстановената им връзка. Тя оставаше в стаичката му до пълен здрач, за да може по-незабелязано да се измъкне, и с последната целувка двамата се уговаряха кога да се видят отново. Арангел я чакаше в уречения ден, а тя не се вестяваше. Идваше подир ден или два и сама бързаше да го успокои: тръгнала към него и вече била на десетина крачки от склада, когато някаква съседка я зърнала и тъй я изгледала, че тя продължила към черквата и дори влязла в нея, а сетне станало много късно... Друг път детето ѝ не се чувствувало добре и в тревогата си да не би менингитът да остави трайни следи върху зрението, слуха или умствените способности на малката Веселка Гюргена не могла да се откъсне от нейното легло... Трети път Иван се бил върнал неочаквано рано от гората с посечена нога и тя трябвало да промие и превърже раната!

— Забравяш, че не съм свободна! — казваше му в такива случаи. — Имам и други задължения и не мога всичко да предвидя...

Вярваше ѝ, понеже искаше да ѝ вярва, а и с ласките си тя му помагаше да се отърсва от тези съмнения поне до следния път, защото пак се случваше напразно да я чака в уречения ден.

— Ще ме чакаш! — увещаваше го Гюргена. — Щях и аз да те чакам, ако ти идваше при мене. Но това е невъзможно...

Какво друго имаше в живота му извън това вечно очакване?

Други поводи за безпокойство зачестиха подир новата година, когато ведно с почти всички останали селяни и Иван Гулията се записа в кооперативното стопанство. Сега Гюргена наистина не разполагаше с много свободно време, тъй като не можеше да не се явява на работа със звеното. Но как се случваше все тя да придружава колата с изкуствения тор до техния блок? Каруцарите бяха все дръзки мъже, а пътят водеше през гората! И защо измежду толкова жени избраха тъкмо нея за звеноводка още на следващата година? Арангел сам бе виждал бригадирът да я изпраща привечер до селото...

На третата година новият лесничей съкрати домакинската длъжност и Арангел трябваше отново да стане горски надзирател. Бе запазил стаичката си, но сега работното му време не бе тъй строго определено, пък и лесничеят често го взимаше със себе си при

обиколките си из различните участъци. Нерядко се случваше Арангел да бъде далече по чаловите в часа на срещата. Тогава мъката му бе още по-голяма, понеже не можеше да знае, дали тя го бе подирила в тяхното малко любовно гнездо, или пак нещо непредвидено ѝ бе попречило да дойде. Неизвестността го тормозеше през цялата нощ. На утрото Арангел трябваше да я дебне по улиците към двора на стопанството или да се крие в гората с надеждата да привлече вниманието ѝ, щом отминат жените от нейното звено. И тя наистина се оглеждаше и забавяше крачки, но и дружките ѝ виждаха през клоните на смърчовите. Виждаха, ала не всички мълчаха! По-завистливите открито бяха почнали да я задяват още отпреди, понеже нищо не можеше задълго да остане скрито в такова малко селце. Сега мълвата се разнесе по всички звена и бригади. Гюргена се смрази с жените, сама се отказа от звеноводството още посред лято и вече не идваше при Арангел с усмихващи се очи, пък и в ласките ѝ имаше много сподавена мъка. Беше му тежко да я гледа така потисната, но пак не дръзваше да ѝ припомни, че тъкмо тя бе обрекла и себе си, и него на тоя окаян живот чрез отказа си да се разведе с Иван. Затова мълчеше и търпеливо изчакваше деня и часа на следващата им среща.

Ала една вечер през следващата зима Арангел въстана с цялата си душа срещу този порядък. Бе влязъл в кръчмата за малко, колкото да му напълнят едно шише с вино за в къщи и на излизане забеляза Иван Гулията. Мина и отмина край него, без да го погледне, но и мъжът на Гюргена също го бе видял. Не след дълго, когато Арангел бе запалил печката в стаичката си и вече нареждаше сухоежбината върху масата, готов да се храни, някой похлопа на вратата и влезе, без да дочака отговор. Арангел изтръпна, като видя Иван Гулията с пълна бутилка ракия в ръка. Външният му вид бе по-отблъскващ от всякога. Стоеше гологлав и разкрачен с гръб към вратата, изпод разкопчаната му ватенка се показваше яката на мръсна риза, гумените му цървули бяха привързани с тел и покрити с кал почти до чорапите. Вдовец да беше, нямаше да изглежда тъй окаян.

— Нали сме приятели? — подзе той с неуверен глас. — Одеве те видях в кръчмата... И хората приказват! Казват, че двамата с тебе в едно масло се пържим... Затова дойдох да пия с тебе! — И той тръгна с вдигната бутилка към масата.

Арангел не намери думи, за да го отпрати, нито сили, за да го посрещне като гост, и когато Иван се тръшна на одъра, който му се бе видял по-устойчив от стола, той мълком пое бутилката, за да я отвори. Чукна се с него веднъж и втори път, и трети път, уж заслушан в неясните му брътвежи, и току тикаше сиренето и сланината към своя неканен гост. Ала Иван отказа да се храни. Само придърпваше бутилката към себе си и пак подемаше несвързана реч за приятелството и живота, за кръчмата и хората в нея. По едно време се смълча, загледан в очите на Арангел.

— И ти като мене, и аз като тебе — вече с пиянски глас зафъфли той. — Сега сме квит! Хайде!

Бе вдигнал чашката, но ракията се разля по ватенката му, той въздъхна, раздвижи устни в напразен опит да каже още нещо, сетне изтърва чашката и се просна с целия си ръст върху одъра.

Това бе всичко, ала то стигаше за Арангел. Гледаше го как заспива с отворена уста и му беше благодарен, загдето не бе споменал името на жена си. Толкова пъти Гюргена бе лежала в същата постеля и Арангел сякаш я виждаше и сега гола наред стаята, между тях двамата, силейки се да се усмихне и на единия, и на другия! Никога не бе изпитвал такова омерзение...

На другото утро Арангел подаде оставка, отиде при кръстника си, за да му каже, че е съгласен да продаде на брат си и плевнята, и селището, сетне подири Гюргена. Видя я пред портата на къщата им, улисана в разговор с две други жени, и смело я повика по име.

— Зная! — първа подзе тя, когато застана с наведена глава до него. — Тия, дето ми го доведоха снощи, ми разправиха къде е бил...

Той не искаше да губи време с излишни приказки. Каза ѝ, че си е подал оставката, а тя приbledня. Сетне добави, че е решил да се пресели в Самоков, а тя го загледа със сухи, изцъклени очи и не се опита да го разколебае. Изненадан от привидното ѝ спокойствие, той загатна, че ще се опита да получи някаква по-малка служба в самоковското лесничейство, гдето го познаваха. Тя само кимна с глава, сякаш да каже, че разбира постъпката му. На края той ѝ посочи адреса на един човек, при когото би могла да го намери, ако ѝ хрумне да го потърси в града, а тя гласно повтори и името, и улицата.

— Ще дойда! Кога заминаваш?

— Днес...

— Ще дойда още в първия понеделник!

— Уж на пазар, нали? — с горчива насмешка рече той.

— Да... Но ще дойда, защото не мога без тебе! И ти знаеш това...

Бе изрекла тия думи тъй естествено, че той не можеше да не ѝ вярва. Винаги бе склонен да ѝ вярва! Затова рязко се извърна и тръгна без друга реч, но сам знаеше, че ще я чака и в тоя ден, и в много други понеделници. Там поне щяха да бъдат далече от очите на съселяните си — от задявките на жените в звеното и на мъжете в кръчмата. И от приказките, изричани зад гърба на Иван Гулията. И от неговия не винаги глупав пиянски брътвеж.

Ала измамата си оставаше измама! И докато вървеше към жилището си, Арангел си даваше сметка, че всъщност нещата твърде малко ще се променят, след като напусне селото. Не мамеше ли той и себе си? Беше се отказал от половинчатото щастие веднъж, когато можеше да я вижда през ден или през два, а сега сам се лишаваше от тази възможност. „Няма разум в това!“ — би му казал предишният лесничей. Уви, понякога чувството е по-силно от разума...

По обед в същия ден лесничейската двуколка отведе Арангел ведно с багажа му в Самоков и той вече не се върна в Искровец.

Арангел си спомня само за две по-значителни събития в тъй безинтересния му живот през тия шест години, откак бе дошъл в Самоков. Първото от тях бе запознанството му с Истилян чрез брата на своя хазаин, иманяр като него самия. С приказките си за заровени богатства Истилян му помагаше по-лесно да понася делничната сивота. Второто по-значително събитие бе дошло към края на третата година. То имаше пряка връзка с Гюргена и би могло да бъде от решаващо значение за него, ала щастieto пак го бе отминало, подхвърляйки му по стар навик само трохите на надеждата. Странното в случая бе, че тази последна надежда се крепеше именно върху сладкодумството на Истилян!

Колкото за Гюргена, всяко нейно идване в града бе празник за Арангел. Тя го навестяваше доста редовно от първата до последната година, идвайки само в понеделничните пазарни дни, когато и той можеше по-лесно да се отлъчи от работа за един-два часа, за да бъде с

нея. Беше постъпил на служба като деловодител в лесничейството, но всъщност изпълняваше съкратената длъжност на разсилен. Всички му заповядваха и всеки го търсеше по всяко време. Особено в пазарните дни. Арангел трябваше да пазарува почти за всички и пълните кошници понякога тъй натежаваха в ръцете му, че с мъка се добираше до лесничейството посред болките в стомаха си. Той не се сърдеше, понеже тъкмо тия поръчки улесняваха срещите му с Гюргена.

Сега разполагаха с повечко време и тя му разправяше всичко или почти всичко за своя живот през седмицата. Арангел забелязваше, че Гюргена просто изпитва нужда да му говори за себе си. Може би вършеше това преднамерено, за да го държи в течение на дребните си грижи и радости от една седмица в друга и като запълва мислите му с тях, да поддържа буден интереса му към нея. Защото тя като че ли се боеше да не би любовта му да се превърне в най-обикновен навик. В началото Арангел бе дори склонен да мисли, че тя нарочно пропуска да го навести някой понеделник — тъй старателно го разпитваше при следното си идване до кой час на деня я бе очаквал, много ли разочарован е останал и дали наистина ѝ се сърди за този пропуск. Отговорите му обикновено прокуждаха опасенията ѝ и тя бързаше да му заразправя нещо за себе си и най-вече за малката Веселка. И това според Арангел никак не бе случайно, нито се дължеше само на майчинска гордост. Гюргена не искаше отсъствието му от селото да го отчужди от нейното дете. Пак от такива подбуди тя почти не споменаваше името на мъжа си, нито му говореше за него, освен когато трябваше да намери някое по-убедително обяснение за последното си отсъствие. Тези и други дребни неща подсказаха на Арангел, че тя не е загубила надежда някой ден двамата да се съберат под един покрив. Мисълта го радваше, но той се боеше да не би очакваният ден да дойде твърде късно. Защото болките в стомаха му ставаха все по-остри.

Автобусът за Искровец тръгваше късно привечер и всяко посещение на Гюргена при него завършваше с малка тържествена вечеря, грижливо подготвяна още от прежния съботен ден. Възможностите му бяха ограничени, защото и заплатата му не беше голяма, но той живееше твърде скромно. Вече не пиеше, а и язвената болест му налагаше да пази диета. Гюргена също бе загубила вкус към силните напитки. И не му казваше, че трябва да има бутилка с вермут

или коняк в стаичката си, както бе сторила един или два пъти в Искровец, хвърляйки го в страшна тревога от ревност. Понякога тя му носеше пресни яйца, ръкатка с кисело мляко или част от неделния зелник, а през лятото — горски ягоди и малини, набрани лично от малката Веселка, която бе тръгнала на училище и се радвала на чудните детски книжки с картинки, изпращани ѝ от Арангел по Гюргена. Той правеше и други дребни подаръци на детето, ала никога не посмя да подари нещо по-ценно на майката. Струваше му се, че подаръкът е само видоизменен подкуп.

Но към края на третата година тези тихи, спокойни отношения между Арангел и Гюргена бяха нарушени от онова друго събитие, изведнъж изправило и двамата пред кръстопът. Мъжът на Гюргена бе починал при злополука, смазан при спускането на трупи по един заснежен улей. Вестта бе дошла още същия ден и в самоковското лесничейство. На другата заран една комисия от трима души бе заминала за оглед. Заключението на вещите лица бе, че съпругата и детето на починалия нямат право на пенсия, тъй като той бил престанал да се води като редовен горски работник в лесничейските списъци още отпреди три месеца, а в деня на злополуката бил отишъл да събира кори в гората, и то без знанието и разрешението на надзирателите. Корите естествено пак били предназначени за лесничейството, но ако Иван Гулията бе поискал разрешение, горските власти са щели да го насочат към друг участък, гдето работата по свличането на трупите била привършена. Така и злополуката е щяла да бъде предотвратена. И със съставения за целта протокол комисията бе приключила работата си, а и покойният можеше да бъде погребан след направената експертиза!

„Един пропилян живот — с тъга си мислеше Арангел за Иван Гулията. — Колко страдания бе донесла сватбената прищявка на бившия кръчмарски син и за него самия, и за Гюргена, пък и за Арангел! И сега равносметката завършваше с един протокол върху лист хартия...”

Колкото и да искаше да бъде при Гюргена в тия часове на изпитание, Арангел не отиде в Искровец отчасти от благоприличие, отчасти поради един вътрешен страх пред решението, което тя неизбежно трябваше да вземе. Тежеше му мисълта, че дълго няма да я види, понеже не допускаше тя да го навести преди да изминат първите

четиридесет дни на наложен траур. Ала Гюргена най-неочаквано дойде при него още на втората неделя, и то в навечерието на Коледа. Не бе дошла сама, а с Веселка, навярно за да я разтуши през дните на учебната им ваканция, а може би и да види как тя ще погледне на него. Веселка се стесняваше, плахо оглеждаше бедната обстановка в стаята на Арангел и все се държеше за полите на майка си, без нито веднъж да дойде до коленете му въпреки неколнократните увещания на Гюргена, че трябва да благодари на добрия чичко, който ѝ бе изпращал книжките с хубавите картинки. Срамежливостта ѝ огорчаваше Арангел, но присъствието ѝ сякаш му помагаше по-лесно да преодолее собственото си стеснение пред Гюргена. Беше изрекъл няколко съболезнователни думи още в началото и вече не смееше да се връща към кончината на Иван. При това не беше редно да поведе такъв разговор пред малката Веселка. Ала думите на Гюргена го изненадаха.

— Тъй му било писано! — подзе тя, оправяйки черната си забрадка. — Отиде си и вече няма да страда по мене или да се трови от лоши мисли по нас двамата...

— Много ли се измъчваше?

— Да, когато и ти беше горе в склада...

— А обичаше ли те? — И Арангел вече съжаляваше за въпроса.

— Обичаше снагата ми — хладно отвърна Гюргена. — И да искаше, той не би могъл да ме обича като тебе!

— Защо?

— Ти си чист човек, не си като него... И ме обичаш заради мене самата.

Веселка бе почнала да нервничи и с хленченето си неволно подсети Гюргена да млъкне навреме. Тя само въздъхна, сетне стана, набързо се сбогува и обеща да дойде идния понеделник.

— Сама ще дойда! — прошъпна от прага, стискайки пръстите му.

Арангел не посмя да изпрати нея и детето до автобусната спирка. Заседя се в стаичката си и пак му се стори, че въздухът в нея е наситен с дъха на прясно олющени кори от кленово дърво, останал там от дрехите на Гюргена, тъй здраво пристегнали тялото ѝ в кръста. От кленовите кори мисълта му отскочи към сухите смърчови кори, които Иван Гулията бе отишъл да събира в гората в деня на своята смърт. С какво хладно безразличие тя бе говорила за покойния си мъж! Обичал бил само снагата ѝ... А той? Нея самата!

И през дните до следващия понеделник Арангел често се питаше какво всъщност бе обикнал в Гюргена. Любовните им срещи в Искровец обикновено биваха тъй краткотрайни, че и на двамата не оставаше много време за друг разговор и за ония незначителни, понякога наивни откровения, които свързват душите с по-яки конци, отколкото ласките свързват телата. Той бе обичал всичко в нея, абсолютно всичко — от възрозовите пръсти на краката ѝ до косите, тъй изкусно вплетени в две дълги плитки. Бе обичал и гласа ѝ, бе обичал и усмивките, и устните ѝ, защото и те умееха да му говорят със свой глас, бе обичал и онази малко твърда, но все пак нежно заоблена брадичка, понякога тъй строга, друг път леко издадена напред ведно с устните, очакващи да получат целувка; ала най-много бе обичал очите ѝ. Да, най-много бе обичал нейните тъмни кадифени очи! Хиляди пъти се бе вглеждал в тях, опитвайки се да прозре отвъд съсредоточения им и подкупващ поглед, и всеки път напразно...

Понеделник най-сетне дойде, а с него и Гюргена.

Малко по-късно, когато той лежеше притихнал в леглото до нея, и сетне, по време на скромната им вечеря, след уклончивия ѝ отговор на намека му, че вече наближаваше денят те двамата да се съберат завинаги под един покрив, Арангел постепенно разбра в каква заблуда бе живял. През цялото време, още от първите им плахи целувки в колибата край Преслапа, той бе обичал една друга Гюргена, подобна на тази до него и все пак различна, защото бе рожба на неговото въображение. Обичал бе Гюргена не такава, каквато бе, а каквато той искаше тя да бъде за него. Беше си изградил един образ на любима жена и живееше с него, а не със самия първообраз, с действителната Гюргена от плът и кръв, наподобяваща само по външни белези другата, измислената Гюргена. И на тази до него липсваше съвършенството на другата! Двете бяха вървели ръка за ръка само през началните години, когато той виждаше много нарядко живия първообраз. Те бяха останали неделими една от друга дори до третия ден подир сватбата на живата Гюргена. Там, пред прага на неговия горски дом, пътищата им се бяха разделили. Едната, омърсена от похотливите ръце на Иван Гулията, все повече бе затъвала в блатото на лъжата и измамата, прегръщайки себичността като спасителен щит, а другата, търпеливо ваяна от пръстите на Арангел през дългите самотни нощи в Гьолечица и по-късно, когато той бе страдал от несъвършенствата на живия

първообраз, все повече се бе превръщала в един отвлечен, непостижим блян.

Но дори и сега Арангел бе готов да си затвори очите и да заживее под един покрив с живата Гюргена.

— По-късно! — бе казала тя. — Трябва да се подготвя... Пък и ти си болнав и не можеш да работиш в стопанството, а за горски няма да те назначат.

— Защо?

— Проверих! Сега има други, завършили горското училище... А как ще изгледам Веселка, дорде да я изуча? Затова казвам първо да забогатеем, па тогава... — И тя още по-настойчиво го разпитваше за Истилян.

А животът пак отсрочи сбъдването на неговия блян...

Арангел напусна службата си и се отдаде на иманярство. Беше спестил една дребна сума, непокътнати стояха и парите от продажбата на плевнята и селището, още по-скромни бяха станали и нуждите му с влошаването на болестта. За да не плаща наем, беше приел да живее в коптора край Бельова църква. Тъй щеше да бъде и в един квартал с Истилян.

Гюргена пак продължаваше да го навестява в понеделничните дни, понякога редовно, друг път през неделя или две. Само веднъж не се бе вестила цели два месеца. Това бе на втората година подир смъртта на Иван Гулията, когато баща ѝ се бе парализирал, а тя бе отдала под наем единствената по-прилична стая в нейния дом. Наемателят бил някакъв геолог, командирован в Искровец през летния сезон, за да проучва мястото на един бъдещ язовир. Тъй поне му бе казал Костадин, който се бе свързал по свой път с Истилян. И когато Гюргена дойде при него след това дълго отсъствие, тя изглеждаше посърнала и така жадно се взираше в очите му посред ласките им, че той не можеше да ѝ се сърди. Огорчението му се бе стопило в нейната мъка. Тя дори си поплака пред него, сетне му каза, че той бил нейната съвест, вечната ѝ опора, едничката ѝ надежда в живота.

Отгде ли бе научила Гюргена такива хубави думи?!

— Идвам при тебе, както жените отиват в църква да се причестяват! — му бе казала тя при последното им свиждане. — Затова трябва да ме обичаш... И ще ме чакаш!

Да я чака! Но той винаги я бе очаквал! И докрай ще я чака с цялата си душа и с всяка клетка на измършавялото си тяло... Защото съзнаваше, че и той не може без нея.

ЕПИЛОГ

I

В петъка Арангел отново тръгна на път. Пак бяха трима в това последно, решително издирване, но вместо Истилян и Костадин на седалката пред него весело бърбреха Васко и Борис. Момъкът снизходително слушаше брътвежите на хлапака, а Арангел едва надаваше ухо на приказките им. Мисълта му бе заета с Костадин. Бяха изминали осем дни и осем нощи от онова злополучно утро, когато камионетката на алпинистите бе стоварила Истилян пред болницата, а него в коптора му край Бельова църква. Само Костадин бе останал здрав. И Арангел си мислеше, че след отказа му да продаде своята третинка от плана, Костадин навярно, бе тръгнал сам към Урдините езера. Дори да намереше поляната с двата обли камъка, успокояваше се Арангел, той едва ли би могъл да намери и самото имане, тъй като притежаваше само третинката от плана, а и не умееше да си служи с багетата.

Арангел още се чувствуваше твърде слаб за такъв далечен преход. Рискованото му решение да тръгне тъй прибързано се дължеше донякъде на страховете му да не би Костадин да го изпревари и отчасти поради нетърпението на малчугана. Узнал историята на заровените жълтици, Васко чертаеше във въображението си една от друга по-трагични сцени, свързани с гибелта на принесеното в жертва гърбаво моме, и сякаш повече го вълнуваше мисълта да намери запазена кост от нещастното девойче, отколкото да изрови лъскавите монети. Дори и сега, докато седяха в автобуса, момчето пак разправяше на Борис за гърбавото моме. Уверяваше го, че то положително е било много красиво в лицето — толкова красиво, че старият влах на три пъти вдигал и свалял ножа, като гледал разплаканите му очи. А то навярно е стояло приклепнало с вързани отзад ръце и пристегнати крака! И се е молило на всички до последния миг...

— Говориш тъй, като че ли си бил там! — подкачи го Борис.

— Толкова пъти сънувам все същото! — бе отговорът на Васко.

Арангел ги гледаше и им се радваше. Но когато Васко бе довел за пръв път своя приятел при него, Арангел не бе останал много очарован от Борис, пък и силната привързаност на момчето към своя самоуверен планински спасител го караше да се чувства донякъде пренебрегнат. Тежеше му и нещо друго, към което неволно го насочваха и погледите, и намеците на момчето: то очевидно се отнасяше по-почтително към Борис! А това вече не можеше да се обясни с по-малката разлика в годините на момчето и момъка. Борис бе израснал в едно по ново време, не бе стоял настрана от живота, като самия Арангел, и изглеждаше пропит от една непонятна за него вяра в бъдещето. Арангел също бе мечтал, но само за своето лично щастие. На него му правеше впечатление, че станеше ли дума за работата на Борис, който бе помощник-счетоводител в едно държавно търговско предприятие, момъкът винаги говореше в множествено число, просто от името на целия колектив. И беше готов да поеме своя дял и от успехите, и от несполуките на предприятието.

При второто си идване в коптора на Арангел, когато трябваше да уточнят подробностите на маршрута, Борис бе дошъл с цялото великолепие на признат участник в местната планинска спасителна група — с туристически гащета от еленова кожа, придържани от кожени презрамки с голям кръгъл еделвайс от еленов рог, с къси алпинки на краката и с непромокаемо яке от винтяжно сукно на гърба. Така бе облечен и сега и погледът на Арангел често се спираше върху плетеницата на ръкава му, красиво съчетала началните букви на планинарите спасители и тяхната доброволна служба. Момъкът бе височък, с източени бедра, здрави ръце и достатъчно як гръб, за да носи тежката раница с прикрепен към нея пикел. Колкото и да се взираше към нея на тръгване, Арангел не можеше да проумее къде се е вместила палатката, без която Борис изобщо отказваше да предприеме този преход. Три нощи щяха да прекарат в планината и щяха да спят винаги на открито или в палатката!

Тъй като Арангел решително отказваше да минат през Искровец, бяха се уговорили да слязат от автобуса на предпоследната спирка и като тръгнат по Дълбокото дере, да се доберат до параклисчето над селото. В този кратък откъс от пътя Арангел трябвало да изпробва силите си, та когато стигнат до параклиса, двамата с Борис да решат дали е нужно да променят първоначално набелязания маршрут.

Момъкът държеше за тези дребни подробности, понеже бе обещал на своя малък приятел да върне Арангел здрав и читав в Самоков, пък и по стар планинарски навик обичаше да се движи по разписание. Така го бяха научили по-старите планинари и той искаше да предаде опита си на Васко. А и Арангел беше болнав и те трябваше да държат сметка за това!

Щом слязоха на предпоследната спирка, Васко и Борис се отделиха от него и нарочно поизбързаха към Дълбокия дол, за да могат да разговарят по-свободно. Арангел се досещаше, че говорят за него, защото и Васко честичко попоглеждаше назад. Момчето носеше голяма едnodневка през рамо и тя не му тежеше. В нея бяха поставени някои хранителни продукти, извара и бурканче с мед за Арангел, както и любимите му сухари. Термусът с топлото прясно мляко се подаваше из един от страничните джобове на раницата връз гърба на Борис — голяма, много широка, с кожена подплата отгоре и отдолу. И млякото бе предназначено за Арангел, който не носеше нищо, освен един бастун, и затова се чувствуваше като гост между двамината си млади другари.

След малко те поспряха, за да го доизчакат, и момчето го загледа някак особено.

— Чичо Арангеле — подзе Васко, — двамата с бате Борис решихме да се откажем от нашия дял! Колкото жълтици да намерим, всичките са за тебе.

— Не може така! — възрази Арангел. — Редно е да делим по равно, стига да намерим нещо, но първо ще оставим една третинка за Истилян...

— То си е ваша работа! — обади се и Борис. — Ние не искаме нищо от имането.

— Само по една жълтица за спомен — додаде Васко.

— Разбирам! — усмихна се Арангел. — И двамата се страхувате от закleti пари!

— Не се страхуваме! — отекна момчето. — На тебе ти трябва тия пари, за да се върнеш в Искровец...

Арангел се почувствува неловко от думите на малчугана, защото те му подсказваха, че и Борис знае някои подробности около личния му живот.

— Всеки търси щастието по своему — рече той, сякаш да се оправдае.

— Но не всеки го намира, щом го търси само за себе си — замислено добави Борис...

Васко нямаше свое мнение по въпроса и всички потеглиха нагоре, към параклисчето. Като възлязоха на равното, леко наклонено поле, селото се ширна пред очите им вдясно от тях и те пак поспряха за минутка, колкото да отдъхнат, пък и да позволят на Арангел да се нарадва на гледката.

— Къде е къщата ви? — запита го Васко.

— Ей там, отвъд камбанарията, но само плевнята личи оттук?

— Имаш ли дял в нея? — запита Борис.

— Не, остана на брат ми... И тя, и селището, и всичко!

— А могла е да бъде наполовина твоя! — рече Борис и косо го изгледа. — И в нея си могъл да намериш спокойствие, а може би и малко щастие.

— Щастието не е до къщата! — с горчивина продума Арангел. — Има време, сам ще разбереш това. Пък и половинчатите работи никак не водят до щастие...

Не му харесваха наставническите забележки на тоя самоуверен младеж и Арангел реши по-вечко да мълчи занапред. Достатъчно бе, че Борис носи целия багаж и се грижи добре за малкия.

Наближиха параклисчето и Васко пръв забеляза дим сред високите смърчове край зиданата ограда. Това зачуди Арангел, понеже никой никога не бе живял там. На дворната порта винаги висеше заключен катанец. Сега тя не беше заключена.

Почукаха и зачакаха. Бяха се смълчали и до ушите им стигна монотонно носово четене. Васко се понадигна на пръсти, вкопчи се за един по-едър камък в зида и надникна през пролуката между вратата и самия зид. Другите двама го гледаха някак очаквателно.

— Калугер! — прошъпна момчето. — Стои прав в дъното на двора и чете нещо от дебела книга. Трябва да е библията...

Пак зачукаха и отново се смълчаха. Напевното четене секна изведнъж. Подир малко те доловиха тихи, колебливи стъпки, сетне едното крило на вратата едва се отвори и през цепнатината надникна лице на постник, обрасло в рядка възруса брада. Главата му бе открита, без калимявка.

— Какво има? — запита постникът през пролуката.

— Пътници сме и искаме да влезем — спокойно подзе Арангел.
— А ти какъв си и какво правиш тук?

— Не сте ли виждали калугер? Живея тук от два месеца... Та искате да влезете? — И той премести мишките си очи от Арангел към Борис и от него към малчугана. — А свещи ще запалите ли?

— Нямаме пари за свещи! — отсече Борис.

Калугерът в миг затвори вратата и тримата чуха как щракна резето отвътре. Докато се гледаха в недоумение, Арангел си припомни, че бе виждал същия монах преди време пред портите на женския метох в Самоков. Припомни си и един разговор с една от калугерките и неволно се усмихна.

— Наистина ли четеше одева? — обърна се той към Васко.

— Четеше — отвърна момчето. — И книгата бе сложил на нещо като стойка за ноти.

— Чудно, защото той е неграмотен! — добави Арангел. — Познавам го и зная това...

— Тогава защо се преструва, че чете? — недоумяваше Васко.

— Всеки се зальгва с нещо, за да бъде щастлив! — важно отсече Борис и пак погледна някак косо към Арангел.

На стотина крачки встрани от параклисчето, досам гората, личеше малка варосана къщичка със сини капаци и вече порутена дворна ограда, освен в горния край, гдето имаше няколко едри смърча. Малък поток минаваше през двора, провирайки се между смърчовете. Там и тревата бе чиста и много свежа. Арангел предложи да отидат натам и да се поклонят на сянка. Васко неодобрително поклати глава. Беше си наумил да влезе в двора на параклиса и пак затропа по вратата. Монотонното четене пак секна.

— Отвори! — провикна се малчуганът. — Ще запаля една свещ...

Подир малко едното крило на вратата отново се отвори и през пролуката пак се показва носът, брадата и част от челото на монаха. Той очевидно се бе досетил по гласа кой от тримата е кающия се и се взря в момчето.

— Имаш ли пари за свещ? — запита го с присвити очи.

— Имам си свещ — подзе момчето. — Прадядо ми е клисар на Бельова църква в Самоков и ми даде три свещи на тръгване... Даде ми

ги да ни светят в тъмното, но аз ще запаля една!

Калугерът видимо се колебаеше дали да ги пусне в двора. И да запалеха свещ, те нямаше да я купят от него и само светията от някоя икона щеше да спечели от това. Но за да не разсърди някой важен светец, той бавно открехна цялото крило на портата.

— А ти не знаеш да четеш! — обърна се Васко към него след като влезе в дворчето. — Само се преструваш!...

Калугерът се сепна, смирено скръсти ръце отпред и се загледа в земята. В момента наистина изглеждаше съкрушен.

Седнаха на сянка под навеса в долния край на двора, гдето беше и лятната кухня на постника. Жилището му бе в отвъдния край и приличаше на голям кокошарник. Отсам него бе и малкото параклисче. Докато другите двама се оглеждаха наоколо, Васко извади тънка свещ от еднодневката и тръгна с нея към параклиското. Калугерът го последва на разстояние. И не влезе с него, а зачака навън, до малкото преддверие. След минута, когато момчето излизаше от параклиса, монахът го посрещна с укор в очите.

— Ти не се прекръсти! — смъмри го той. — Не се прекръсти нито на влизане, нито на излизане...

— Ще се прекръстя, ако ми кажеш защо четеш прав — дръзко отвърна хлапето.

— Библията не е каква да е книга — обясни калугерът. — Трябва прав да я четеш от уважение към светите отци!

— Дори ако не знаеш азбуката? — с престорена наивност запита Васко, ала Борис го дръпна за ръкава и момчето млъкна.

Арангел се чувствуваше добре. След кратко съвещание двамата с Борис решиха, че ще бъде най-добре да съкратят маршрута тоя ден и да нощуват на Преслапа. Така бе пожелал сам Арангел още когато уточняваха подробностите на прехода. Искаше му се пак да види малката колиба, от която започваха всичките му спомени, запълнили почти изцяло последните две десетилетия от живота му.

В това време Васко бе измъкнал три дребни ябълки петровки от раницата и мълчаливо ги подаде на божия служител с явното намерение да се сдобри с него. Калугерът прие дара с лек поклон, без да продума. И веднага загриза едната.

— Кой живее в оная къщурка? — запита го Васко.

— Един писател. Книги пише — зафъфли калугерът, дъвчейки ябълката. — Вече е написал към десетина.

— Печатат ли му ги?

— Веднъж ми показва няколко, готови, напечатани, с шарени картинки отвън. Сега пак пише нещо. Седи си вътре, никак не излиза и все трака на машината. Казва, че още не бил написал най-хубавата си книга.

— А ти чел ли си ги? — хитро запитва момчето.

— Не съм. Аз не чета такива книги... Но тук идват граждани, летовници, и някои ми казват, че са чели книгите му.

— И за хубави ли ги намират?

— Не... Един ми казваше оня ден, че най-новата му книга била по-лоша от прежната, а пък тя била по-лоша и от оная, дето я бил написал преди нея. Хубава била само първата му книга!

— Тогава защо продължава да пише? — упорствуваше Васко.

— Нали ти казах: още не бил написал най-хубавата си книга.

— Трябва и на него да му хлопа някоя дъска! — заключи хлапакът.

— И на него?! — И калугерът го изглежда накриво. — Слушай, момче, свещта ти трябва вече да е догоряла, пък аз си имам работа!

Той тръгна със ситни стъпки към параклиса и сърдито затвори вратата, сякаш се сърдеше на всички светии от иконите, а не на момчето.

Арангел и Борис бяха дочули по-голямата част от разговора.

— Така ли ви учат в училището? — обърна се Борис към хлапака.

— Да! — откликна Васко. — Все ни внушават да казваме истината. То бива, но не с всички хора.

— Защо?

— Възрастните май винаги се сърдят.

Борис не се разсърди и му кимна да тръгва, защото и Арангел се беше надигнал. Разбрал, че посетителите му ще си вървят, монахът дотърча и застана до прага, а на прощалните им думи отвърна с мълчалив поклон. Вратата хлопна зад гърба на момчето. То искаше да надникне през процепа, но Арангел го дръпна за ухото. Той сякаш знаеше, че и постникът е долепил око към отвъдната страна на същия процеп. Щеше с часове да дебне зад портата, дорде се появят други

посетители, та с време да отскочи към високата тринога поставка и пак да подеме играта с напевното четене. Арангел бе узнал тайната на монаха от калугерката в женския метох. Тя бе добавила, че постникът сам вярвал в лъжата си!

Те тръгнаха покрай гората, току отвъд дългия двор на бялата къща на писателя, но поспряха след петдесетина крачки, за да се порадват на спокойното, безлюдно поле и на самото село, сгушило се в дъното на долината. И докато Борис пристягаше вървите на алпинките си, а Васко броеше смърчовите в двора на писателя, Арангел си мислеше дали Гюргена не е някъде в отсрещната Лакатица. По пътя отвъд моста се нижеха няколко коли със сено, малки като кибритени кутийки в далечината. Пък и маранята пречеше на видимостта.

— Тоя писател трябва да се е подпалил! — неочаквано заяви Васко. — Гледайте колко дим излиза от прозореца!

— Сигурно пуши, а и масата му ще е близо до прозореца — каза Борис.

И тримата се бяха вгледали в отворения прозорец и в настъпилата тишина всеки ясно дочуваше тракането на пишещата машина. Ударите ту зачестяваха, ту поспираха и в тия кратки паузи през прозореца отново излитаха кълба цигарен дим.

— Ако пише, както пуши... — подзе Васко, но не се доизказа, защото в същия миг вратата се отвори и на прага застана писателят.

Те се стаиха, пък и той не ги забеляза. Протегна се, изви врат веднъж насам, веднъж нататък, та чак жилите му да изпукат, сетне тежко заслиза по стълбата, сякаш се боеше да не размъти мозъка си, и тръгна с плавни крачки из двора. Вървеше все в една посока, скръстил ръце отзад и с поглед към върхарите на отсрещните смърчове. Тъй стигна до края на двора, поспря за миг, рязко се извърна и тръгна назад. И Арангел, и двамината му млади приятели за пръв път виждаха жив писател и зорко следяха всяко негово движение. В това време той се изравни със стълбището, пак се извърна и отново тръгна към отвъдния край на двора с равни плавни стъпки.

— Улучи ги! — възкликна Васко подир малко.

— Какво? — сепна се Арангел.

— Пак направи точно деветдесет и седем стъпки и на отиване, и на връщане — обясни хлапакът. — Сигурно се курдисва като часовник: ще се навие и пак ще отиде да трака!

— Не бива да се подиграваш с всички хора! — смъмри го Арангел.

— Не се подигравам, чичо Арангеле, но вече вървим половин ден и още не сме срещнали нормален човек...

— Нормални са само тия, които приличат на тебе, нали? — подкачи го Борис, сетне добави: — Лошото е, че понякога и други мислят така! Всеки съди за хората по себе си...

Забележката на момъка увисна някак във въздуха, защото писателят се бе спрял насред пътя, без да стигне до края на двора, а в съзнанието и на тримата това явно противоречеше с установения ред на нещата. Той се върна с бързи крачки по стъпките си, припряно изкачи стъпалата и тръшна вратата зад себе си. Машината скоро затрака, но сега никакъв дим не струеше през отворения прозорец.

— Кой го знае дали не си мисли, че ще направи хората щастливи с тази си книга — каза Арангел.

— Това е твърде вероятно — съгласи се Борис. — Може сам да залъгва себе си с писането, както калугерът се залъгва с въображаемата си грамотност... Та само той ли дири щастието си в самоизмамата? — И момъкът пак се взря някак настойчиво в Арангел. — Така е, когато си сам, откъснат от живота...

— Защо? — запита Васко, гледайки и двамата като през мъгла.

— Защото няма кой да ти отвори очите — обясни Борис.

Отговорът не разпръсна мъглата в мозъка на хлапака и той само повдигна рамене, а сетне и шортите си, за да не се изхлужат от хълбоците му, и тръгна подир другите двама.

Арангел познаваше всяка пътечка по тия места и бе придумвал Борис да вървят по околния път, край потока Грековица, вместо да се катерят по стръмнините на Бошков дол. Някога той би стигнал за по-малко от час до Преслапа, но сега трябваше да пести силите си. На всеки четвърт час спираха за кратки почивки, нужни само на него. В това време Васко се катереше по стръмния бряг на пътя, за да търси зрели горски ягоди, а Борис вписваше нещо в малък бележник. Прохладно беше в дола от пръските на пенливия поток, но при каменния мост пътят се отделяше и сега Арангел си припомни с умиление колко пъти бе изчакавал Гюргена по тия места, когато тя възлизаше нагоре с други жени, тръгнали да берат боровинки. Всичко сякаш му напомняше за нея — и свежият въздух, и зелената трева, и

мекият мъх в гъстата гора, Така се унесе в спомени, че забрави другите двама. Вървеше напред и неусетно се поддаде на чувството, че е дошъл по тия места след толкова години, за да се сбогува и с тях, и с младините си. Тук бяха протекли най-щастливите дни и месеци в живота му. И когато след един последен завой пред очите им се ширна поляната на Преслапа с колибата в горния край, постегвана не веднъж от нечия грижлива ръка и сега цялата покрита с чимове, той се отдели от младежа и момчето и приседна в тревата до нея, за да бъде сам с мислите и спомените си. И в едните, и в другите властвуваше Гюргена.

След време слънцето го напече и той вдигна глава. На тридесетина крачки източно от колибата се издигаше зеленикава палатка, пристегната с въженца и къси колове, и Васко тъкмо влизаше в нея с огромен букет от къдрави папратови листа. До ушите му долетя радостно възклицание, сетне над поляната отново легна покойт на гората. Знойно бе и хиляди мушици трептяха във въздуха.

За да се разсее, Арангел тръгна към палатката. Стъпките му заглъхнаха в гъстата трева, остригана от зъбите на безброй овце. Още не стигнал до нея, и той вече дочуваше странния разговор на — двамината си другари. И поспря, защото думите им събудиха любопитството му.

— Бате Борко, ти бил ли си влюбен?

— Да.

— А влюбен ли си сега?

— Не...

— По какво познаваш, че не си влюбен?

— Глупав въпрос!

— Пък аз съм влюбен!... Влюбен съм в гърбавото моме, за което ни разправи чичо Арангел. И всяка нощ се разговаряме на сън!

Арангел глухо изпъшка. За миг му се стори, че и той бе обичал една нереална, призрачна Гюргена. Само че тя бе жива, а не мъртва, като гърбавото влашко моме. Жива, тя не му даваше покой. А мъртва?!

В любовта си нито за миг не бе допускал възможността Гюргена да умре преди него.

II

Над седловината на Преслапа бавно припаднаше вечерният здрач. Последните лъчи на залязлото слънце позлатяваха едрите самотни смърчове по голото било на Тънкия рид. Отсамната част на поляната вече тънеше в мрак и хлад се спускаше от върховете с едва доловимия повей на ветреца. С него долетя и тих, сподавен звън на хлопатар и Арангел се досети, че яловиците се прибират в говедарника. Колко дълги и спокойни са тия летни рилски дни!

Той се бе изтегнал досам палатката, Васко дялкаше някаква пръчка край загасващото огнище, а Борис пресилваше очи, за да впише още нещо в бележника. Беше изписал няколко странички от утрото на тоя ден, след като бяха излезли от двора на параклисчето. Все вписваше нещо през кратките им почивки из пътя. И нито Васко му досаждаше е въпроси, нито Арангел, но сега, след лехата вечеря и в омаята на синия час, когато и птичките се бяха смълчали и гората също се готвеше за сън, бившият горски надзирател искаше да прокуди дрямката и пожела да узнае какво вписва момъкът в тефтерчето си.

— Взимам си бележки за особеностите на отделните участъци от пътя! — никак важно отговори планинският спасител.

— Че какво особено има по пътя до Преслапа? — полюбопитствува Арангел.

— Нищо, с изключение на трите моста над Грековица, на една доста голяма дупка в скалата отвъд третия мост, гдето биха могли да се подслонят до трима души по време на буря, виелица или градушка, на една естествена хралупа в голямата скала вдясно от пътя, на триста крачки от третия мост, и други такива на вид дребни подробности.

— Не си ли правиш излишен труд? — пак запита Арангел:

— Не! Трябва да запомня всяко кътче. И да го запомня така, че да мога да го позная и денем, и нощем, и в хубаво време, и в мъгла. Знам ли кога ще ни се наложи да спасяваме някого по тия места?

И момъкът им разправи за трагичната кончина на един млад архитект, загинал прежната пролет по време на снежна буря само на половина час път над Преслапа. Другарите му, все добри планинари, се

били объркали дотолкова, че заслизали към долината на Леви Искър, мислейки, че се спускат към Искровец. Вървели на юг, а мислили, че отиват в северна посока! И за малко не загинали от падаща лавина.

— В такива тежки мигове е достатъчно да си припомниш контурите на някоя скала по пътя, за да се справиш и без компас добави планинският спасител.

— Но нали с компас е по-лесно, пък и по-точно? — запита Васко.

— Да, стига фъртуната да не е много силна... А като те събаря на всеки две-три крачки и когато всичко наоколо тъмнее, къде ще поспреш, за да се вираш в компаса? Затова трябва отлично да познаваш всяко кътче от пътя!

Той говореше с гордост за участието си в групата на планинските спасители и призна с какво любопитство всички негови другари са го изпратили на тоя преход към Урдините езера, тъй като нито един от тях не могъл да се сети къде се намира поляната с двата едри, обли камъка, полегнали в тревата като два бели вола.

— Затова ли тръгна с мене? — запита го Арангел.

— И да, и не... Обичам да скитам из планината, но все гледам да науча нещо. То може да се окаже полезно някой ден. Вярвайте, истинско щастие е да помогнеш на пострадал турист.

Борис се смълча. Погледът му се рейна към тъмния силует на Средонос, плъзна се по билото на Тънкия рид и потъна в гъстата гора под Мечитите. Там някъде бе загинал младият архитект.

Други мисли се въртяха в главата на момчето. Борис бе споменал личната поляна по пътя към Урдините езера и Васко за лишен път се питаше дали ще намерят плочата, над която гърбавото моме е било принесено в жертва. И плочата с пепел от костите на изгорялото девойче, и заровеното имане под нея. Затова запита Арангел денем ли ще търсят жълтиците, или и през нощта, когато парите играят със странна светлина, както го бе чувал да казва.

— През деня! — отвърна Арангел. — Ако речем да останем там и през нощта, огненото кълбо може да те изплаши...

— Какво огнено кълбо?

— Понякога се явява само пламък и той не е страшен — обясни иманярът. — Но друг път се вижда голямо огнено кълбо и то лази насам-натам, върти се около заровеното имане и не допуска никой да дойде наблизко. Това е духът пазител на имането...

— Но ако някой се престраши? — запита Васко.

— Тогава огненото кълбо пролазва към краката му и избухва с трясък или пък подпалва дрехите му...

Васко беше сигурен, че духът на гърбавото моме няма да му напакости, и вече си представяше как ще тръгне към него с тихи стъпки, без тояга или копач в ръцете, за да не го разсърди, но из гърдите му неочаквано се изтръгна сподавен вик и той цял се вдърви от ужас.

— Ето го! — прошъпна момчето, сочейки с глава към гората зад палатката. — И се движи, наистина се движи!

Далече навътре в гората се движеше тайнствено огнено кълбо и то блестеше с ослепителна светлина през тъмните клони на смърчовите. Мравки пролазиха по снагата на Арангел, а и Борис бе стаил дъх и не помръдваше. Огненото кълбо престана да се движи, но сякаш заблестя още по-силно. И докато двамата гледаха в изума нататък, падаща звезда прекоси лилавото небе и остави светла диря под звездите.

— Не съм вмждал такава силна светлина в гората! — промълви Арангел.

— Не е като огън, защото блести и жълтее — добави момъкът.

— Какво ще правим? — тревожно запита Васко.

И Арангел, и Борис се бяха смълчали и никой не продумваше. Тримата продължаваха да се взират в това светло петно сред гората, очаквайки то пак да се раздвижи или с друг знак да им разкрие странната загадка. Но то не помръдваше! Колкото и да напругаха слух, никакъв звук не долиташе до ушите им. Самата тишина вече почваше да ги дразни. И тъкмо тогава Васко скочи на крака.

— Не го ли чувате? — тихо запита момчето.

— Какво?

— На два пъти извика! Викна нещо като „хоп, хоп!“

— Ще отида да видя! — каза Борис и дръпна пикела изпод палатката. — А вие стойте тук!

— И аз ще дойда! — заяви Арангел и грабна копача.

— И аз!

Гласът на момчето бе прозвучал тъй решително и в него прозираше такова горещо желание да не остане сам край палатката, че другите двама мъжком му позволиха да тръгне подир тях. Върху колана

на Борис бе закачено електрическо фенерче, ала той нарочно не посегна към него. Само опита туристическия си нож и тръгна напред с пикела в ръка. Вървеше през тревата, но поспря след двадесетина крачки и се извърна към Арангел, сочейки му следите на мек коларски път, който едва жълтееше в тъмата.

— Извива, но върви нагоре — прошъпна Арангел. — Там има малка поляна...

Той се опита да си припомни дали поляната беше папратова, с някое засукано дърво сред нея или друг някакъв белег, който можеше да послужи за иманярски нишан, но беше твърде развълнуван от странното огнено кълбо, за да се съсредоточи. Случвало му се бе да види слаб пламък в гората при издирванията му с Истилян, но не и огнено кълбо. И сега вървеше с трепет подир момъка и съжаляваше, че не бе измъкнал и багетата от раницата. Щеше да изпрати момчето за нея, щом стигнат до мястото. Тъй се вълнуваше, че усети слаба болка в стомаха. Тя бе първата от седмица насам. И го обезпокои.

След друга извивка на пътя ярката светлина изчезна от погледите им, но дори и сега нейното светло сияние озаряваше върхарите на отсрещните смърчове, проникваше и през клоните на дърветата, насищайки ги с тъмни, тайнствени сенки. Тя им помагаше да вървят все по коловоза, който се губеше на места в тревата. Подир малко възлязоха на по-равен терен и Арангел се досети, че се намират близо до върха, гдето беше и поляната. Сиянието ставаше все по-силно, а ведно с него растеше и увереността му, че ще намерят голямо имане. Още от малък бе слушал странни легенди за подвизите на Чакър войвода по тия места в далечното турско време и за куповете с пари, заравяни от хайдутите по близките чалове и в доловете под тях. Цели поколения от иманяри бяха ровили и разравяли бреговете на Карагьол над Самоков в напразни опити да открият съкровищата на Чакъра. Едни от тях бяха източили и водите на езерото, за да проверят неговото дъно. Ала и те не бяха намерили съкровището! То навярно бе тук, връз тая баирчинка северно от Преслапа, защото такава ослепителна светлина можеше да се яви само при чутовно имане, пролежало в земята повече от сто години. И в нетърпението си Арангел изпревари и Борис и забърза към превала.

— Спри! — И момъкът го дръпна за куртката. — Не чуваш ли говор?

Тримата се струпаха един до друг и затаиха дъх. Онова тайнствено „хоп-хоп“, за което бе споменал Васко, ясно долетя в ушите им, но след миг-два те чува и отчетлива човешка реч: „Още една, и още една, и пак от същия вид!“

— Вадят жълтиците! — промълви Арангел.

Болката в стомаха пак го промуши и той неволно се присви, после нарочно приклепна, придържа и Васко към себе си, накара и Борис да опре колене в тревата и тримата бавно пролазиха към едрия хвойнов храст на десетина крачки пред тях, който затуляше ярката светлина. Момчето първо стигна до храста, просто се прилепи към земята и предпазливо надникна към отвъдната поляна.

— Двама са! — пошушна то в ушите на Борис. — Единият има пушка...

— А другият? Какво прави другият? — припряно го запита Арангел.

— Подскача с мрежа около една лампа. Тя свети така...

— Каква лампа? — някак недоверчиво го запита Борис.

— Една от ония, петромаксовите, дето ги имате и вие в туристическия клуб — все тъй тихо обясни момчето.

Борис излезе напред, а с него и Васко. Само Арангел поостана още малко зад хвойната, посърнал и неподвижен, изцяло в плен на разочарованието си. Той видя как се сепна човекът с мрежата, забележа и ловеца, надигнал се в миг с пушка в ръка, чу и бодрите приветствени думи на Борис, ала все не откъсваше поглед от ярката светлина на петромаксовата лампа. Мислеше си за Истилян, припомняше си приказките му за пламнали огньове над заровени съкровища и бе готов да се разколебае в иманярската си страст. Ала нещо в него бързо прокуди това измамно чувство. Инстинктът му за самосъхранение го подтикваше да не загубва вярата си в иманярството. Тази вяра бе едничката му надежда в живота. Загубеше ли я, той нямаше с какво да я замени и пред него се разстилаше мрак, черен и непрогледен като самото отчаяние, предвестник на смъртта.

„Случайност! — реши той на края. — Една най-обикновена случайност. Всеки може да се излъже...“

Васко го бе извикал по име. Арангел раздвижи подсечените си колене и влезе в яркия кръг на светлината. Избелялата му униформа изведнъж накара ловеца да се разбъбри.

— Горски! — възкликна той. — Много се радвам... То сега не е ловен сезон, пък и дивечът е забранен в тоя участък, но аз само тъй с пушката, колкото за сигурност...

Беше пълничък мъж, отдавна прехвърлил петдесетте години и с подпухнало лице, присъщо на всеки служител, който прекарва деня пред бюрото си в душния град, а част от нощите — пред масата в някоя любима кръчма. Другият беше малко по-млад, пък и по-стегнат в тялото, но и той навярно обичаше да се заседява в кръчмите, защото имаше същия уморен вид. И двамата бяха облечени в модни туристически якета и клинове от скъп вълнен плат.

Арангел и двамината му млади приятели се бяха отдръпнали към ловеца и разговаряха с него, докато другият се навърташе край ослепителната лампа.

— Швейцарска марка! — обясни ловецът, забелязал с какво внимание и тримата разглеждат лампата отдалече. — От петстотин свещи, специално за пещерни проучвания. Такива не са внасяни в България!

— Имаме две в Самоков, в клуба на туристите! — обади се Васко.

— Може, но те са по-слаби...

Рояци дребни мушици жужеха край лампата, поставена върху равния пън на наскоро отсечен бор гигант. Към нея навремени долитаха и други насекоми, а също и всякакви пеперуди — едри и дребни, бели и шарени — и тогава другарят на ловеца се кривеше наляво и надясно, подскачаше и замахваше със странния си уред: къс прът с елипсовиден завършек и торбеста мрежа, прикрепена към него. При всяко замахване той извикваше своето „хоп“, сетне повдигаше уреда към светлината и се взираше през тъмните си очила в мрежата. Понякога в нея попадаше шарена пеперуда и човекът я изваждаше и се мръщеше.

— Пак от същия вид! — казваше той, обръщайки се към ловеца, сетне отново подемаше странната си игра.

Васко не можеше да се начуди на този възрастен, добре облечен мъж, дошъл чак в дебрите на Рила, за да си поиграе като дете далече от погледите на близки и познати.

— Защо лови пеперуди този чичко? — запита той ловеца. — Продава ли ги?

— Да ги продава? — И ловецът прихна в смях. — Той е лекар, и не какъв да е лекар, а хирург ортопед!

— Ортопед! — недоумяваше момчето.

— Лекува счупени ръце и крака — обясни Борис.

— И затова ли му трябват пеперудите? — най-наивно попита Васко.

— Глупчо, за удоволствие ги събира — обади се Арангел.

— Колекционер е — добави ловецът. — Има над три хиляди екземпляра, по три от всеки вид, всички надлежно забучени с карфици в кутийки със стъклени похлупаци, все по три пеперуди в кутийка и всяка с надпис на латински...

И понеже новодошлите го слушаха в захлас, той продължаваше да им разправя как били подредени тия кутийки в дома на хирурга, гдето покрай всички стени и в работната му стая, и в чакалнята, и в гостната имало стъклени шкафове, високи колкото човешки ръст и пълни с тия еднакви по големина кутийки. Техният брой ежемесечно нараствал.

— Еврика! — отекна гласът на хирурга. — Най-послед, най-послед! Знаех си, че тоя път ще те пипна!

Сега и ловецът скочи и изтърча към лампата, закривайки очи с длан. Хирургът предпазливо пхна ръка в торбестата мрежа, поразтвори я донякъде, за да пипа по-внимателно, и с безкрайна нежност затвори пръстите си около дребното насекомо. Когато измъкна ръката си, в пръстите на другата държеше карфица, готов да прободне малката пеперуда. Ала вместо да стори това, той гневно изруга и смачка насекомото в пръстите си.

— Пак не е тоя! Пак ме подведе неговият двойник!...

След тия думи той захвърли дръжката с мрежата и седна в тревата с гръб към лампата, сетне смъкна и очилата си и ги запрати надалече с още по-звучна ругатня. Изглеждаше тъй отчаян, че ловецът не намери думи, за да го утеши. Стоеше прав до него и само поклащаше глава.

— Хайде, Бояне! — взе да го придумва той подир малко. — Имай търпение, опитай още няколко пъти... Пък не го ли намериш, ще дойдем и другата неделя.

— Сега или чак догодина! — изръмжа хирургът. — Тези са последните дни за тоя проклет молец...

— Молец! — промълви Васко, но Арангел го стисна за врата и момчето се смълча.

Хирургът отказваше да поднови играта. Седеше си в тревата и ако не бе запалил цигара, щеше да прилича на сърдито дете и може би тъкмо това подтикна Васко да отиде при него. След момчето край лампата надойдоха и Борис, и Арангел. Прочел съчувствие в любопитните им погледи, хирургът най-сетне се надигна, взе очилата от ръката на момчето, грабна и уреди си и пак застана край лампата.

— Стойте настрана! — подкани ги той. — От седем години търся тоя проклет молец и търпението ми вече се изчерпва...

— Какъв молец? — кротко го запита Васко.

— И да ти кажа латинското му име, нито ще го разбереш, нито ще го запомниш... На английски го викат молец император.

— Император! — възкликна момчето. — Затова го няма никакъв... Трябва да е един на сто хиляди! И е много голям, нали?

— Никак! Истински дребосък... Но разваля цялата ми колекция и просто не мога да гледам шкафа с неговите първи, втори и трети братовчеди. От яд ще почна и в стаята да не влизам! — И хирургът пак заподскача край чудната си лампа.

Задоволили любопитството си, тримата иманяри се готвеха да си вървят. Преди да тръгнат, Арангел запита ловеца къде ще нощува със своя приятел и дори му загатна да се настанят в колибата на Преслапа, ала той отхвърли предложението. И двамата разполагали със спални чували, времето било ясно и щели да спят на открито. Сетне го запита дали наблизко има диви свини.

— Само глиган не съм убивал — призна той. — Трябва ми един, за да препарирам главата му и да я сложа до тая на елена в гостната стая. — И като се позамисли, добави: — Между главата на елена и тая на дивия пръч.

— Диви свине има към Прекорека... А докторът трябва от дълги години да лови пеперуди — полюбопитствува Арангел.

— От четвърт век. С тая страст живее и нищо друго не го трогва. А хирургията му е нужна само за хляба...

Тъй се и разделиха. И когато тръгнаха надолу пак по същия мек коларски път, Васко не се стърпя и прихна в смях.

— Стига! — смъмри го Борис. — Ще те чуят...

— И какво има толкова смешно в цялата работа? — обади се и Арангел.

— Как да няма! — рече момчето. — Четирима души срещнахме днес, а поне трима от тях са ненормални: калугерът, писателят и тоя пеперудар...

„Пък и ловецът!“ — мислено добави Арангел, представяйки си как изглежда гостната му стая.

Борис мълчеше. Нещо глождеше ума му след тая случайна среща. И когато се прибраха в стана, той дълго седя умислен, загледан в звездното небе. Арангел бе решил да спи сам в колибата, за да не притеснява другите двама. Пожела им лека нощ и се оттегли. Сега Васко взе да скучае.

— Какво се умисли толкова, бате Борко?

— Умувам върху твоите думи — отвърна младежът. — Искам да разбера защо почти всички възрастни хора изглеждат ненормални в твоите очи.

— Защото са такива! — простичко отвърна момчето. — Всеки си има по един бръмбар в главата...

— И чичо ти Арангел?

— И той... Сега няма да заспи. Ще си мисли за онази жена и няма скоро да заспи!

— А ти?

— Веднага ще заспя. И пак ще сънувам гърбавото моме...

Момчето се пъкна в палатката и Борис остана сам под звездното небе на Преслапа, изтегнат по гръб в росната трева. Странни мисли нахлуваха в главата му. Той бе склонен да приеме, че за много хора от по-старото поколение животът протичаше като една велика илюзия, понякога неосъзната от тях, ала драговолно приемана и винаги ревностно подхранвана с еликсира на вечната надежда. Но можеше ли да включи и любовта в обсега на тази велика, всеобхватна илюзия? Какво всъщност представляваше животът на Арангел?!

Борис не намираше отговор. Беше се влюбил на два пъти през тия шест години, откак бе завършил гимназията, и след всяка раздяла бе оставал с чувството, че още не познава истинската любов. Тъй ли щеше да мисли и след една нова, трета любов? Наскоро се бе запознал с друга девойка и нещо му подсказваше, че тъкмо тя ще бъде третата.

Той се питаше защо мисли така и пак не намираше отговор. Но му беше приятно да мисли за нея в тоя тих час.

И мислите му литваха към чудните звезди на лятното рилско небе.

III

Те потеглиха рано на другото утро след една обща закуска с ловеца и неговия странен приятел и денят обещавахе да бъде хубав. Тръгнаха по стария коларски път към Грековица, прекосиха реката, преминаха и през тъмна смърчова гора, някога много гъста и с дълги брадати лишеи по извитите дъги на клоните, но сега поразредена от брадвите на секачите, и стигнаха до моста над Юрушка река. Оттук пред очите им се откри хубава гледка към двата Мечита, но дорде да ѝ се нарадват, гъста мъгла пролази по каменните плещи на тия два гиганта и цялото небе потъмня отвъд билото. Решиха да избързат и тръгнаха нагоре по течението на реката, изоставяйки коларския път. Тук силите на Арангел му изневериха и трябваше често да почиват.

Арангел бе прекарал една неспокойна нощ. Беше мислил за Костадин, преди да заспи, и сънищата му бяха лоши, а и настроението му още от утрото никак не беше добро. Двамината му млади другари отдаваха това на дългия преход, който ги очакваше, и на неприятното лутане между Мальовишкия и Урдиния поток. Защото там някъде се намираще поляната, която бяха тръгнали да издирят. Струваше им се, че Арангел се бои да не би Костадин да ги е изпреварил, и че лошите му предчувствия го правят тъй мълчалив. Те не можеха да знаят, че ведно със спомените за Гюргена колибата край Преслапа бе събудила в него цяла верига от възпоминания за други лица и случки, които и днес, както някога, хвърляха душата му в смут от ревност. Между тези лица и свързаните с тях случки беше и Костадин. Затова мълчеше Арангел и слушаше само с едно ухо брътвежите на Васко или кратките, винаги смислени отговори на планинския спасител. Той мислено си преповтаряше тези случки, анализираше ги и се мъчеше да прозре истината.

При една от поредните им почивки по горното течение на Юрушка река — там, гдето тя се спуска надолу под едрата преспа в снагата на по-малкия от двата върха, до ушите им долетя далечен вик. Ехото поде вика и го разнесе по сипеите на двата съседни ръта, а Борис и Васко отвърнаха в един глас на далечния зов. За тях двамата тия

срещи в планината бяха винаги интересни. Пътечката водеше към овчарската кошара под самия връх и Борис знаеше, че туристи много нарядко минават по нея. Затова повтори и потрети своя зов. Скоро по стръмната пътечка се зададе човек с тежка раница на гръб и друг багаж в ръка. Като ги видя, непознатият тръгна право към тях. Мъглите сякаш се спускаха подир него. Изведнъж захладня.

— Художник! — възкликна Васко, когато човекът дойде наблизо.

Той дойде премръзнал, със зачервени уши и посинял нос, и още с първите си думи поиска цигара от Арангел, за да погрее дробовете си. Излишно бе да обяснява с какво се занимава, тъй като това личеше не само по голямата плоска кутия и още по-голямата папка до нея, но и от сгъваемата стойка и столчето, прикрепени към раницата му. Ръцете му бяха изпоцапани с различни бои. Изглежда, че често бе изтривал пръсти в голфа си, защото и той пъстрееше с цветовете на дъгата. Малко зеленикаво петно се мъдреше и на самия му нос. Беше небръснат и лицето му изглеждаше по-окаяно и от дрехите му.

— Нямам късмет! — подзе художникът. — Трета заран се катеря до върха, за да уловя изгрева, и все напразно...

— Да уловиш изгрева?!

Васко неволно бе повторил думите на художника и приклепна до папката, сякаш готов да я разтвори.

— Да! Изгревът ми трябва... Мога да рисувам само двайсетина минути, докато изгрява слънцето и челата на двата Мечита аленеят, а пътечката под тях още тъне в сянка. Чудна картина ще стане, но на, нали си нямам късмет!

— И все с тоя товар ли излизаш нагоре? — запита момчето.

— Че накъде без него? — отвърна художникът и сам поклати глава, гледайки и раницата с нейните дървени украшения, и плоската кутия с папката до нея. — И градски хамалин ще се откаже от такъв товар...

Той пушеше стръвно и духаше дима в ръцете си. Нощувал в близката хижа, тръгнал още по тъмно и в бързината забравил цигарите си. Нали мислите му били все в изгрева! Четвърта година идвал в тая хижа през първите дни на юли, заран подир заран се изкачвал към върха още с първата виделина и само на два пъти му се удало да улови изгрева, но слънцето все бързало, а той рисувал с маслени бои, бавно и

много внимателно. Чак от столицата идвал за тоя юлски изгрев и все не могъл да довърши картината...

— А тя ще бъде грандиозна картина! — продължи той с въодушевление. — От национален, ако щете и от европейски мащаб! — И измъчените му очи заискриха от възторг. — Виждам я пред очите си и знаей, че тя ще бъде картината на моя живот. С нея лягам и с нея ставам... Но да вървя, че още треперя. Горе беше тъй студено!

— Към хижата ли? — запита Борис.

— Да! Имам още два свободни дни и утре пак ще бягам нагоре...

— Пак за изгрева, нали? — запита Васко.

Художникът не отговори. Изглеждаше още отсега погълнат от гледката към двата Мечита с плъзналата по тях огнена лава, която се стича като в някаква преизподня към тъмнеещата пътечка между тия рилски гиганти и със сиянието си озарява още сънните откъдни върхове. Ето, заревото близва и тях по челата, стрелва се над тъмното струмско поле и опира в нежнолилавия хребет на далечната Осоговска планина! Той се взира с примижали очи, трескаво разбърква две-три бои и слага още едно петно върху платното. Пак примижва, въздиша от възторг и слага друго петно. Петно след петно, а слънцето изведнъж изскача нагоре. Лавата изстива, пътечката светлее! И картината пак остава недовършена, но той не губи надежда да пресъздаде чрез безброй петна и петънца онази чудна красота, която природата ражда само в няколко мига.

Нещастният художник! Докато нарамваше тежкия си товар, той навярно мислеше, че самото слънце гледа със завист на тая чудна картина и затова или изгрява през облаци и тънки пари, или събужда мъглите в долината на манастирската река...

— А вие накъде? — обърна се той към тримата, преди да потегли към хижата.

— За горчив корен и други билки — рече Арангел, за да предвари някоя необмислена дума на Васко.

Художникът махна с ръка, прегази потока и тръгна нататък, превивайки се под обемистата раница, която щеше да натежи и на Борис. А не беше млад човек, защото косите му сребрееха зад ушите.

— Чудак! — промълви Арангел, изпращайки го с поглед.

— Направо му хлопа дъската! — отсече Васко.

И Арангел, и Борис бяха свикнали с тия забележки на хлапака и нито възразиха, нито го смъмриха, сякаш и за тях вече бе в реда на нещата да срещат все чудати хора в планината.

След малко и те тръгнаха натам. Арангел се безпокоеше, понеже мъглата се спускаше още по-ниско и из въздуха вече се носеше ситен ръмежляк. Изстинеха ли краката му от влагата, нямаше да закъснеят и болките в стомаха. На превала поспряха за отдых. Решиха да заобиколят хижата, за да не будят подозрения у пазача, който беше местен човек, познаваше Арангел и знаеше какво го кара да броди из планината. Затова се спуснаха към коритото на Лопушница с намерението да се прехвърлят на отвъдния бряг и да се доберат до Овнарско. Оттам до Мальовишкия поток нямаше повече от час път.

Арангел нарочно поизостана по надолнището, за да събере мислите си. В това вечно дирене на заровеното имане той виждаше известна прилика между себе си и художника, който се мъчеше да улови неуловимото. В земята безспорно имаше заровени съкровища. Безброй поколения бяха живели по тия места и в ония несигурни времена хората не са познавали друг начин да скрият спестяванията си. Сам Истилян бе помогнал на един селянин от Радуил да намери жълтиците, заровени от дядо му в наследствения им двор. Той бе открил и други по-дребни съкровища пред очите на самия Арангел. Ала всеки път бе копал на много места! Не бе ли това случайност? А нещо му казваше, че случайността е сламката, за която се хваща удавникът.

„Похабих живота си!“ — мина му през ума, но мисълта му се стори тъй противна, че той тръсна глава и я отпъди като досадна муха. Не биваше да се разколебава! Беше обикнал една жена още на младини и животът му не бе преминал напразно. Какво от това, че тази любов му бе донесла повече мъки, отколкото радости или че щастието се бе оказало тъй краткотрайно. Не биваше да роптае! Само той ли бе живял с копнежа да задържи и пресъздава тия кратки мигове на щастие? Всеки живееше с някакъв непостижим копнеж. Такъв беше и художникът. Той бе видял Мечитите окъпани в първите зари на изгрева и в тия няколко мига бе почувствувал неутолима потребност да пресъздаде прекрасното видение, рожба на мислите и чувствата му. Опитваше се, ала не успяваше и страдеше поради неосъществения си блян. Самата случайност го бе отвела към Мечитите в един от ония

мигове, когато жаждата за красота и съвършенство напират отвътре и търси подходящ отдушник; но той навярно би могъл да се трогне еднакво силно и от нещо друго. Например от усмивката на една хубава жена! И щеше да се влюби в нея и да я рисува отново и отново, винаги недоволен от постигнатото върху платното. Ако това бе така, трябваше ли Арангел да приеме, че истинското щастие е съвсем краткотрайно, почти като някакво мигновено видение, и че копнежът по него се гради върху самоизмамата?! И той пак се връщаше към отколешната си мисъл, че щастieto се крие във възпоминанията. Истинското богатство лежи в скъпите спомени...

Неусетно бе слязъл до коритото на реката. Там го чакаха Борис и Васко, прегърнати под тънка найлонова пелерина, и едва тогава Арангел забеляза колко напоени с влага са дрехите му. Тя се носеше с мъглата, идеше и с ръмежляка, който поспираше навремени и пак бръснеше лицата им. А тревите и билките бяха полегнали от ситните капчици, нанизани по тях като в бисерна огърлица. Тъкмо те мокреха чорапите им. И пръстите на Арангел вече леденееха в гумените цървули.

Намериха брод и минаха отвъд. След третия завой на пътеката пред тях се разкри малка полянка и до ушите им долетя глъч от хора. Подир малко видяха и изопната палатка. Тая полянка се намираше близо до Овнарско, отсам стария Вакарелски път, по който през турско време жителите на това далечно село са смъквали ангарийните дървени въглища за Самоковските мадани. А палатката можеше да бъде само на граждани и тримата иманяри нямаше защо да се крият от тях. Обадиха се отдалече и бързо прекосиха полянката.

Три души в поизносени якета и клинове се грееха на малък огън пред палатката, нехайни към ръмежляка, и любопитно огледаха новодошлите. Лицата им бяха обгорели, ведри и спокойни. Двамата помлади изглеждаха връстници на Арангел, а другият приближаваше шестдесетте години. Приклекнал до огъня, той печеше наденици в жаравата и като взе Арангел за горски служител, веднага покани и него, и двамината му млади приятели да се посгреят на огъня.

— Ще има по една наденица и за вас — рече той към тримата, — защото вече се прибираме в София.

Разговорът потръгна несприлюдено, както често става в планината. И докато разговаряха, и Васко, и Борис попоглеждаха към

палатката и струпаните в нея раници, из които стърчаха странни инструменти.

„Иманяри!“ — помисли Арангел, спомняйки си за чудната багета, която Костадин бе видял в ръцете на покръстения еврейин.

Оказа се, че тримата столичани били инженери, тръгнали да проучват водите на Рила. През последната седмица прекосили цялата планина от юг на север. Огледали и Джумайска Бистрица, и Илийна, и Манастирската река. На прежния ден слезли откъм Урдините езера и по пътя проучвали течението и дебита на Урдина река, на Мальовишкия поток и на трите Преки реки. Тъй стигнали до тая полянка. И не случайно издигнали палатката си в нея, защото на това място някой ден щяла да бъде построена голяма водноелектрическа централа.

— Но тук няма вода и Преките реки са далече! — обади се Борис.

— Ще хванем водите и на Джумайска Бистрица, и на Илийна, и на Манастирската река и с тунели ще ги доведем дотук — обясни възрастният инженер.

— С тунели през планината! — възкликна Васко.

Възклицанието на момчето сякаш въодушеви възрастния инженер и той се впусна в дълги обяснения. Личеше, че влага и чувства, и амбиция в този грандиозен проект. Идеята беше негова, както обясни един от другарите му, а другият добави, че той бил взел дейно участие в изграждането на първия наш високопланински язовир край Бели Искър. Още оттогава си бил наумил да отведе водите на споменатите реки чак в Лакатишка Рила.

— Защото там ще се ширне голям язовир — поясни първият.

— А как ще мине водата натам? — запита Васко.

— Пак през тунели, момчето ми! — рече старейшината. — Ще си жив да видиш това езеро. — И той чевръсто измъкна няколко наденички от жаравата.

— Кога ще стане това? — запита Арангел, който си мислеше за обширните пасища в Лакатишка Рила и за горите над тях.

— Проектите ще бъдат готови подир три години...

— А тунелите, юзината, язовирът? — полюбопитствува Васко.

— Не знам! — И старият инженер въздъхна. — Сега се строи бързо — продължи той, — но и утре да започнат, аз пак няма да съм

жив, когато ще пуснат юзината...

Другарите му не възразиха, сякаш недочули последните му думи, и се заеха да разтварят раниците си за предстоящия обед.

— Да, няма да съм жив! — повтори старейшината.

— Болен ли си? — плахо го запита Васко.

— Стар съм, моето момче! — И той го погали по стриганата глава. — Години се лъжат, старост не може... Но ти ще видиш юзината, ще пиеш и вода от новия язовир, защото той ще подхранва столичния водопровод. И ти, и тоя момък! — И той се обърна към Борис. — И някой ден може да се сетите за мене...

— Ще запомним тази среща! — увери го Борис.

— И срещата, и това място! — добави Васко.

После седнаха да се хранят и всеки извади по нещо от раницата си. Само Арангел стоеше някак настрана и боязливо поглеждаше към наденичките. На края се претраши и изяде една, но веднага усети болки в стомаха, понеже беше отвикнал от твърда храна. Смълча се и само надаваше ухо към разговора.

Сред обичайните весели задявки старият инженер разправи и някои спомени от изграждането на язовира при Бели Искър, извършван от едно италианско строително дружество. Инженерите били веселяци, все пеели и свирели на китара, пък и никак не били строги с доставчиците. От това се възползвали някои каруцари в подрилските селца. Едни докарвали едри камъни, други баластра. И печелили луди пари. Седи италианският контролър на приемния пункт, тананика нещо и гледа рунтавия калпак на поредния каруцар, сетне пъхне бележка в ръката му за пълна каруца с пясък и улавя китарата, а шопът примигва, подсмива се под мустак и свърне нанякъде с каруцата, уж да разтовари скъпоценните песъчинки, но след час пак се нареди зад други коли и отново застане пред веселия контролър със същия товар. И получи бележка за още една кола с пясък!

— Как да ги познае италианецът, когато всички колари ходеха небръснати по цяла неделя, пък и калпаците им еднакви, и дънестите им потури все по един калъп шити! — заключи старейшината.

— И все пак построиха язовира — обади се един от колегите му.

— Да, но дружеството фалира...

Само Васко се смя от сърце на тоя разказ. Арангел мълчеше от локален патриотизъм, защото още като момче бе слушал подобни

истории от съселяните си, взели участие в изграждането на първия язовир в Рила, а Борис си мислеше за новите язовири, издигнати навред из страната без чужда помощ. И във въображението си вече чертаеше контурите и на бъдещето Лакатишко езеро, тъй като познаваше и тая предпланина на любимата му Рила.

Дъждецът се усилваше, домакините се подслониха в малката палатка, а иманярите се приготвиха за път.

— Я гледай! — възкликна старият инженер. — Разбъбрихме се, аз май повече от всички, а не ви питахме накъде сте тръгнали и какво ви гони на път.

— Билкари сме — смутолеви Арангел. — Ще копаем горчив корен към Урдина река.

Трябва много да го има натам — замислено рече инженерът. — Вчера минахме през няколко разровени поляни...

Арангел подскочи като ужилен и пръв се сбогува. Думите на стария инженер го накараха да забрави и болките в стомаха, и влагата, която проникваше през тънката куртка чак до плещите му. Тревогата му се предаде и на Борис, и на момчето. И двамата се досетиха, че само Костадин е могъл да разрови ония поляни, и затова бързаха подир бившия горски надзирател, който познаваше всяка пътечка по тия места. Но дъждът се усилваше. Поспряха под един грамаден бор, Борис измъкна найлоновата пелерина и просто насила застави Арангел да се наметне с нея, сам навлече своя непромокаем анорак, а връз главата и плещите на Васко метна четвъртитото брезентово платно. С него затулваше входа на палатката в лошо време. Пак потеглиха подир мълчаливия Арангел и само нарядко разменяха по някоя дума.

Отчаян, Арангел бе забравил предишната си предпазливост. Стъпките му го отведоха към стария път за хижа Мальовица и той тръгна по него, следван по петите от другите двама. Вървеше с някакво странно озлобление и то личеше дори в начина, по който прехвърляше бастуна от една ръка в друга. Навярно вършеше това несъзнателно, пък и пелерината му пречеше. И при всяко замахване с бастуна поклащаше глава. В нея отново изплаваха мислите му от прежната нощ и ранните утринни часове и той пак се питаше какво бе накарало Костадин преди две години да докара дърва на Гюргена чак откъм Плевнището и защо не някой от двамината й зетьове, а тъкмо той бе пристегнал оградата на малката зеленчукова градина, оставена ѝ за частно ползуване. Тези

подробности му бяха станали известни от самата Гюргена, която сякаш се боеше да не би те да стигнат изопачени до неговите уши. И всеки път обясненията ѝ бяха едновременно невинни и приемливи! Но Арангел добре познаваше Костадин и сега някогашните обяснения на Гюргена му се струваха престорени, несъвместими със себичния характер на бакалския син, който се бе опитал само преди десетина дни да отмъкне и неговата третинка от плана срещу няколко дребни банкноти. Този човек нямаше ни срам, ни съвест! При последното им свиждане се беше подиграл с болния Истилян, беше охулил и него самия, говорейки с долни намеци за най-чистите му чувства. Възможно ли бе Гюргена да е гледала с по-други очи на Костадин?! Отвратителна, непоносима мисъл...

И Арангел едва мъкнеше отмалелите си крака по нагорнището. Чорапите му бяха прогизнали, ходилата му жвакаха в широките гумени цървули, усилваха се и болките в стомаха. Ала той не поспираше за отдых и не поглеждаше назад. Озлоблението му към Костадин просто будеше нови, неподозирани сили в немощното му тяло и той се мъкнеше със сетни сили напред и все напред. При последния завой, преди пътят да се спусне право надолу към лагера на алпинистите, стъпките му го поведоха през гората към дълбокия дол на Мальовишкия поток. Борис и Васко и сега го следваха отблизо, разтревожени и от мълчанието, и от бързия ход на иманяра. Те знаехе, че силите му няма да издържат докрай, И не се излъгаха. При опита си пръв да премине реката Арангел се подхлъзна и падна до гърди в ледената вода. Сам се изправи, покатери се на отвъдния бряг и продължи нататък, без да се вслушва в съветите на Борис, който настояваше да издигнат палатката и да запалят огън. Някакъв бяс го теглеше нагоре, към полегатия хребет ма Калбура, отвъд който се разкриваше долината на Урдина река. На самото било тялото му се сгърчи от спазми и той повърна. Сега Борис му препречи пътя.

— Тук ще застануваме! — решително заяви младежът.

— Не трябваше да изям оная наденица — промълви Арангел, откъсна се от клековото дърво, о което се беше облегал, и пак тръгна надолу.

И Борис, и Васко съзнаваха, че не могат да го спрат. Живяло дълго край Арангел, момчето познаваше пристъпите на болестта му и се надяваше, че ще му олекне, след като се бе освободил от храната.

Така мислеше и Борис, но и двамата се лъжеха. В тая тъмна гора, сред която вървяха, и със сивите облаци, схлупени връз нея, те не виждаха колко бледо е лицето на Арангел, нито можеха да знаят, че дъждовните капки по челото му са примесени с ледена пот. Покорно вървяха подир него, удивени и уплашени от неговия устрем.

След време стъпките на Арангел налучкаха някакво овчо вървище и той тръгна по пътеката. Тя извиваше нагоре, към горното течение на Урдина река. Натам бяха егреците на овчарите от Искровец. Тая мисъл радваше Борис. До свечеряване оставаха още три часа и той се надяваше да стигнат отрано до кошарите, гдето можеха и да пренощуват, тъй като дъждът валеше все тъй упорито, пък и Арангел почваше да залита от умора. Неведнъж го виждаха да поспира по за няколко мига и да опира чело в ствола на близко дърво. Той се гърчеше от болки, но те не дръзваха да го заговорят. Имаше нещо неумолимо в погледа му, в стиснатите устни и в изопнатите скули на постническото му лице и то плашеше не само Васко, но дори и неговия по-възрастен приятел. Затова и двамата го следваха покорно по петите.

Гората неусетно взе да редее. Пътеката ги изведе в затревена полянка, сетне навлязоха и в друга, по-широка от първата. И двете бяха чисти. В третата явно личаха следи от копач, ту по-дълбоки, ту по-плитки, и Арангел внимателно заоглежда тревата край копките, петимен да открие следи от горчив корен или други билки, които са могли да примамят насам някой незнаен билкар. Но тревата беше чиста, без нито един бурен в нея, и той вече знаеше, че Костадин бе идвал по тия места. Тялото му се разтресе, той стисна зъби и пак повлече крака по нагорнището, без да поглежда двамината си другари. И само след няколко крачки се строполи на земята.

Борис и Васко изприпкаха и едновременно прилекнаха край него, затаили дъх от уплаха. Той беше паднал по очи и се намираше в безсъзнание. Алена кръв се изцеждаше през стиснатите му устни и се стичаше на тънка струйка към брадичката му, а оттам и в мократа трева край пътеката. И нито един мускул по лицето му не трепваше, сякаш бе мъртвец.

IV

В следобед на тоя ден някакъв сух и попрегърбен човек В работнически дрехи се навъртваше край егрека при Урдина река и старателно изгребваше овчия тор. Той не беше овчар, а дърводелец от Искровец, роднина на един от пастирите. Изглеждаше жилав, кокалест мъж, наближил шестдесетте години, и никой не би допуснал, че само преди петнадесетина години той е преболедувал от белодробно възпаление. Болестта бе дошла неусетно през ония дълги години, които го бяха попрегърбили над тезгяха в собствената му работилница — душна и прашна, тъмна дори в светлите летни дни и много тясна за чираците и двамина калфи, които работеха при него. Отдавна бе почнал да покашлюва, ала нямаше време за лекарски преглед, нито можеше да заключи работилницата и да замина на лечение. Никой друг майстор в близките селца не умееше да прави такива хубави дървени стълбища и поръчките идеха една подир друга, принуждавайки и него, и помощниците му да работят от тъмно до тъмно. Той печелеше добре, живееше скромно, следвайки заветите на самоковския майстор, при когото бе изучил занаята, и успя да си набави всички необходими машини. С тях работата му потръгна още повече, ала здравето му вече бе разклатено. Така го завари Девети септември.

Настъпилите промени в обществения живот на селото изпървом не го засегнаха и той се държеше във всичко настрана. Не го смути и учредяването на кооперативното стопанство, защото не се занимаваше със земеделие. Имаше само две ливади и малка зеленчукова градина край реката. И остана извън стопанството. Година по-късно, след отчуждаването на частните гори, към местния кооператив бе образуван занаятчийски клон с участието на обущари, подковачи и двамина дърводелци. Той погледна с насмешка на начинанието, но работата му изведнъж намаля, а и здравето му се рушеше. Тогава му предложиха да продаде машините си на кооператива. Ако не беше тая коварна болест в белите му дробове, той щеше дълго да упорствува, ала накрая отстъпи машините, заключи работилницата и замина на лечение. В санаториума престоя повече от година. Завърна се здрав в селото, ала

сърдит на целия свят, защото бе научил, че ръководителите на кооператива са решили да съборят бившата му работилница и на нейно място да изградят друга, по-модерна сграда за дърводелския цех.

И това стана пред неговите очи. По това време той бе на четиридесет години и с болка гледаше как се руши онова, което бе изграждал с такъв труд цели две десетилетия. Новата сграда бе просторна, със слънчеви прозорци и няколко светли помещения. В тях поставиха и неговите машини. Той гледаше отстрани и пак се подсмиваше — лесно се строи с чужди пари и без сметка, пък и излишествата могат само да оскъпят производството... Но наскоро подир това пред бялата сграда спряха три камиона с огромни сандъци, пълни с нови машини. Работниците сами ги пренесоха, монтираха ги в отредените за тях помещения и когато всичко бе готово, неколцина от бившите му чираци отидоха при него и го поканиха да разгледа новия дърводелски цех. Предизвикателство ли се криеше зад постъпката им? Той прекрачи прага на сградата с надменен поглед, без да подозира, че ще напусне помещенията, просълзен от умиление. Защото всичко бе тъй чисто, светло и хубаво! Машините го бяха възхитили, смаял го бе и начинът на поддръждането им, учудили го бяха дори и скритите вентилатори. Тези вентилатори щяха да предпазят дробовете на сръчните младежи, усвоили изкуството от него самия. И той се върна при тях като главен майстор на цеха. Заработи усърдно, без страх, но всяка година прекарваше отпуската си в някой отдалечен кооперативен егрек, за да подиша чист планински въздух. Така го бяха посъветвали лекарите.

За да не бездействува, пък и да помогне на пастирите, той изтребваше овчия тор от егрека в следобедна на тоя ден. Тъй го завари Васко. Момчето изприпка с разплакани очи към него, едва дишайки от умора, и му разправи какво бе сполетяло неговия възрастен приятел. Трябваше да го пренесат до егрека, а оттам и в селото. И Борис го изпратил за помощ.

— Чичо Арангел е от Искровец, бивш горски — добави момчето и умолително се вгледа в лицето на дърводелеца.

— Арангел!... И казваш, че повръща кръв?

— Да. От язвата е... Затова ни трябва носилка, пък аз нямам толкова сили.

Дърводелецът добре помнеше хрисимия горски надзирател с рижи коси и тъжни, винаги замислени очи, по-кротки и от тия на разплаканото момче пред него. И макар да бе виждал не един случай на тежки кръвоизливи в санаториума за гръдоболни, той не си спомни за тях, докато си представяше как Арангел лежи полумъртъв в тревата под ситния дъждец, а за Иван Гулията в деня на смъртта му, донесен в селото със сплескани дробове и съсирена кръв край устата и под брадичката. Защото и той както всички по-възрастни хора в селото още помнеше какво бе наложило сватбата на Гюргена да се извърши в дома на жениха вместо в църква. И сега неволно свърза трагичната кончина на съпруга с нерадата участ на Арангел, останал ерген заради Гюргена.

— Трябва да побързаме, чичко!

— Чичо Стоян ме викат... А далече ли е мястото?

— Не много... На половин час оттук, близо до пътя.

Дърводелецът погледна часовника си. Оставаха още два часа до свечеряване, когато щяха да пристигнат пастирите с дойните овце. Малко преди това щеше да дойде и колата с празните гюмове. Можеха да пресрещнат каруцаря още по пътя! И той изведнъж се разбърза. Грабна един чул, намери и едно по-дълго въже, взе и теслата от овчарския заслон и подкани момчето да закрачи редом с него. Докато вървяха по надолнището, той вече обмисляше как по-лесно да скове носилка без пирони. Трябваше да пренесат Арангел до пътя. Каруцарят можеше да откара гюмовете до егрека и да се върне назад, за да натоварят болния. До селото имаше почти три часа път, но щяха ли да приемат Арангел в здравния дом?! Там не извършваха операции...

— Ще трябва да го откараме в града! — рече Стоян на момчето.

Васко припкаше край него и му разправяше как се бил върнал Арангел преди десетина дни от друг излет в планината и колко дни бил пролежал в леглото все от тия болки в стомаха. Привързаността на момчето към бившия горски надзирател не учудваше дърводелеца, свикнал с дружбата на младите си помощници в цеха. Нещо друго го озадачаваше. Понеже не знаеше нищо за иманярската страст на бившия горски служител, той се питаше какво е могло да го накара да предприеме такъв далечен преход след недавнашното му преболедуване. Момчето мълчеше, потънало в тревогата си по своя

възрастен приятел, и Стоян не искаше да го разпитва. Но като прекосяваха малка горска полянка, загадката сама се разбули.

— И тази е разкопана — каза Васко, оглеждайки полянката. — Видях и други такива из пътя... Кой е копал по тия места?

— Един билкар от селото. Три дни се въртя насам.

— Не е ли един набит, с червендалесто лице? — някак колебливо запита момчето.

— Да.

— И се казва Костадин?

Дърводелецът кимна и неволно поспря за миг, защото не можеше да скрие изненадата си.

— Той не е никакъв билкар — сърдито добави малкият самоковец. — Търси заровеното имане...

Стоян мълчеше, защото бе започнал да проумява истината. Някак виновно мълчеше и Васко. И за да се разтуши, момчето се провикна и нададе ухо. През гората веднага долетя ответният зов на Борис. Разбързаха се и стигнаха до мястото. Арангел лежеше присвит на две под клонест смърч, опрял глава в раницата на Борис, и ги гледаше с празни, безучастни очи. Опитва се да се усмихне, когато Стоян сложи ръка върху челото му, после клепките му се затвориха и той сякаш се унесе в дрямка. Борис бе избърсал устните и брадичката му, но ризата още червенееше от изтеклата кръв.

Отсякоха два млади смърча, намериха яки, чаталести клони, окастриха ги и с помощта на въжето носилката скоро бе готова, настлана с меки грани и покрита с чула. Когато да повдигнат Арангел, за да го положат върху нея, из устата му пак бликна струйка кръв и го задави. Подложиха едnodневката под главата му и го понесоха към пътя. Вървяха направо през гората по леко наклонен терен и тежестта на товара падаше предимно върху Борис, хванал предните две дръжки на носилката. Момъкът беше и много по-як, и по-опитен от дърводелеца. И понеже бе разбрал от него, че колата с гюмовете може всеки миг да мине нагоре, той изпрати Васко напред, за да пресече пътя на каруцаря.

Пътят беше отсам реката. Когато стигнаха до него с тежкия си товар, момчето се бе присвило под един смърч и тихо плачеше. Плачеше от мъка, а не защото колата бе отминала. Никакви дири не

личаха в нагизналата земя. Това ги успокои. Подслониха Арангел, провесиха найлоновата пелерина над него и зачакаха в мълчание.

Дърводелецът мислеше за смъртта. Спомняше си първите месеци в санаториума, когато гърдите му хъхреха тъй, сякаш гърне клокочеше в тях, готово в миг да прекипи и прелее навън. Той не искаше да умре и се бореше за своя живот — за оня себичен, отруден живот, който го бе довел до прага на смъртта. Как милееше в ония дни за заключената си работилница, останала без машини! И за лъжовното щастие да се разпорежда самовластно в нея... А щеше да умре, ако не бяха лекарите, удобствата в санаториума и непрестанните грижи на сестрите. И нямаше да разбере истината, че е бил роб в собствената си работилница. Тя бе неприветлива, прашна и тъмна, а в нея той стоеше винаги нащрек, наведен над тезгяха от ранни зори до късна вечер, строг и към себе си, и към калфите и малолетните чираци, всички с възпалени от прахолящите очи. Ето какво бе щастieto, по което бе тъгувал през дългите седмици и месеци, прекарани в санаториума! Измамно щастие, което го бе накарало да се чувства сам сред всички. И го бе довело до ръба на гроба...

— Колата много закъсня! — сепна го тревожният глас на Борис.

— Като ума! — неволно отвърна дърводелецът, все още погълнат от тия мисли. — И той се бави... Или ще дойде твърде късно, или никак. — И той погледна към Арангел. — И ти ли си иманяр като него?

— Не, бай Стояне. Аз само така, от любопитство... Виж, неговата е друга!

— Защо?

— Знам от момчето, че обичал една жена...

— Познавам я! — прекъсна го дърводелецът.

— ... И му трябвали пари, за да бъде щастлив с нея.

— Пари се печелят всякак, но щастieto не иде с парите — с горчивина заключи Стоян.

Още не изрекъл тия думи и дърводелецът рязко се извърна, а с него и Борис, и двамата уплашени от хрипливия глас на Арангел, който бе издърпал пелерината и с мъка заговори:

— Не на мене трябваха тия пари, Стояне, а на нея...

Усилието го изтощи, той се задави, извърна глава настрани и из устата му пак бликна кръв, а те стояха като вцепенени, онемели от

мъката в тия прости думи. Васко изтърча към болния, а подир него и другите двама, но и те стояха безпомощни, заслушани в глухите му стенания. Той бе затворил очи и лицето му изглеждаше жълтозелено. Васко пак проплака. Момчето не можеше да откъсне поглед от Арангел и като се вглеждаше в болезнено свитите му устни, пак алени от кръвта, в хлътналите му страни, вече обрасли с рядка руса брада, в мокрото чело под сплъстената коса и в капчиците вода, утаили се в трапчинките под затворените му клепки и тъй прилични на сълзи, изцедени през миглите му, то все повече го оприличаваше на светия от някоя икона.

— Ще умре! — промълви Васко.

Дръпнаха го настрана. Пак покриха Арангел с пелерината и зачакаха бавещата се кола. Бяха се струпали край дънера на друг смърч.

— Колко му е на човека? — умислено подзе дърводелецът. — Сам, той е безпомощен като мравка. Блъска си главата, не знае покой и все гони това пусто щастие, а то все не иде... Не иде, защото не може да дойде!

— Нима не вярваш в щастието? — зачуди се Борис.

— Вярвам, как да не вярвам! Но ще идеш сред хората, ще заработиш с тях и там ще го намериш. Като мравката в мравуняка... Инък колкото и да го търсиш, то все ти се изплъзва — все нещо недостига, все нещо пречи. Бяга като заек в полето и ако си нямаш работа, върви да го гониш!

— Някои все пак се опитват — упорствуваше Борис.

— И ето докъде стигат! — рече дърводелецът и изви глава към носилката.

Кола заскърца из пътя и Васко изприпка надолу, за да пресрещне каруцаря. Освободен от присъствието на момчето, Борис се пресрами.

— Арангел е дирил щастието в любовта — рече момъкът.

— Знам, но и тя иска въздух, и тя вирее сред хората... Нали ми казахте, че през последните години той е живял като охлюв в черупката си? Заклучил се като ядка в костилката и чакал щастието!

— Любовта му е била в тая ядка...

— Тя така и ще повехне, момко! Ще се съсухри сама в костилката, ще изгние там, без въздух, и накрая ще червяса. Казах ти: любовта иска въздух! Намериш ли я, тя ще ти даде крила, за да

постигнеш другото, по-голямо щастие. А него ще дириш в общия труд, в общата цел.

— И ще се превърнеш в една дребна, нищожна мравка! — замислено рече Борис.

— Но ще построиш нещо голямо, което ще радва и тебе, и другите. И ще ползува и твоите, и техните деца. И ще ти помогне да умреш доволен. Ей в това е щастieto!

Кон изцвили наблизо и дърводелецът се надигна, поколеба се за миг, сякаш искаше да каже нещо, сетне присви рамене и тръгна към пътя. Борис отиде при Арангел и притъкми еднoдневката под главата му.

„Но ще построиш нещо голямо... нещо голямо... нещо голямо... — мислено приповтаряше той едни от последните думи на дърводелеца. — Като тунелите под планината на оня инженер, като неговата юзина край Овнарско, като бъдещия язовир в Лакатница!“

И момъкът реши, че старият инженер наистина ще умре доволен и щастлив — и той, и двамината му помощници, и другите инженери от групата ведно с проектантите, техниците и чертожниците, взели участие в изготвянето на грандиозния проект; и бъдещите ръководители на строежа с техните помощници, организатори, надзиратели; и незнайните работници, надoшли от всички краища на страната в тая чудна планина, за да пробият къртичи ходове през каменната й утроба. Истински човешки мравуняк, в който всеки има своето място и на всекиго е отредено частица щастие, дошло със съзнанието за изпълнен дълг!

„Прекрасно! — мислено възкликна момъкът, готов още отсега да се хвърли в този човешки мравуняк. — Но къде остава любовта?“

Беше се загледал в спящия Арангел и нещо му казваше, че любовта не е илюзия или празна самоизмама. Ето, тя можеше и да убива, но би могла и да възвиси човека. Да му даде и въздух, и криле!

Колата бе дошла. Само след минутен разговор със Стоян каруцарят отново подкара кончето по нагорнището и празните гюмове затракаха и заподскачаха от бързия ход. Бяха се уговорили пак той да откара болния до селото.

— Уж познавам пътя — обясни Стоян, — но ще ми е трудно на връщане, в тъмното.

За щастие дъждецът вече стихваше. Ниските облаци не се вдигаха и дълбоката долина на Урдина река тъмнееше като при здрачаване. Затова и реката изглеждаше някак сърдита и глухо блъскаше водите си в едрите обли камъни. Тъмнееха и мокрите стволи на смърчовите, а от иглиците на извитите им клони продължаваха да се изцеждат ситни дъждовни капки. Те падаха и върху найлоновата пелерина връз носилката и тя цялата лъщеше от мокрота. А под нея Арангел все още лежеше в унес от безкръвието.

Тримата набраха много папрат и когато колата се върна, първо вдигнаха задния капак, сетне настлаха папратовите листа върху пода и едва тогава поставиха носилката в нея. Арангел пак застана, ала не отвори очи. Покриха го с ямурлука, който каруцарят бе взел от заслона, и мълчаливо се сбогуваха с дърводелеца.

— Имате три часа път до селото — предупреди ги той при раздялата. — Ще стигнете по тъмно и ще го откарате право при доктора. Дано да си е в къщи в тоя съботен ден...

— Ако го няма? — запита каруцарят.

— И да е там, и да го няма, някой все ще телефонира в Самоков за линейката. Хайде, не се бавете!

Оставиха го да гледа подир тях и сами го загубиха от поглед след първия завой.

Каруцарят беше мълчаливец. Навярно му се струваше, че кара мъртвец в колата, и затова подвикваше тъй тихо към кончето. Той беше с десетина години по-млад от Арангел и не можеше да не си спомня за него, макар бившият горски надзирател отдавна да бе напуснал селото. Мълчанието му не дразнеше Борис, но видимо подтискаше момчето, седнало срещу него от другата страна на носилката. Момъкът се опита да го разсее.

— Какво ще кажеш за дърводелеца? — запита го той.

— Добър човек — тихо отвърна момчето.

— А помниш ли вчерашния инженер? Онзи, старият...

— ... Дето е намислил да пробива Купените?

— Да. Те двамата с дърводелеца страшно си приличат!

Васко само повдигна рамене. Не виждаше никаква външна прилика между тях, пък и работата им бе тъй различна! И щеше да възрази, но Арангел пак бе започнал да стене. Каруцарят се извърна към тях.

— Болестта дохожда с кон, а си отива с кола — рече той.

И колата пак затрака по шосето, защото бяха оставили коларския път още след моста над Урдина река и сега широкият друм водеше покрай Черни Искър. Плисъкът на водите долиташе през дърветата като тиха жалейна песен, на която пригласяше жалостивото скърцане на колелетата.

След време някаква светлинка замъждука в мрачевината.

— Ей тука живееше — обади се каруцарят.

Минаваха край Гьолечица и Васко извърна глава и с любопитство заразглежда тъмните контури на сградата. Светлинката идеше от приземния етаж.

— Живееше в старата барака — продължи каруцарят. — Малък бях, но пак помня... Помня и кога Гюргена бегà при него!

— Гюргена! — повтори Борис. — Хубаво име... А тя?

— Пуста дано опустее и хубостта й! — ядно отвърна каруцарят. — Хубавата жена пазар събира, но знае и в гробища кръстове да побива!

Думите му ги накараха да се смълчат, пък и Арангел вече не простенваше и Борис с мъка улавяше пулса над китката му. Той беше много ускорен. Затова преминаха в мълчание останалата част от пътя.

Полето тъмнееше, когато навлязоха в селото. В тази предпразнична вечер по главната улица още се разхождаха момци и девойки, изоставили коситбата и пластенето поради дъжделивия ден. И млади, и стари се бяха прибрали от Лакатица, където нощуваха през тия напрегнати дни. И когато каруцарят спря кончето пред някаква къща, край колата се насъбраха мнозина любопитни селяни. Оказа се, че лекарят не е в селото. Тогава Борис изтърча да телефонира в Самоков за болничната линейка.

Дали от покоя на каруцата или пък от глъчта на тълпата край нея, но Арангел неочаквано се размърда под ямурлука и когато Васко откри лицето му, той замижа от светлината, която хлуеше навън през отворените прозорци на къщата.

— Къде сме? — едва прошъпна той.

— В Искровец — все тъй тихо отвърна момчето.

Слаб гърч премина по тялото на Арангел и очите му заиграха като трескави, пък и кървавите му устни отново се раздвижиха. Уплашено, момчето се понаведе към него.

— Искам да стана! — с мъка мълвеше Арангел. — Трябва да стана!... Да стана... Сега, още сега!

Болезнена гримаса изкриви лицето му, той се извърна встрани, челото му опря в раницата и в същото време друг болезнен гърч изтръгна глух стон от гърдите му.

— Недей, чичо Арангеле! — проплака момчето.

Но Арангел не го слушаше. Едната му ръка се подаде изпод ямурлука, сетне и другата. Той сякаш не можеше да ги контролира и те се движеха във въздуха като блуждаещи ръце на слепец — с разтворени, опипващи пръсти, които търсят опора. Намериха я в страничната дъска на колата. И тогава тялото му бавно се извъртя. Той прилепи лакти към дъската, примижа от болка, надигна се и опря глава на самия ръб, до климията. Най-любопитните се отдръпнаха, като видяха лицето му. Никой вече не шушукаше. Арангел се взираше само в женските забрадки и очите му трескаво се местеха от едно лице към друго, а жените, срещнали погледа му, неволно се поотдръпваха със сведени чела, и с това всяка като че ли казваше, че не нея търси той. Но силите скоро го изоставиха. Ръцете му се спуснаха от ръба на дъската, главата му се тръшна в раницата и той пак изгуби съзнание. Старица някаква изпищя и се прекръсти, а каруцарят я изруга. Той прихвана Арангел за раменете, подкани и момчето да го улови за коленете и двамата внимателно го положиха в носилката. А там, гдето бе лежало тялото му, остана да чернее локва кръв.

Борис се върна с добри новини. Като видя кръвта, той замоли каруцаря да подкарат колата надолу по шосето, за да пресрещнат линейката. Хората се отместиха от пътя и ги изпратиха в мълчание, както се изпраща мъртвец.

V

В мъчителното пробуждане след операцията, извършена към полунощ, съзнанието на Арангел се възвръщаше от небитието и търсеше пролуки през мътилката на силната упойка. Първата му ясна мисъл бе за Гюргена. И както блуждаещите му очи опипваха в полумрака стените и тавана на малката стаичка, в която го бяха оставили, така и душата му се стремеше като сирота към нея. Едно шесто чувство му подсказва, че в мислите си тя бе там, край неговото легло. Той знае, че това чувство не може да го лъже. Вярва в него, поучен от опита на безброй мигове, когато, вплела ръце в неговите, Гюргена бе вдъхвала живот и на облаците в небето, които добиваха свой лик в очите му, и на ветреца, който му говореше с език, станал изведнъж разбираем за него, и на смърчовите, на стръковете трева или на дивите горски билки, приветливо зашумели наоколо, сякаш и те долавят радостта му да бъде с нея. Сега тя бе край леглото му в мислите си и той просто я виждаше да се стяга за път в предутринния час, разтревожена и недоспала, за да дойде при него в болницата. Ще дойде, ще поразпита хората и ще го намери! Здравчът ще се е скрил в ъглите и вече ще бъде ден, когато тя застане до вратата. И както пламъците заглъхват и замират от сноп слънчеви лъчи, внезапно заиграли в огнището, така и дневната светлина ще избледнее, щом тя влезе в болничната стая. Ще се избистрят мислите му, ще изчезне и всяка болка, когато тя го докосне с ръка по челото. Ще се уталожат и душата му в изтерзаното тяло. И като се вгледа в очите ѝ, той пак ще познае чудния покой на звездното рилско небе...

Сега всичко му напомняше за нея — и зазоряването, и първите улични шумове, и тихите стъпки на сестрите из коридорите на болницата. Пробуждаше се след операцията и самата мисъл за нея му вдъхваше живот. В унеса си той отново се виждаше да броди занесен в горите, да се усмихва при някой завой на пътеката поради внезапно възкръснал спомен, гласно да разговаря със себе си и в радостен порив да поздравлява излетелия гълъб от близките смърчове или весело да мъмри потока, в който бе измокрил краката си, докато се бе вглеждал в

жълтите лютичета сред стръковете трева по брега. И от умиление при тия спомени нова усмивка озарява бледото му лице, докато той лежи неподвижен в леглото. Какво друго можеше да стори, освен да лежи и да чака? Тя вече тръгва към града с първия утринен рейс и той я вижда да сядва угрижена и замислена на седалката зад шофьора, цялата потънала в мисли по него. Затова стои тъй неподвижно, втренчила поглед нейде в далечината. Жените я гледат и не смеят да ѝ продумат. Те знаят накъде е тръгнала Гюргена, знаят и защо стои като вкаменена. Нищо не остава скрито в малкото селце. Още от вечерта мълвата за болестта на Арангел е тръгнала от къща на къща, прескачайки плетищата на дворовете, дорде да стигне до нейните уши чрез устата на някоя съседка. Гюргена е изслушала думите ѝ без да трепне. Само е присвила очи и в същия миг е усетила как сърцето ѝ натежава като камък в пристегнатите ѝ гърди. Защото, отблизо или отдалече, нейното сърце винаги е туптяло заедно с неговото. И тя знае това не по-зле от него самия. Затова застава със затаен дъх пред желязната болнична врата, още заключена в ранното неделно утро. И чака да я отворят. Чака, както той я бе чакал през тия дълги години!

Минава час, втори, трети. Унесът на Арангел продължава и става все по-дълбок. Той вече не дочува чуруликането на пойните птички в гората край Преслапа, нито приспивния напев на близката река. Странна немощ го е обхванала тъй наскоро подир първото кръвопреливане и може би тъкмо тая чужда кръв в него му пречи да долови трепетния глас на Гюргена. Тя разговаря с човека зад гишето, и той облечен в бяло, макар да не е лекар. Исква веднага да влезе при Арангел и не разбира защо трябва да изчака часа, отреден за външни посещения при болните. Други посетители се навъртат в коридора и я гледат в почуда. Не ѝ ли стига вестта, че операцията на нейния близък е преминала успешно? Ще почака като всички! Като малкото момче с пламнали страни, което не може да откъсне поглед от нея, защото познава и походката ѝ, и тоя тъмен сукман с везани поли, и зеленикавата копринена кърпа, прихлупена повече от друг път над челото, за да скрива тревогата в нейните очи.

— Тя е! — шъпне момчето на момъка до него. — Тя идваше при чичо Арангел в пазарни дни...

Борис поглежда крадешком към нея. Тя стои неподвижно полуизвърната към него, и момъкът вижда лицето ѝ само в профил. То

е застинало като хладния сърп на луната. Устните са едва присвити, брадичката ясно се откроява изпод забрадката, твърда и целеустремена като съсредоточения ѝ поглед, който сякаш се сили да пробие дебелото стъкло на гишето, където седи човекът в бяло. Някаква страшна напрегнатост лъха от вкаменената ѝ стойка и това застинало лице, в което само ноздрите едва потръпват, издавайки вълнението ѝ.

„Ето каква била Гюргена!“ — мисли младият човек и вече му се струва, че е надзърнал в душата на Арангел.

Призовани от човека зад гишето, хората се отдръпват неохотно и все пак почтително към другия край на широкото преддверие, защото лекарите вече тръгват на визитация от стая в стая. Гюргена също се отдръпва и ги проследява с поглед. Тя няма нито един познат измежду тях. Онзи млад лекар, който я бе приучил да пие вермут, лекувайки менингита на нейната Веселка, когато и тя самата бе още много млада, отдавна бе напуснал града. При тоя спомен лека сянка помрачава за миг лицето на Гюргена. Тя знае, че дори да го видеше в коридора, пак не би го запитала за състоянието на Арангел, нито би поискала разрешение веднага да я пуснат при него. Защото самият спомен ѝ е противен и сякаш осквернява чистите ѝ чувства в тоя тревожен ден.

С подкупващия си поглед Васко е успял да научи от прислужника в коя стая лежи Арангел. Двамата с Борис се измъкват от преддверието, излизат на двора и тръгват с привидно нехайни стъпки покрай дългата сграда. Прозорците на коридора са отворени и те виждат през тях къде се намират лекарите. Остават още три врати до стаята на Арангел. По добре ще бъде да избързат! И те заобикалят сградата и минават във вътрешния двор, където се чувствуват по-спокойни. Присядат под отворения прозорец на стаята и чакат да хлопне вратата.

Най-после дочуват тих говор. Болният навярно спи и затова лекарите разговарят тъй тихо. Един от тях докладва нещо на другите двама. Гласът му долита все по-ясно през отворения прозорец и младите хора се досещат, че Арангел не спи. Той или е буден, или в безсъзнание.

— Кога започна операцията? — пита един от тримата.

— Към полунощ.

— А кога е настанала перфорацията? — отново пита същият глас.

— Доколкото разбрах от двамината му придружители, наскоро подир пладне. Забавили са придвижването му насам и затова се опасявам от перитонит. Всички признаци са вече налице!

Борис трепва и плахо се вглежда в момчето, но то не е разбрало значението на тази дума и изглежда спокойно.

— Пак му прелейте кръв! — долита непознатият глас. — И никакви свиждания, докато не се изясни състоянието на болния...

Думите на главния лекар прозвучават категорично и само подир няколко мига вратата на болничната стая хлопва със същата финалност.

Пак е понеделник, пазарен ден в града, и още отрано пред железната врата на болницата са се струпали мнозина селяни и селянки, надошли по работа в средищния център, но и с надеждата да зърнат някой свой близък зад оградата. Свиждания с по-тежко болните не се разрешават в този ден, ала онези, които са на оздравяване, се разхождат из двора и там разменят по някоя дума с близките си. Затова посетителите са се натрупали пред входа, а болните надничат откъм прозорците. И едните, и другите чакат определения час за предобедната разходка.

Между посетителите беше и Гюргена. Васко също е дошъл отрано и е застанал на пост пред голямата врата. Този път той е сам, защото Борис неочаквано е заминал с други планински спасители към езерата под Манчу поради някакъв нещастен случай с туристи. И докато чака, момчето често поглежда към Гюргена. Всичко в нея буди любопитството му. Няма я вчерашната ѝ зеленикава забрадка и то се чуди какво е накарало тази все още млада селянка да покрие косите си с обикновена черна шамия. Но промяната не е случайна. Гюргена е узнала за настъпилото усложнение и се бои от перитонита на Арангел. Беше спала малко през нощта. Избила бе бучка прясно масло, прибрала бе и яйцата от полозите и е скътала и маслото, и яйцата в малка шарена торбичка. Тя и сега я държи в ръка. При сгоден случай ще пхне торбичката през отвора на гишето, за да подкупи строгия пазител. Тя трябва на всяка цена да види Арангел в този ден! А пазителят е стар, опитен и навярно познава жените... И да му каже, че само подир една неделя е поредният ѝ рожден ден, който е щяла да

отпразнува заедно с болния, той може и да не се трогне. Но може да примига и замижи пред бучката прясно краве масло и едрите яйца! Тя иска да вярва в това и примирено чака пред вратата.

Сгодният случай ѝ се представи едва към обед, подир обичайното посещение на главния лекар и помощниците му във всички отделения на болницата. Само Васко забеляза как изчезна шарената торбичка през отвора в стъклената преградка на гишето. И когато Гюргена тръгна по коридора, момчето ликуваше. То съзнаваше какво може да означава тази среща за Арангел, пък и за стройната жена в селски сукман, сега заменил аления бръчник, с който тя пристигаше в понеделнични дни по шосето откъм града, за да свърне по пътеката към Бельова църква и жилището на неговия самотен приятел. Цели три години тази потулена любов бе вълнувала момчешката му душа.

Но лицето на момчето изведнъж помръкна. Откъм дъното на коридора идеше лекар в бяла престилка и с очила на носа. Той идеше насам и Гюргена поспря на място. А човекът зад гишето се закашля и взе да гледа на другаде.

Момчето се е превърнало на слух.

— Къде? — пита очилатият лекар, спрял пред Гюргена.

— При един болен в девета стая — смирено отвърща тя.

— Онзи с перитонита?

— Да...

Лекарят се замисли. Той е още млад човек и не откъсва поглед от Гюргена. Не е бил на служба през нощта, когато е била извършена операцията, и не знае друго за Арангел освен диагнозата на болестта му. И е готов да върне Гюргена, ала нещо в погледа ѝ го възпира. При това той иде тъкмо от стаята на Арангел, където са и главният лекар, и началникът на отделението, и е тръгнал да извика двамината служители с болничната количка. Тежък, безнадежден случай!

— Мъж ли ти е? — пита лекарят.

Гюргена само поклаща глава.

— Брат? — вече с по-тих глас я пита той.

Тя пак мълчи. Как да му каже, че за нея Арангел е бил винаги нещо повече от брат или мъж? Цял живот е крила любовта си и сега пак мълчи. Но лицето ѝ пламти, зениците ѝ са разширени и тъй настойчиво се взират през очилата му в неговите уморени очи, че

мъката в тях го разтърсва. Защото всички хора съчувствуват на една влюбена душа.

— Разбирам — мълви лекарят, — но вече е твърде късно. Ей сега ще го откатат в операционната.

— Защо? — изхлипва Гюргена. — Нали го оперираха?!

— Пак ще го отворят заради перитонита...

Кръвта в миг се отдръпва от лицето на Гюргена, то пак се вкаменява, гърдите ѝ се издуват и снагата ѝ просто едрее пред очите на смаяния лекар. Той е забелязал как нервно трептят ноздрите ѝ.

— Постой там, в онзи край — уморено казва лекарят, сочейки изхода на преддверието. — Поне ще го видиш отдалече...

И Васко е дочул тези думи и се прилепва към стената, току зад вратата. Гюргена не е забелязала момчето. И двамата чакат със затаен дъх, дочуват как поскърцват колелетата на болничната количка, изпращат я с поглед надолу по коридора и пак чакат. Ето, вече минават двамината лекари, които са били в стаята на Арангел. Минават край тях и тихо разговарят.

— Трябва да телефонираме в селсъвета за брат му — казва първият.

— Тъй ще е най-добре! — добавя вторият. — Да дойде утре и да си го прибере...

И те отминават нататък, а откъм другия край на коридора вече поскърцват несмазаните колелета на болничната количка.

Гюргена е прехапала устни. Струва ѝ се, че нечии остри нокти раздират и дробовете ѝ, и самите ѝ вътрешности, отгдето извира отвратителният скрибуцащ шум. Колко безкрайно дълъг е тоя коридор!...

В преддверието изведнъж се появява снажната фигура на първия прислужник, целият облечен в бяло, като смъртта. Той тегли количката с тялото на Арангел в нея. Покрили са го с одеяло. Лицето на болния е извърнато към стъклената преграда на гишето, един бос крак нагло се подава навън изпод одеялото и тъкмо когато вторият прислужник придърпва покривалото връз него, Васко се втурва иззад вратата и се хваща с две ръце за количката.

— Чичо Арангеле! — мълви разплаканото момче. — Аз съм, Васко... Не ме ли познаваш?

Прислужниците са изненадани, готови да викнат по момчето, но в тоя миг болният извърща глава към него и му се усмихва.

— И тя е тук! — припряно шъпне момчето. — Жената... Онази жена от Искровец...

Здрава мъжка ръка блъсва Васко и момчето едва смогва да види как просиява лицето на Арангел при тия думи. Болният иска да се надигне, но количката рязко потегля и главата му немощно се отпуска върху възглавката, без да е зърнал жената, която стои онемяла до изхода. Сега и вторият прислужник блъсва момчето, а количката бързо потъва в тъмния свод на коридора. Натам някъде е операционната зала. Колелетата пак поскърцват, но Арангел не се дразни от острия им шум. Измъчените му очи са овлажнели от радост и блестят с чистия сян на лятното рилско небе, а устните му трескаво мълвят нещо. Озадачен, първият прислужник се навежда към него.

— Какво? — пита го той.

— Аз знаех, че тя ще дойде — тихо шъпне Арангел. — Знаех, че Гюргена ще дойде...

Беше понеделник, пазарен ден в Самоков, и последният за Арангел.

Опелото извърши селският свещеник в следобеда на другия ден, светъл и топъл като повечето юлски дни в Искровец.

В църквата бяха надошли към двадесетина души, предимно възрастни жени, старци и деца, за които нямаше работа в полето през тия напрегнати коситбени дни, както и неколцина служители в лесничейството, които помнеха покойника. И докато траеше службата, братът на Арангел тихичко разправяше патилата си на един от горските надзиратели.

Накратко, изплашили го били до смърт, и то без никаква нужда! Късно привечер на прежния ден го били повикали в селсъвета чрез общинския милиционер и онзи го подкарал като арестант пред себе си надолу по главната улица, без да му казва за какво им е потрябвал в такъв час. Какво ли не преминало през ума му, докато крачел пред ботушите на милиционера! После го накарали да чака... И той стоял пред вратата и се пържел в собственото си масло още половин час, дорде секретарят най-сетне да благоволи да го приеме. И за какво било

всичко това? Да идем още на другата заран в града и да вземем брат си, който берял душа в болницата! Зли, неоправни хора...

Подтиснат от тия думи, горският надзирател току извърща глава, за да се вгледа в покойника, тъй хрисим и малък в набързо скования ковчег от груби дъски. По лицето на Арангел е застинала едва забележима усмивка, сякаш и той е дочул думите на брат си и гледа на тях с великодушието на смъртта, готова всичко да прости и всичко да забрави пред прага на гроба. Всички са се смълчали, заслушани в тъжното песнопение на старшия свещеник, ала братът на Арангел още се вълнува и пак подема разказа си.

Според него, най-лесното било да умре човек. Защото после видели такива мъки и ядове, че и на живите могло да се доще да умрат. Така и с него, дорде да изпише брат си мъртъв от болницата и да го пренесе с един трупчийски камион в селото. И още колко други формалности, дорде да стигнат до житото! А Арангел бил умрял спокойно... Тъй поне му казала дежурната медицинска сестра. Агонията започнала към полунощ и траяла комай до зори. Вече никого не познавал и нито отговарял на въпросите на сестрата, нито могъл да разбере какво му казва. Само се пипал с ръце по дрехите, сякаш се чисти от трохи по тях, усмихвал се като на сън и все повтарял някакви имена...

— Какви имена? — някак плахо го запитва горският надзирател, който е очаквал да види и Гюргена в църквата.

— На някаква жена, но и на един мъж — отвърща братът на покойника. — И тъкмо тоя мъж ми трябва, защото у него може да има нещо, останало от Арангел. Да си чувал за някакъв Щилян?

Горският мълчаливо поклаща глава и се отдръпва, защото в този момент приключва службата и свещеникът подканва по-яките мъже да изнесат ковчега с тялото. Забива и църковната камбана и всички тръгват към изхода, смирено навели глави зад кокалестата осанка на божия служител. Малкото гробище е на петдесетина крачки от дворната порта, отвъд самия църковен зид. И когато навлизат в него, носачите за миг се разколебават и спират намясто, а подир тях и всички останали участници в траурното шествие. Дори свещеникът се е стъписал и едва държи кадилницата. Защото Гюргена стои права пред гроба. На десетина крачки зад нея е сестра ѝ Велика, здраво стиснала ръката на Веселка, тъй като момичето изглежда уплашено.

— Продължавайте! — окопитва се братът на покойника и сам подлага рамо под ковчега.

— Продължавайте! — казва и свещеникът и пръв тръгва напред.

Носачите мълчаливо полагат ковчега край гроба и никоя не поглежда към Гюргена, а тя стои все там, само на две крачки от плиткия трап, и не откъсва очи от покойника. Те са сухи и се взират с мътен блясък в бледото лице на Арангел, поразени от оная кротка, едва забележима усмивка. Възрастните жени се посбутват и застават срещу свещеника, който пак подема кратка молитва.

— Господи, приеми раба твоего Арангела! — немощно отеква старческият му глас.

Другите слова на молитвата заглъхват, от никого не разбрани.

Само един човек се осмелява да застане до Гюргена и това е Костадин, синът на някогашния бакалин. Той не е присъствувал на опелото в църквата. Дочул е монотонният камбанен звън и стъпките му са го довели в гробището, защото знае кого погребват и иска да поразпита брата на покойника за онази третинка от плана на Истилян, останала у Арангел. Но това ще стори отпосле, подир погребението, когато всички почнат да се разотиват.

Кратката заупокойна молитва е привършена. Свещеникът се прекръства, старците подемат примера му, по-младите смирено свеждат чела. Само Костадин шъпне нещо на Гюргена и всички се мръщат.

— Върви си, нечестивецо! — ясно долита нейният глас.

Тя е изрекла тия думи спокойно, без да се извърне към Костадин, но той е почувствувал силата им и неволно се е отдръпнал назад. В този момент Гюргена ненавижда и него, и покойния си съпруг, и някогашния самоковски лекар, а и всички други мъже, които са я поглеждали с похотливи очи. Всички, освен онзи, който лежи в ковчега пред нея.

— Хайде, заравяйте го! — избързва свещеникът, за да предотврати някоя друга нередна проява. — И без това няма кой да го оплаче...

Двамина по-млади мъже се навеждат към ковчега, но Гюргена ги спира с протегната ръка и разтворени пръсти, които треперят от вълнение, сетне се отпуска като покосена и прихлупва глава върху краката на мъртвеца. Тялото ѝ се разтърсва от глухи ридания. Смутени,

хората се споглеждат и едни се кръстят, а други срамежливо изтриват овлажнелите си очи. Изведнъж проплаква и Веселка зад гърба на всички и тънкия ѝ глас заглушава стенанията на нейната майка. Свещеникът е възмутен и се изправя над главата на Гюргена.

— Спри! — казва той и я докосва с ръка. — Кого оплакваш ти, неразумна жено?

Всички притихват, когато тя повдига разплаканите си очи към него.

— Опомни се! — повтаря свещеникът. — Ей там е детето ти! Кого оплакваш пред тоя гроб?

— Своя живот оплаквам, отче, своя окаян живот...

И тя пак заравя глава в краката на Арангел, неутешима и отчаяно дръзка, за първи път готова да застане с лице пред хората и открито да ги предизвика, бранейки смисъла на своя живот!

Издание:

Асен Г. Христофоров. Иманяри

Редактор: Дечко Миланов

Художник на корицата: Никола Лилев

Художествен редактор: Димко Димчев

Технически редактор: Цветана Ширкова

Коректор: Ал. Кехайов

Дадена за набор на 8.XII.1964 г.

Подписана за печат на 14.I.1965 г.

Печатни коли: 12, Издателски коли: 9,46, Формат: 59/84/16

Тираж: 10 076, Издат. № 2511, Лит.група IV, Цена 0,68 лв.

Държавно издателство „Медицина и физкултура“, Славейков 11

Печатница „Профиздат“ София, Поръчка № 2374

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.